Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

svazek 2

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

věstník okresního archivu Semily 2

Bystrá nad Jizerou 1989

Sborník recenzovali:

JUDr. Karel Hromádka, státní oblastní archiv v Zámrsku
Miroslav Kubát, komise regionálních dějin dělnického hnutí a KSČ při OV KSČ v Semilech

Příspěvky lektorovali:

PhDr. Jindřich Francek, JUDr. Karel Hromádka, Vladimír Kaláb, prom. hist., Jiří Kalferst, prom. hist., PhDr. Milena Lenderová, PhDr. Vladimír Lesák, PaedDr. Jan Luštinec, ing. Jan Mocek, Oldřich Rydval, Vlasta Šimková, Josef Šírek, Jan Tichý, Jiří Vozár, prom. hist., František Zahrádka, prom. hist.

© *Okresní archiv Semily 1989*

ISBN 80-900010-0-9

ČLÁNKY

Zjišťovací archeologický výzkum hrádku v poloze Hradiště u Horních Štěpanic a jeho přínos k poznání kolonizačního procesu na Jilemnicku

Jiří Sigl – Vladimír Wolf

Problematikou osídlení na horní Jizeře, na rozvodí jizersko-labském, a tedy i problematikou výzkumu nejstarších fortifikovaných feudálních sídel v tomto regionu, se v posledních desetiletích prakticky nikdo nezabýval. Pouze Jaroslav Kavan publikoval v roce 1961 výsledky záchranného archeologického výzkumu v prostoru paláce hradu Nístějky.[1] Teprve vlastivědný pracovník Zdeněk Fišera, který roku 1986 verifikoval lokalitu Hradiště u Horních Štěpanic, nasbíral zde středověkou keramiku, zhruba lokalitu popsal a publikoval časopisecky články o tomto hrádku.[2] Dal tím podnět k archeologické expedici Krkonošského národního parku a archeologického oddělení Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové v létě 1987. S jejím průběhem a předběžnými výsledky seznámila širokou veřejnost reportáž Elišky Pilařové v časopise Krkonoše.[3] Předběžné zpracování nálezů pochází nejnověji z pera Jiřího Sigla.[4]

Větší pozornost věnovali dějinám tohoto regionu historikové před druhou světovou válkou. Byli to ještě dříve August Sedláček, zejména však později J. V. Šimák, Jindřich Ambrož a Erhard Müller, posledně jmenovaný především z hlediska toponomastického.[5]

Především zásluhou Šimákovou, jehož závěry převzal i J. Ambrož, se poznání historie kraje na horní Jizeře a speciálně při labsko-jizerském rozvodí posunulo výrazně kupředu. Šimák bystře rozpoznal, že první zmínka o Štěpanicích a jejich držiteli Janu z Valdštejna z roku 1305 je s největší pravděpodobností falzem.[6] Soudíme, že listina bude možná o 50 i více let mladší, snad pořízena při jednom z několika dělení či znovusjednocování dominia v 2. polovině 14. století.

Literatura 30. a 40. let tohoto století se shodla na tom, že kraj na rozvodí Jizery a Labe kolonizovali v poslední čtvrtině, či lépe řečeno v závěru 13. století Valdštejnové a že zřejmě zakladatelem štěpanického hradu byl Jan z Valdštejna, připomínaný v letech 1316 – 1340. Jindřich Ambrož vyslovil názor, že pojizerská valdštejnská kolonizace dospěla po roce 1250 až na Jilemnicko k rozvodí proti Labi.[7]

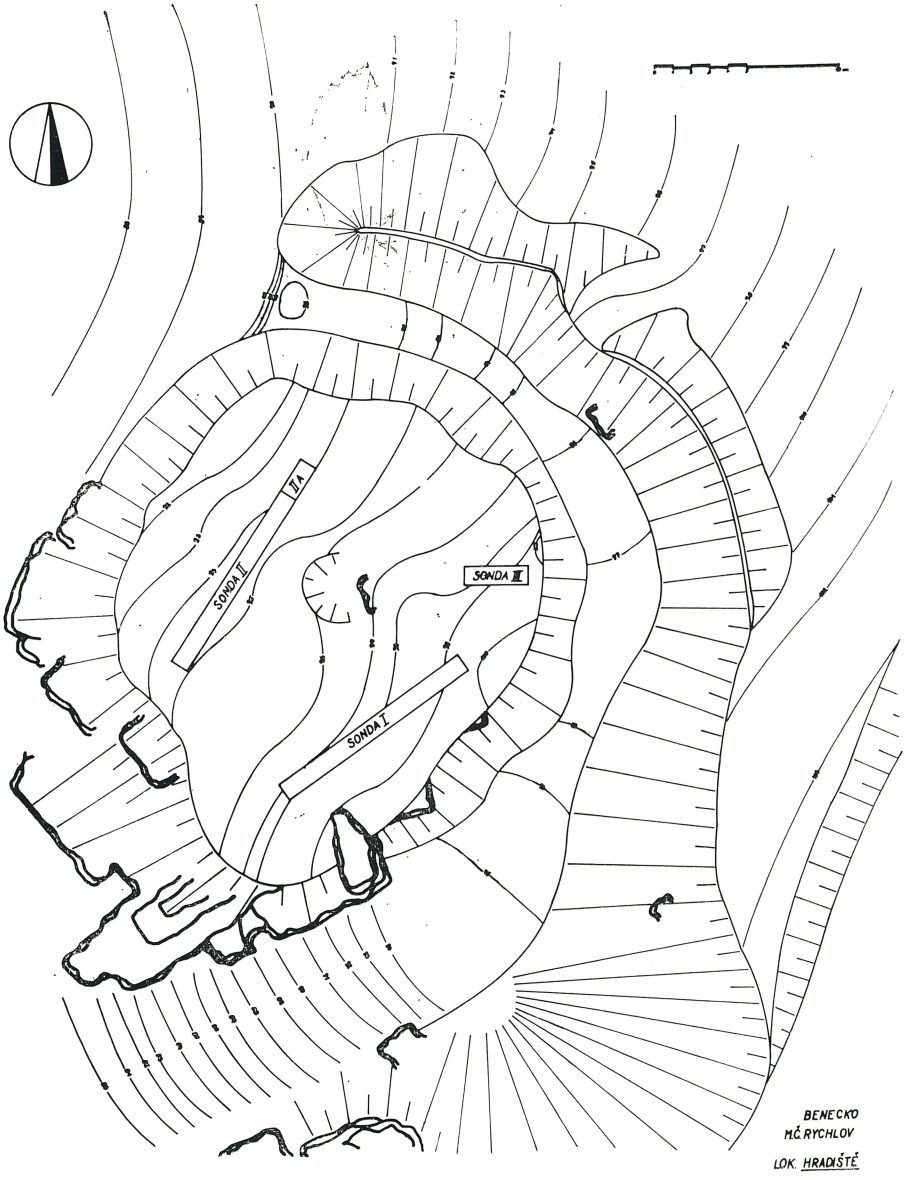

Lokalita Hradiště se sondami I – III. Kreslil Luděk Jirásek.

Podle našeho názoru byl prvním kolonizačním podnikatelem již Janův otec Zdeněk z Valdštejna, připomínaný v letech 1278 – 1304, s čímž plně korespondují i archeologické nálezy z hrádku v poloze Hradiště. Falzátor vzpomenuté listiny z roku 1305 byl nepochybně obeznámen s místními poměry a datuje proto její vznik hned po Zdeňkově smrti. O stáří kolonizačního procesu vypovídají i prameny toponomastické, i patrocinium sv. Václava, ochránce zemské hranice, bývalého dřevěného kostelíka v Horních Štěpanicích.[8]

■

Hrádek v poloze Hradiště se nachází na levém břehu Jizerky, na jižním okraji místní části Rychlov, cca 1,3 km severoseverozápadně od H. Štěpanic (ZM 03-41 Semily, 292 mm od západního okraje mapy, 206 mm od jižního okraje mapy); leží v nadmořské výšce cca 580 m.

Lokalita je připomínána v pomístním názvosloví pod názvem Hradiště; ten je zanesen i ve starších kartografických dílech.[9]

Hrádek je situován na podloží prvohorních dolomitů, které v tomto prostoru vytvářejí nevelkou čočku (okolo 0,5 km v průměru). Dolomity jsou tvrdší a odolnější vůči erozi, a tak se významně podílely na vzniku terénního útvaru, který umožnil vznik fortifikace.

Ve druhé polovině třetihor v souvislosti s tektonickým zdvihem Krkonoš začala Jizerka prohlubovat své původní mělké údolí. Vzniklo hluboké erozní údolí se strmými svahy, v nichž vystupují četné skalní útvary. Skály vznikaly na tvrdších nebo slaběji drcených partiích fylitů a zejména na kompaktnějších dolomitech. Souvislost skalního defilé narušují skalní průrvy a zářezy spádnicového průběhu, přibližně kolmé na směr skalního defilé, které vytvářelo přirozený obranný prvek na západní straně polohy. Tyto průrvy a zářezy jsou predisponovány tektonicky a na jejich vzniku se podílela zvláště svahová eroze a mrazové zvětrávání. Takto vzniklá průrva vytvářela přirozenou hranici na jižní a částečně i na východní straně.[10]

Hrádek má zhruba kruhovitý půdorys s nepatrným pravidelným rozšířením na jižní straně. Povrch terénu v prostoru vlastního hrádku se sklání směrem k západu. Sklon má v dolní části 21 stupňů, v horní 29 stupňů. Údolní svah v sousedství hrádku je odlámán. Lom však lokalitu nepoškodil, těžba se zastavila těsně před areálem hrádku. Vlastní hrádek má ve směru sever-jih délku 28 m a ve směru východ-západ asi 23 m. Na východní a na severní straně je vyhloubený příkop, který je na severní straně široký asi 10 m, na východní straně cca 12 m a jižněji přechází v přirozenou průrvu. Příkop je zhruba 2,5 m hluboký. Před ním je předsunutý val, vysoký asi 2 – 2,5 m. Na severovýchodní straně hrádku je val v šíři 3 m přerušen a zde předpokládáme vstup do vlastního hrádku.

Zjišťovací výzkum se v prvé fázi soustředil na rekognoskaci terénu a popis lokality, ve druhé fázi se zaměřil na prozkoumání menší části areálu. Na plochu vlastního hrádku byly položeny tři sondy.

Sonda I byla orientována ve směru SV - JZ a měla rozměry 1 × 12,2 m. Pod slabou vrstvou lesního humusu se nacházela světle hnědá písčitá vrstva. Pouze na JZ konci sondy byla v délce 2 m zjištěna tmavě hnědá až černá výplň, v níž se častěji objevovaly zlomky keramiky. Sonda byla hluboká od

12 do 43 cm, většinou však 20 – 30 cm. Maximální hloubka byla dosažena ve vzdálenosti 2,1 m od severovýchodního okraje sondy. V její spodní části byla kompaktní či zvětralá skála.

Sonda II byla orientována ve směru SSV - JJZ a měla rozměry 1 × 13 m. Pod vrstvou humusu (5 – 15 cm) se objevila černohnědá vrstva, která byla místy vystřídána světle hnědou, případně hnědou vrstvou. Je velmi pravděpodobné, že zde byla zjištěna sídlištní vrstva, případně zahloubené sídlištní objekty či objekt. Zejména v úseku 5 – 6 m, měřeno od SSV okraje sondy, byl získán rozsáhlý soubor keramiky. Hnědé vrstvy dosahovaly maximální hloubky 55 cm, měřeno od povrchu, níže bylo zjištěno skalní podloží. To vystupovalo na některých místech přímo na povrch nebo bylo překryto pouze slabou vrstvou lesního humusu.

Sonda III byla orientována ve směru V - Z a její rozměry byly 1 × 3,4 m. Horní její část byla pokryta 10 – 30 cm silnou vrstvou lesního humusu. Na východním konci sondy byla zjištěna vrstva žlutohnědě zbarvená, hlinitá a obsahující větší příměs kamenů. Na západním konci byla ve spodní části zjištěna tmavě žlutohnědá vrstva. V této sondě bylo nalezeno pouze několik zcela ojedinělých keramických zlomků.

Zjišťovacím výzkumem byl získán solidní soubor 1 356 keramických zlomků, kusy mazanice, uhlíky, zvířecí kosti a několik zlomků železných předmětů, z nichž za nejzajímavější považujeme přezku, zlomek podkovy a několik hřebů.

Příkop na jihovýchodní straně – pohled do strže jihozápadním směrem. (Foto P. Vácha.)

Příkop na východní straně – pohled k severu. (Foto P. Vácha.)

Z poměrně rozsáhlého souboru keramiky, který byl při zjišťovacím výzkumu získán, pochází 706 střepů ze stěn nádob, na povrchu nezdobených, dále 54 zlomky z hrdel nádob, z nichž některé jsou na podhrdlí zdobeny vodorovnými rýhami. Podařilo se získat skupinu střepů, obsahující 62 střepů z den nádob. Na několika málo zlomcích těchto střepů jsou dochovány plastické hrnčířské značky, a to většinou kolečka s loukotěmi. Na obvodu některých den byla zjištěna lišta. U 420 zlomků byla na povrchu zaregistrována rytá výzdoba. Převažuje v ní úzká či středně široká vodorovná rýha. Z ostatních druhů výzdob je nejvíce zastoupena jednoduchá vlnice, a to na 14 střepech, v převážné kombinaci s vodorovnými rýhami. Mezi výzdobnými motivy jsou dále zastoupeny v nepatrné míře mělké vodorovné žlábky. Za nejdůležitější považujeme soubor 114 střepů z okrajů nádob. Mezi okraji zcela převažují okraje široce rozevřené, na vnitřní straně prožlabené s nepatrným vytažením vzhůru. Dále jsou zde zastoupeny okraje jednoduché, oble ukončené či seříznuté. Ojediněle byl nalezen typ okraje kalichovitého. Většina okrajů má na vnitřní straně prožlabení nebo odsazení pro pokličku. Keramika je kvalitně vypálena. Její povrch je zbarven odstíny šedé, šedohnědé a hnědavé barvy. V materiálu střepů je hrubší ostřivo, u menší skupiny střepů byla zjištěna slída. Z tvarů nádob převládá v souboru hrnec a dále je zde zastoupena miska, případně pokličkа.

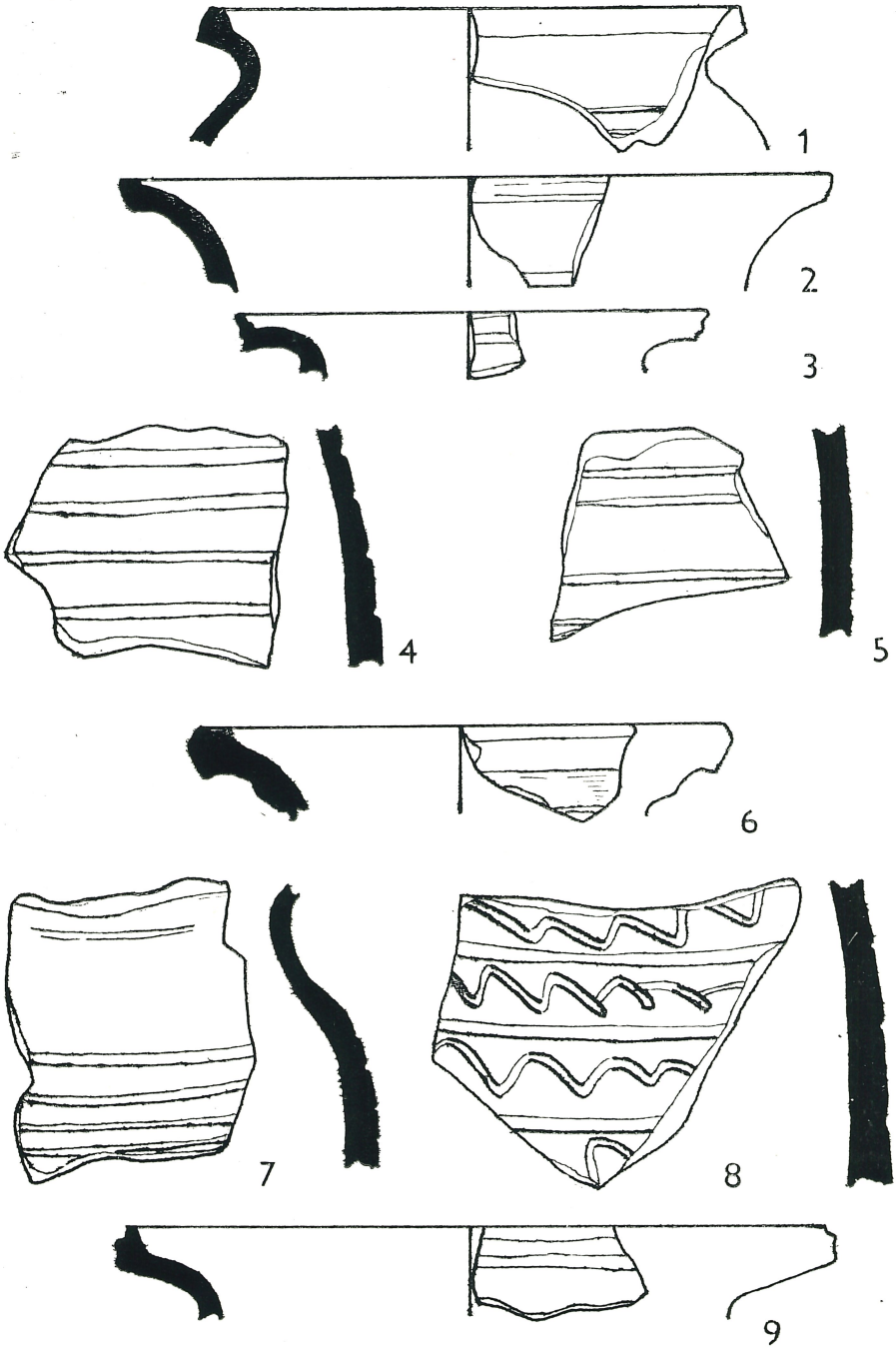
1
2
3
4
5
6
7
8
9

Jaké závěry tedy asi můžeme vyvodit z existence anonymního hrádku v poloze Hradiště u Horních Štěpanic a z tamních archeologických nálezů?

Na základě analogií ze sousedního Trutnovska[11] můžeme právem předpokládat, že sídelním hradem východního valdštejnského dominia byl štěpanický hrad. Tato lokalita totiž dovolovala přeměnit původní jistě menší kolonizační fortifikovanou lokalitu ve velký, silně opevněný hrad, v pravé sídlo mocného feudála. Možnost růstu samozřejmě lokalita Hradiště nedovolovala, ostatně i její vysunuté postavení a velikost její existenci jako sídelního centra vylučují. Opět s odkazem na sousední Trutnovsko bude nejpravděpodobnější, že spolu s jinými lokalitami kolem štěpanického hradu, které přesně zatím neznáme (mluvívá se např. o návrší severně od kóty Zuzánek 615 m n. m.), tvořil i hrádek v poloze Hradiště součást systému nevelkých opevněných lokalit, zajišťujících valdštejnskou kolonizaci.

Soudíme, že stáří hrádku i štěpanického sídelního hradu bude stejné, že jejich počátky lze klást do poslední čtvrtiny 13. století. Definitivní závěr bude však možné vyslovit až po případném zjišťovacím archeologickém výzkumu na štěpanickém hradě. Po skončení kolonizačního procesu na labsko-jizerském rozvodí a upevnění valdštejnské moci ztratil hrádek v poloze Hradiště svou funkci a zanikl, což dokládá i chronologická homogennost nálezů, datovaných pouze do sklonku 13. století.

Vedle nutnosti archeologického výzkumu na štěpanickém hradě jeví se nám potřeba provedení důkladného terénního průzkumu v okruhu 3 – 5 km od štěpanického hradu, v němž by měla ležet další dočasná, někdy třeba i déle obývaná feudální sídla.

Při detailnějším zpracování bude potřebné srovnat nálezový celek z lokality Hradiště s nálezy nejen štěpanickými, ale i s nálezy z Bradla u Hostinného, hrádku v Horních Vlčicích, Rechenburku a dalšími.

Není úkolem této stati zabývat se procesem kolonizace na horní Jizeře a jejích přítocích, v oblasti jizersko-labského rozvodí. Jsme však přesvědčeni, že by bylo potřebné provést nová heuristická bádání, revidovat prameny i závěry z jejich interpretace plynoucí. Zároveň by však bylo potřebné zkoumat tento nesmírně závažný fenomén komplexně, přihlédnout i k dalším pramenům, které přináší archeologie, genealogie, toponomastika a další pomocné vědy historické. Jsme např. přesvědčeni, že v místních muzeích či soukromých sbírkách lze nalézt archeologické artefakty, které dosud nikdo odborně nezpracoval.[12]

Poznámky

1 KAVAN, Jaroslav: *Středověké kachle a keramika z hradu Nístějky u Vysokého nad Jizerou. In:* Zprávy Severočeského muzea v Liberci, 1961, s. 29 – 50.

2 FIŠERA, Zdeněk: *Nový krkonošský hrádek.* Krkonoše, *19*, 1987, č. 6, s. 8; týž: *Tři neznámá hradiště na Jilemnicku, okres Semily.* Ročenka Klubu Augusta Sedláčka, 1987, Plzeň 1987, s. 41 – 46.

3 PILAŘOVÁ, Eliška: *Kdo hledá, najde aneb Hájili jsme hrad.* Krkonoše, *19*, 1987, č. 10, s. 3 – 6.

4 SIGL, Jiří: *Zjišťovací výzkum na hrádku v poloze „Hradiště" u Horních Štěpanic.* Zpravo-

Výběr zlomků keramiky ze sondy II: č. 1–5 (28/87), 6–8 (16/87) a 9 (35/87). Kreslil Jiří Sigl.

daj KMVČ v Hradci Králové, *15*, 1988, č. 1, s. 106 – 111.

5 SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého.* Díl 5. Praha 1887, s. 237 až 241; ŠIMÁK J. V.: *České dějiny.* Díl 1. Sv. 5. Praha 1938, s. 792 – 795; týž: *Co lze říci o počátcích Jilemnice a Jilemnicka?* Krkonoše, *1*, 1937 – 1938, s. 42 – 44; AMBROŽ, Jindřich: *Krkonoše.* Praha 1935, s. 85 – 86; týž: *Jilemnice. Výňatky z dějin, rozvoj a zvláštnosti města.* Jilemnice 1941, s. 2 – 5; MÜLLER, Erhard: *Die Ortsnamen des ehemaligen Bezirkes Starkenbach.* Liberec 1940, s. 54, 78 až 79; týž: *Die Burg in Oberstepanitz.* Rundschau, 7. 8. 1941; týž: *Burgen in der Starkenbacher und Hochstädter Landschaft.* Rundschau, 4. 3. 1943.

6 ŠIMÁK, J. V.: *Co lze říci*, s. 43 – 44.

7 Viz práce Šimákovy v pozn. 5 a AMBROŽ, J.: *Jilemnice*, s. 3.

8 AMBROŽ, J.: *Krkonoše*, s. 86.

9 HANUŠ, O. P.: *Benecko. Fara Štěpanice v Podkrkonoší.* Praha 1966, s. 10 – 11; DONTH, F. – DONTH, H. H.: *Quellen zur Geschichte der Herrschaft Starkenbach im Riesengebirge im 17. Jahrhundert.* München 1974, s. 48 – 49 (mapa panství Jilemnice dle originálu harrachovského archivu ve Vídni – podle úsudku kolegy M. Bartoše z vrchlabského muzea, s nímž se ztotožňujeme, pochází ze třetí čtvrtiny 19. století).

10 PILOUS, Vlastimil: *Zpráva o geologických poměrech na lokalitě „Hradiště" u Horních Štěpanic.* Strojopis. Hradec Králové, archeologické oddělení KMVČ 1987.

11 WOLF, Vladimír: *K problematice středověkých horských hrádků ve východním podhůří Krkonoš.* In: Archaeologia historica. Sv. 2. Brno 1977, s. 105 – 116.

12 Tak např. v Muzeu Podkrkonoší v Trutnově je krabice střepů, které asi v r. 1967 nasbíral na štěpanickém hradě dr. Vladimír Wolf. Z téže lokality pocházejí i nálezy, uložené v jilemnickém muzeu (za informaci děkujeme dr. Janu Luštincovi).

František Bakule a jeho působení na Malé Skále v letech 1901 až 1913

Boris Titzl

Pamětníci meziválečných let si jistě vzpomenou na Bakulovy zpěváčky. Možná, že některým z nich ze vzpomínky zazní i jímavý vícehlas tohoto pěveckého sboru. Ví však někdo něco o jeho sbormistrovi, jehož jméno měl soubor v názvu? Ví někdo z pedagogů dnešní generace, že Bakule byl především významný praktický reformátor výchovy a vzdělání? A kdo v Podkrkonoší zná, že nejdůležitější léta svého učitelování prožil tento nevšední vychovatelský novátor na obecné škole v Malé Skále?

■

František Bakule se narodil 18. května 1877 v Lidmovicích u Vodňan. Roku 1897 vystudoval učitelský ústav v Příbrami a stal se učitelem. Postupně učil ve Vrapicích (1897 – 1898), v Družci (1898 – 1900), v Kozlech (1900 – 1901) a na Malé Skále (1901 – 1913). Na obecných školách konal jako první u nás praktické pokusy s uměleckou výchovou dětí, začínal s výchovou občanskou a všestranně působil k povznesení kulturní úrovně lidu. U svých nadřízených podporu a pochopení spíš nenacházel, a protože působil i protiklerikálně, měl konflikty s církevní správou.

Poté z veřejného školství odešel a věnoval se vychovatelské práci mezi tělesně postiženými dětmi v *Jedličkově ústavu* v Praze (1913 – 1919). Byla to první česká instituce toho druhu založená na zásadách rehabilitační péče a Bakule zde musel vymyslet a zavést zcela nové pedagogické postupy pro uschopňování fyzicky handicapovaných lidí pro život. Ze začátku měl funkci ředitele celého zařízení.

Protože chtěl ověřit a prosadit i své myšlenky o výchově životem a prací, o koedukaci mrzáčků s dětmi nepostiženými, založil a budoval vlastní *Bakulův ústav* (1919 – 1937). První dva roky existence ústavu byly zápasem o přežití, následovalo úsilí o výstavbu a dostavbu ústavního objektu, což trvalo zhruba do roku 1933, a zbývající léta byla už jen marnou snahou o udržení tohoto zařízení. V trvale těžkých ekonomických podmínkách docílil ústav mezinárodního uznání. Zvláště byl oceňován čelnými představiteli *Ligy*

pro novou výchovu za účinné spojování výchovy estetické s výchovou pracovní.

Při ústavu existoval dětský, později smíšený sbor *Bakulovi zpěváčci*, který zaznamenal mimořádné úspěchy na zájezdech ve Spojených státech amerických, Německu, Dánsku, Francii, Švýcarsku a Maďarsku (1923 – 1930). Bakule tam propagoval nejen českou lidovou píseň a sborovou tvorbu našich hudebních skladatelů, ale i Československou republiku a přátelství dětí a lidí všech národů. Sbor vykonal i bezpočet domácích produkcí.

Na trvalý odpočinek Bakule odešel začátkem roku 1935. Psychicky vyčerpán, několikrát i těžce nemocen, věnoval se už jen sepisování vlastních pamětí a drobné literární činnosti. Po roce 1945 se pokusil vydat své nejdůležitější spisy, ale nepodařilo se mu to. Naše oficiální věda nechtěla ani tehdy jeho přínos pedagogické praxi zhodnotit a přiznat.

František Bakule zemřel 15. 1. 1957 v Praze a byl tiše pochován na sněhovském hřbitově. Teprve v posledním období se jeho dílu dostává i u nás zasloužené pozornosti.[1]

■

Než Bakule nastoupil na Malé Skále, učil, jak již bylo uvedeno, čtyři roky na jiných obecných školách.

V prvním školním roce, ve Vrapicích na Kladensku, musel překonat zklamání a poznání, jak nedostatečně ho učitelský ústav vybavil pro praxi. Potom se začal systematicky vzdělávat a hledat kontakty s pokrokovými a zkušenými učiteli. Okresní školní inspektor sice jeho vyučovací výsledky hodnotil příznivě, ale Bakule sám se sebou příliš spokojen nebyl. Největší problémy měl s udržováním kázně žáků. Nejdříve byl příliš benevolentní a později neuspěl s doporučovanými praktikami. Hodně o své práci přemýšlel a dospěl k názoru, že si bude ve všem hledat vlastní cestu a zkusí být v nejužším kontaktu s dětmi.

V této hornické obci získal ještě jednu významnou zkušenost. Jako selský synek zámožných rodičů se poprvé setkal s bídou zproletarizovaného obyvatelstva, což výrazně prohloubilo jeho sociální cítění.

Další dva roky působil v dělnicko-zemědělské obci Družec, rovněž na Kladensku. Děti ho zde měly velmi rády. Bakule již zvládl techniku výkladu, užíval rozmanitých metodických postupů a hlavně učil pro život: obsah předmětů přizpůsoboval budoucím potřebám žáků, jimž se věnoval i ve svém volném čase. Ve třídě zavedl žákovskou samosprávu, vydával s dětmi vlastní časopis a začal přednášet témata, která mnohem později byla zahrnuta do nově zavedeného předmětu občanská nauka. Pro jeho další odborný vývoj mělo zásadní význam, že se seznámil a ztotožnil s pedagogickými zásadami L. N. Tolstého.

Za hornické stávky roku 1900 se Bakule jednoznačně postavil na stranu stávkujících a ještě na žádost družeckých obyvatel koncipoval stížnost na místního faráře. To bylo nakonec důvodem jeho přeložení do zemědělské obce Kozly u Všetat.

Bakule tam přišel pevně rozhodnut přinést své práci i oběti, kdyby toho

bylo třeba. Vyučoval způsobem, jaký se mu osvědčil, a navíc se snažil, aby jeho žáci vystupovali na veřejných vzdělávacích schůzích. Tyto akce byly organizovány výborem složeným z učitelů všetatského okrsku a Bakule patřil k jeho nejaktivnějším členům. Okresní inspektor sice uznal Bakulovu horlivost, ale vyslovil připomínky k obsahu i metodám jeho vyučování. Vytkl mu též, že nacvičuje málo kostelních písní. Skrývala se za tím nevůle kozelského faráře Horáka vůči Bakulovi za jeho protiklerikální postoje a pro vzdělávací činnost mezi lidem. I když školní řád výslovně nenařizoval, jaké náboženské písně se mají ve škole cvičit a jaké modlitby se má učitel s žáky před vyučováním a po vyučování modlit, přiměl farář Horák místní činitele, aby zaslali

František Bakule v době svého příchodu na Malou Skálu. (Foto J. Šimon.)

na zemskou školní radu stížnost, že Bakule se nemodlí *Zdrávas* a že navádí děti k jinému pozdravu než *Pochválen buď Pán Ježíš Kristus.* K tomu byla připojena ještě další vykonstruovaná obvinění. Stěžovatelé se nejvíc pohoršovali nad tím, že Bakule učí děti nemravné milostné písně. Ve skutečnosti šlo o písně lidové, některé dokonce ze schváleného sborníku. Kromě této stížnosti musel Bakule čelit i denunciacím, například, že vykládá dětem o socialismu. V tehdejší době to byla obvinění pro učitele velmi nebezpečná.

Okresní školní rada v Karlíně zavedla s Bakulem disciplinární šetření. Tady je v přístupných dokladech mezera, takže postup řízení nemůžeme přesně rekonstruovat. S jistotou však víme, že Bakule byl v dubnu 1901 potrestán důtkou, která byla s největší pravděpodobností zdůvodněna faktem, že učitel Bakule nezačínal a nekončil vyučování modlitbami, tehdy ve škole obvyklými.

Bakulův případ projednávalo okresní zastupitelstvo a rozepsal se o něm tisk. Více než sto občanů podepsalo prohlášení na Bakulovu podporu a tříčlenná delegace odjela hájit jeho zájmy na úřadech v Praze. Poslanec Josef Anýž interpeloval v jeho prospěch na zemském sněmu.

Farář Horák odpověděl dalším útokem. Využil zjitřené společenské atmosféry po ještě nedoznělé hilsneriádě a 7. 7. 1901 obvinil z kazatelny *známého neznámého* ze schvalování vraždy dvou křesťanských dívek. Využil toho, že Bakule se veřejně vyjádřil v tom smyslu, že jeden poctivý žid je mu milejší než deset nepoctivých křesťanů, jeho výrok si účelově upravil a ve svém veřejném výpadu zneužil. Bakuleho sice přímo nejmenoval, ale dalšími urážkami ho označil tak přesně, že celá obec pochopila, koho farář mínil prašivou ovcí, co stále ještě zůstává v jeho farnosti. Bakulovi nezbylo, než na ochranu své cti a existence zažalovat faráře Horáka u okresního soudu v Brandýse nad Labem.

Horák projednávání pře oddaloval a posléze požádal zemský soud o její přeložení k jinému okresnímu soudu, protože prý zpozoroval, že brandýský soud je proti němu zaujatý. Tak se Bakule soudního rozhodnutí zatím nedočkal a spor se projednával, až když byl na svém dalším působišti.

Bakule totiž obdržel dopis okresní školní rady v Karlíně, datovaný 24. listopadu 1901, že z rozhodnutí zemské školní rady je ze služebních důvodů přeložen k 1. 12. 1901 na místo podučitele na obecné škole v Malé Skále. K tomuto faktu považujeme za nutné výslovně podotknout, že přeložení nebylo zdůvodněno důvody disciplinárními, ač se to v literatuře traduje. Dokládá to skutečnost, že na zemské školní radě byli v té době i lidé, kteří Bakulovi nechtěli ublížit, ale spíše mu pomoci.

Místo, kam Bakule přišel, bylo úplně jiné přírodním rámcem, lidmi i samotnou školou.

Kraj byl chudý, obživa lidí těžká a pracná. Většina obyvatel se živila domácí sklářskou prací: mladí staří navlékali korálky na šňůrky, našívali skleněné ozdůbky na kartony, korále vybrušovali a nad petrolejovým kahanem *drikovali* – zatavovali do skla očka a sponky. Pomáhat musely i děti. Učitelé si stěžovali, že žactvo úmornou prací pozbývá duševní svěžest, takže nemohou zadávat domácí úkoly.[2]

Na škole, kde se počet zapsaných žáků pohyboval kolem dvou set, bylo například koncem roku 1907 výdělečně činno 85 dětí při navlékání a mač-

kání skla, 46 dětí v polním hospodářství, 33 dětí při jiných příležitostných pracech; v létě jedno dítě pracovalo denně průměrně šest hodin ve školním roce a deset hodin v době prázdnin.

Děti přitom navykaly pití lihovin. K témuž datu škola vykázala, že z pracujících dětí jich častěji pije 81 pivo, 41 kořalku. Častěji však pily i děti nepracující: 25 pivo, 18 kořalku. Alkoholické nápoje nepila pouhá jedna pětina dětí![3] Děti měly z těchto důvodů ve škole velkou absenci.

Docházku do školy narušovaly i špatné cesty, zimní nečas a každoroční epidemie infekčních chorob. Byl to kupříkladu v lednu 1902 záškrt, v prosinci téhož roku spalničky, v květnu 1903 příušnice, v říjnu 1904 dusivý kašel. Nejobávanější byl *hrůzný nepřítel dítek* – záškrt.[4]

Škola byla stará a nevyhovující.[5] Zchátralá a nedostačující budova musela pojmout do pěti tříd děti z rozsáhlého školního obvodu. Přiškoleny byly především obce z pravého břehu Jizery – Bobov, Labe, Sněhov, Vranové (katastrální obec Borek), Křížky, částečně Frýdštejn, Podzámčí Vranské a dvě čísla z Voděrad; z levého jizerského břehu pak Vranové (katastrální obec Loučky). Tak vypadala situace v roce 1908.[6]

Některé přiškolené obce se proto snažily zřídit školu vlastní. Tak např. v roce 1900 o to společně žádal Sněhov a Bobov, ale žádost byla zamítnuta s odůvodněním, že z nejvzdálenějšího stavení ve Sněhově ke škole na Malé Skále je to 2440 metrů a z Bobova jen 1970 metrů, zatímco přípustná vzdálenost k docházce činí čtyři kilometry. Podobně se vedlo vranovským poplatníkům, kteří usilovali o samostatnou školu v roce 1909. Těm jejich žádost zamítla už místní školní rada.[7]

Funkcionáři místní školní rady byli zároveň čelnými představiteli obcí, a tak se potřeby školy a obcí často zkřížily. Konkrétně to vypadalo třeba tak, že předseda místní školní rady Jáchym Holub byl zároveň sněhovský starosta, a místo aby sledoval prospěch školy, preferoval zájem obce. Předseda místní školní rady a představitelé obcí měnili svá stanoviska, jak se jim to hodilo. Postoje měnil i majitel panství dr. Vilém Medinger, který nejdříve sliboval, že daruje pozemek na stavbu nové školy, pak ze závazku couval, až nakonec slib zrušil.[8]

Stavba nové školy byla nařízena už v roce 1891 a ani po zásahu ministerstva vyučování se okresní školní radě nepodařilo přimět místní školní radu a přiškolené obce k výstavbě nového školního objektu.[9]

Posléze soudní znalci prohlásili všechny třídy stávající školy za nezpůsobilé k vyučování.[10] Za dva dny nato, 16. 7. 1910 v 19 hodin večer, spadl ve 3. třídě strop. Trvalo přes půl roku, než byly stropy opraveny, a do poloviny roku 1913, než byla škola stavebně asanována.[11] Přitom se ve školní budově stále učilo!

Problém můžeme shrnout asi takto: místní školní rada chtěla zachovat pětitřídní školu, proto bránila vyškolení obcí ze svého obvodu, ale stavbu nové školy oddalovala, neboť se obávala finančního zatížení. Velmi šetřila i na opravách školy stávající. Okresní školní rada pomocí administrativních opatření vyvíjela tlak na místní školní radu a na obce a tím se je snažila přimět ke stavbě nové školy. Nedařilo se jí to, přestože stav školní budovy byl kritický a vyučování ohroženo. Okresní školní rada měla též zájem na posílení českého školství na národnostním rozhraní česko-německém.

Protože se na okresní školní radu obracel se svými žádostmi i F. Bakule, zmiňme se o tomto orgánu ještě v jiné souvislosti. Zemská školní rada nařídila v roce 1910 prozkoumat výši finančních nákladů na školství a navrhnout úspory. Při jednání o tomto nařízení okresní školní rada v Semilech zásluhou svého člena Josefa Petráka, řídícího učitele v Libuni, přijala rezoluci, která zejména ve formulacích týkajících se oblasti speciálního školství předbíhá dobu a opravuje naše někdy schematické představy o fungování úřadů za Rakousko-Uherska.[12]

Vyššími Bakulovými nadřízenými byli okresní školní inspektoři. (Z titulu své funkce byli i členy okresní školní rady.) Nejdříve to byl Jan Kamenický, po něm Josef Porteš, který svého předchůdce vystřídal v průběhu roku 1906. Jan Kamenický novým vyučovacím proudům příliš nepřál, ale nic bližšího o jeho vztahu k Bakulovi nevíme. Josef Porteš nás zajímá, protože kladl Bakulovi v jeho výchovných pokusech záměrné překážky. Vysvětlitelné je to tím, že Porteš, který se musel považovat za odborníka v záležitostech nejen obecně školských, ale i pokud jde o obsah a metodiku vyučování kreslení, měl svou omezující hranici invence. Porteš totiž jako odborný učitel kreslení vydal v roce 1901 učebnici – *Školu kreslení pro školy měšťanské a pokračovací průmyslové*, v níž sice vypouští kresbu geometrického ornamentu, ale nejde dál, než ke kreslení předlohového rostlinného a národního ornamentu. A to se už v odborném i neodborném tisku diskutovalo o umělecké výchově včetně volného kreslení bez předloh. Protože Bakule učil volnému kreslení, dokonce na obecné škole, nemohl Porteš připustit, aby ho mladý učitel poučoval.

V ještě větší míře to musíme vztáhnout na zemského školního inspektora dr. Jana Kaňku, který přijel v roce 1910 na Malou Skálu a ostře proti Bakulovi zasáhl. Údajně dal příkaz správci školy, aby Bakuleho v jeho činnosti denně sledoval.[13] Přitom Kaňka, v dubnu 1902 jako pražský okresní školní inspektor, se vzápětí po T. G. Masarykovi vyslovil pro uměleckou výchovu mládeže a pražští učitelé ho zvolili předsedou příslušného výboru.[14]

Z uvedeného vyplývá, že Bakulovým nadřízeným nikdy nebyl okresní školní inspektor Josef Patočka, autor spisu *Ideály umělecké výchovy a půda české skutečnosti*, iniciátor ankety o umělecké výchově a Bakulův příznivec. Patočka působil na okrese turnovském, zatímco Bakule učil v okrese semilském.

Správci školy a tedy přímými Bakulovými nadřízenými byli řídící učitel František Kysela (1901 – 1908) a řídící učitel Josef Král (1909 a dále). V mezidobí roku 1908 byl zatímním správcem školy sám Bakule.

Když Bakule nastoupil na Malou Skálu, neměl uzavřen soudní spor s kozelským farářem Františkem Horákem. Z rozhodnutí zemského soudu v Praze byla Bakulova žaloba proti Horákovi předána k projednání okresnímu soudu v Mělníku. Žalobu ještě státní zastupitelství rozšířilo za to, že se Horák dopustil urážky brandýského soudu.

Líčení bylo obesláno na 20. 12. 1901. Farář Horák byl uznán vinným z přestupku urážky soudu a odsouzen k peněžité pokutě. Za výroky, které žaloval Bakule, však vinným uznán nebyl. Soud své rozhodnutí zdůvodnil tím, že Horákovi nebylo možno jednoznačně prokázat, že svými výroky mínil učitele Bakuleho.

Žalovaný i žalující se proti rozsudku odvolali k zemskému soudu v Praze.

Zde se líčení konalo 26. 2. 1902, faráři Horákovi byla zvýšena peněžitá pokuta a musel uhradit i soudní výlohy. Bylo to velké vítězství nejen Bakulovo, ale celého učitelského stavu.[15]

Ve škole se s dětmi Bakule spřátelil velice rychle, ale názory, které zastával řídící Kysela, jako že *dítě více ku zlému jest nakloněno než k dobrému*, byly předzvěstí, že jeho nadřízený nebude zastáncem nových pedagogických přístupů a že Bakulův styl práce bude přijímat kriticky.[16]

Za situace, kdy zejména obecné školství trpělo přežívajícím formalismem a vychovatelskou pedantérií a nové pedagogické směry musely překonávat rigiditu školského systému, velmi záleželo na osobnosti ředitele školy resp. okresního školního inspektora, jak bude usměrněna vyučovací a výchovná praxe té které školy. Přitom politické ovzduší doby nebylo pedagogickým novinkám příznivé. Ve školství bylo charakterizováno odklonem od tehdy pokrokového školského zákona č. 62/1869 ř. z.[17]

Ve školské novele č. 53/1883 ř. z. byl zákon z roku 1869 pozměněn a doplněn. Mimo jiné na venkovských školách bylo zavedeno pouze polodenní vyučování, děti dvanáctileté a starší na požádání rodičů nemusely od dubna do listopadu chodit do školy, počet žáků připadajících na jednoho učitele byl zvýšen z osmdesáti na sto.

Tlak katolické církve našel výraz v ustanoveních nařizujících učitelům vykonávat dozor při náboženských cvičeních a v opatřeních vůči učitelům projevujícím se protiklerikálně.

Na učitelských ústavech byl snížen počet hodin odborných a všeobecně vzdělávacích předmětů ve prospěch náboženství, hry na varhany a předmětových metodik.

To vše ve svých důsledcích znamenalo pokles úrovně vyučování zejména na obecných školách, které pro většinu české mládeže představovaly vrchol vzdělání. Děti z obcí nespadajících do obvodu některé měšťanské školy chodily totiž celých osm let do školy obecné, navíc z celkového počtu českých obecných škol mělo jich téměř čtyři pětiny méně než pět tříd.[18]

V českém prostředí zesiloval odpor vůči všemu německému. V pedagogické teorii se to projevilo odmítáním herbartismu, ač kupř. podnětné Herbartovy myšlenky o přípravě učitelů a osvobození školy z přímého vlivu církve zatlačovala právě zmíněná novela z roku 1883. Spíš bychom měli mluvit o odmítání teorií méně nadaných Herbartových následovníků, kteří vymýšleli schematické návody pro jakoukoli učitelskou činnost. Toto metodikaření ještě umocňovala byrokratická školní správa, jednoznačně podporující zájmy Vídně.

Porovnáme-li školské programy českých politických stran, pak formulace o vzdělání jako uspokojování základní národní potřeby nacházíme v prohlášeních strany lidové, radikálně pokrokové, státoprávní a národně sociální, ale jen sociální demokracie požadovala, aby obsah a způsob vyučování odpovídal požadavkům praktického života.[19] Z politické sféry tedy pomoc učitelstvu ještě přijít nemohla.

Mnozí učitelé si uvědomovali, že se rozvinula věda, změnil se život lidových vrstev, a že potřeba reformy školského systému, která by na tyto projevy reagovala, je aktuální. Nutné změny však byli schopni veřejně obhájit pouze jednotlivci. Například Jan Mrazík dokládal, že škola je jen posluchárnou,

navíc obětovanou prakticistním záměrům. Žádal, aby vše, co se učí, bylo vyvozováno z konkrétní činnosti, z fyzické práce žáků, a směřovalo k teoretickému zobecnění. Podal v tom smyslu i zajímavé náměty pro změnu charakteru jednotlivých vyučovacích předmětů.[20]

Zásluhou Josefa Úlehly, prvního českého překladatele pedagogických spisů Herberta Spencera, proniká i k nám anglosaský pozitivismus a evolucionismus a prostřednictvím překladu Josefa Černého učitelé poznávají *Pedagogické stati* L. N. Tolstého. Tyto dva myšlenkové zdroje se promítly do kulturního programu českého učitelstva ze 7. 8. 1903, v němž se mj. volá po problémovém vyučování, uplatnění metod založených na duševním vývoji a zájmech dítěte. Tehdejší školská správa je v programu odsuzována za to, že nutí školu, aby ve výuce setrvávala na názorech překonaných vědou a tím stupňovala drsnost školní kázně.[21]

Programový požadavek připuštění i jiného než herbartovského systému do škol zaznamenáme až na prvním českém sjezdu pro péči o slabomyslné a školství pomocné v Praze roku 1909.[22] A tak zatím největší oporu poskytlo reformně smýšlejícím učitelům hnutí za uměleckou výchovu, které se od listopadu 1901 pokoušelo dát těmto snahám i jistý organizační rámec.[23]

Taková byla situace ve školství, když se Bakule v září 1902 vrátil po delší chorobě na své místo do školy. Jenže v říjnu byl opět nemocen a teprve od listopadu můžeme datovat delší souvislé a vůbec nejdůležitější období jeho pokusné práce na veřejných školách.

Vstoupil do něj přednáškou, v níž kolegům ve sboru referoval o pedagogických zásadách L. N. Tolstého a jejíž stručný obsah vlastnoručně zapsal do knihy protokolů z učitelských porad. Bakule byl Tolstým silně zaujat, jeho názory na výchovu tehdy bez výhrad přijímal a z toho, co ve svém zápise zdůraznil, poznáváme, čím se hodlal řídit.

Především se postavil proti násilnému formování vychovávaných, které nemá oprávnění mravní ani věcné. Bakule soudil, že výchovný despotismus nepřipouští životní otázky, nemůže je probouzet a nedokáže na ně odpovídat. Vzdělání lze proto dosáhnout prostřednictvím literatury a kulturních zařízení, ale ne v tehdejší škole. Až bude moci učitel poznávat volné projevy a potřeby žáků, začne svůj úkol plnit i škola. Učitel však musí být všestranně vzdělaný a obeznámený s vyučovacími metodami, aby mohl vystihnout, co a jak je třeba žákům vysvětlit. Za těchto okolností si vlastně žáci budou sami volit vyučovací metodu.[24]

Zdá se, že na čas tyto nové výchovné tendence, aspoň pokud jde o tzv. *volnou kázeň*, zcela neodmítal ani řídící učitel Kysela. Nabádal totiž ke shovívavosti vůči žákům nižších tříd, neboť jejich dětskou veselost nelze považovat za rozpustilost či dokonce za nemravnost.[25] Bakule však vůči dětské spontaneitě nebyl jen shovívavý. Od počátku budoval vztah *učitel - žák* jako partnerství, jehož základem byla oboustranně kladná silná citová vazba. A tak konstatujeme, že děti záhy zůstávaly s Bakulem ve škole déle nejen proto, že si prodlužovaly vzácné chvilky bez navlékání korálků, ale také, aby se něco zajímavého dověděly a něco hezkého prožily.

Čas společně trávený ve škole nestačil žákům ani učiteli a ten je začal zvát k sobě do bytu. Bakule měl obsáhlou a hodnotnou knihovnu, doslova dětem nabízel, aby ochutnávaly z jejích pokladů. S dětskou literaturou však

byl problém. Daly se například využít Kiplingovy pohádky a jeho *Kniha džunglí*, *Malý Jeník* od holandského autora F. van Eedena a knížka *Sentimentální Tommy* od skotského spisovatele J. M. Barrieho. Naše domácí produkce náročnějším požadavkům nevyhovovala.[26] Nezbylo než sáhnout po klasicích a dětem je zpřístupňovat; byli to mj. autoři ruští – Gogol, Turgeněv, Tolstoj.[27] Jenže řídícímu Kyselovi to začalo vadit a upozornil svého podřízeného, že docházka dětí do učitelova bytu by mohla být považována za *privat*, a žádal, aby se to nedělo. Bakule se ohradil s tím, že se dotáže inspektora, je-li to přípustné či nikoliv,[28] a začal vznášet požadavky i on. Tehdy chtěl plátěnou tabuli, jindy lampu do třídy či záclony, aby slunce nesvítilo dětem do očí, a když dostal přidělenu jinou učebnu, žádal totéž zařídit i tam. Postupně požadoval nákup časopisů, školních atlasů, stavebnice Matador.

To už byla doba školních let 1903/04, 1904/05, Bakule učil pátou třídu a konečně mohl experimentovat s vyspělejšími dětmi přímo ve vyučovacích hodinách. Nejprve si své žáky musel připravit, a tak je celý rok učil pozorovat a pojmenovávat přírodní jevy, lidi a dění kolem sebe, cvičil je ve věcných diskusích. Přitom nikdy trpně nečekal na potřebnou míru dětské zvědavosti, uměl ji navodit a hlavně vzbudit zájem o problém, ke kterému děti směřoval.

František Bakule se svými žáky na Malé Skále roku 1905. Třetí zprava Josef Cvrček.

Dobře mu v tom posloužil *klub*. Protože začaly mrzutosti i kvůli dlouhému pobytu ve třídě, Bakule nechal děti nanosit stoly a židle z restaurační zahrady do svého pokoje a přeměnil vlastní byt na učebnu podle svých představ. I pak jeho návštěvníci nejraději seděli na zemi, ale neformálnost učitelovy instituce umocňovala aktivitu dětí.[29]

Tolstojovský přístup k dětem byl Bakulovi základním východiskem pedagogické práce po celou dobu učitelské a vychovatelské praxe, i když ho po založení vlastního ústavu korigoval ve prospěch jisté organizovanosti vyučovacího procesu. Možnosti, jak tento přístup uplatnit i na veřejné škole, přineslo již zmíněné *hnutí za uměleckou výchovu*.

Tehdy byla v celé společnosti pociťována absence výchovy citové a mravní. A právě umělecká, resp. estetická výchova se začala jevit jako univerzální prostředek kultivování citu, obrody mravů i jako hlavní nástroj zreformování školského systému. Kulturní a pedagogické publicistice se podařilo probudit o ni zájem, tímto přispěním pronikla do škol a zde se o možnostech nápravy začalo diskutovat.

Bakule sám se považoval za výchovného umělce, a tak ho formující se výchovný směr okamžitě inspiroval. Ze začátku mu umělecká výchova byla spíš cílem výchovy než jejím prostředkem, ale v každém případě se stala nejvlastnějším polem Bakulova pokusnictví. V tom je také jeho největší zásluha, neboť František Bakule byl první, kdo u nás s uměleckou výchovou ve škole prakticky začal a pokračoval s vehemencí jemu vlastní i přes různá protivenství. Bakule soudil, že účelem takto pojaté výchovy je naučit chápat a c h u t n a t (podtrženo autorem) krásy linie, barvy, tvaru, tónu a slova v příslušných uměleckých formách. A dále: vést k samostatnému tvoření děti, které k tomu mají nadání. Stanovil i předpoklady úspěchu této činnosti:

a) důkladnou znalost dětské duše;
b) vrozené umělecké dispozice v učiteli samém;
c) všestranné a důkladné učitelovo umělecké vzdělání.

Na školní učitelské poradě o tom přednesl referát, doporučil studijní literaturu a zřejmě i metodicky ukázal, jak postupovat. Ze sboru se k němu přidal učitel Josef Čermák, jen si přál, aby se nepřekračoval rozsah učební látky obecné školy. Řídící učitel Kysela podstatu věci vůbec nepochopil. Tvrdil, že umělecká výchova má vést k *poslušnosti, šetrnosti, mravnosti a lásce k vlasti*. Bakule oponoval, že to je účelem jiných druhů výchov. Kysela však trval na svém a navíc odsuzoval vytváření přátelského poměru mezi učitelem a žáky, protože takového učitele si děti osedlají a odpírají mu poslušnost. Bakule argumentoval, že je to právě naopak, neboť děti z lásky k učiteli vyhoví i bez rozkazů.[30] (Polemika pokračovala dodatečnými poznámkami v zápise, v nichž Kysela mj. nekorektním způsobem vytkl Bakulovi údajnou intimitu ve styku s dětmi za to, že ho navštívily v době nemoci.)

Zdálo by se, že šlo jen o projev averze Kysely vůči Bakulovi. Na tomto jejich střetu však lze pochopit, jak se do tehdejších diskusí o obsahových a metodických otázkách vyučování promítalo širší hledisko – vzájemný vztah učitele a žáka. Stanovisko, zda žák je pasivní objekt či aktivní subjekt výchovného působení, rozhodovalo i o postojích v dílčích otázkách. Z nich všeobecně nejvíce pozornosti budil problém tzv. *volného slohu*. Nejinak tomu bylo i na maloskalské škole.

Výuka slohu na obecných školách se až dosud řídila osnovami z r. 1885 a spočívala na mluvnickém obměňování předloh a vzorů. Další vydání těchto osnov z roku 1898 mělo jen pokrokový úvod a na zemských učitelských poradách bylo podrobováno kritice. Sloh začal být chápán jako integrující složka vyučování vůbec a jazykového zvlášť, jehož účelem je naučit žáka osobitě a logicky správně vyjadřovat ústně i písemně své myšlenky. V tomto duchu napsal Josef Müller příručku *Sloh v nových proudech vyučovacích*, jejíž první vydání vyšlo roku 1903.[31] Je nesporné, že Bakule v této publikaci našel teoretickou oporu pro to, co v praxi konal, a dokonce šel ještě dál. Jenže na maloskalské škole volný sloh měl být nadále *volným* napodobováním předepsaných vzorů. Inspektor Kamenický sice nebyl tak rigorózní jako řídící učitel Kysela, nicméně požadoval, aby ve slohu nebyla probírána témata, která nejsou v osnovách, a jako literární vzory aby sloužily jen ukázky z čítanky a školní knihovny. Bakule neposlechl a dál překračoval vytčené meze. Kamenického však ctí, že Bakuleho uvolnil na univerzitní kurs pro učitele, který se v závěru školního roku konal v Praze.

Do škol volný sloh pronikal pomalu a těžce. Za této situace se Bakule dohodl se spisovatelem Janem Herbenem a v *Besedách Času* v říjnu až listopadu 1905 publikoval výběr z písemných projevů svých žáků.

Nejvíc prostoru se dostalo črtám třináctiletého Josefa Cvrčka. Redakčně byly rozděleny do osmi oddílů: *Já; Ze života zvířat; Pan učitel; Beletristicky zpracovaná látka z reálií; V přírodě; Fantastika; Lidé; Úvod k našim pracím.* Sebe Cvrček charakterizoval na patnácti řádcích časopiseckého sloupku tak přesně, že to udivuje, zvláště když známe pozdější chlapcův osud, i to, co v jeho psychice Bakule neodhadl.[32] Cvrčkovy práce dokazují, že jejich autor uměl vystihnout nejen lidi ze svého okolí, ale např. rozmlouvat i s vodníkem ze Schwaigerova obrazu. Nacházíme také motiv bouře, ke kterému se Cvrček po létech vrátil, a i zde je výrazem duševního rozpoložení víc než dění v přírodě.

Čtenáři byli udiveni a mnozí nevěřili, že to psal žák sám. Bakule poslal literární pokusy dalších – F. Fukárka, A. Holubové, F. Müllera, F. Šikoly, A. Vacardové, M. Štrynclové, E. Vaňátka, Š. Vacardy. Ač byly Cvrčkovy věci zjevně nejlepší, podle Herbena si zasloužily pozornost práce všech.[33]

Zájem učitelů se podařilo vzbudit dokonale. Bakule byl napadán i oceňován, jeho důvěryhodnost potvrzována i znevažována. On sám se dovolával svědectví J. Patočky – iniciátora ankety o umělecké výchově, a J. Tůmy – učitele a redaktora, pozdějšího rady ministerstva školství. Na Malou Skálu přijížděli učitelé, aby osobně poznali Bakuleho a jeho žáky. Velmi pěkně o Bakulovi napsal učitel Konrád Pospíšil, který viděl rukopisy otištěných prací a mohl posoudit inteligentní písmo autorů. Vysoce hodnotil jejich technickou vyspělost, zvláštnost výrazu, svěžest a plastičnost podání, vše jako výsledek volnosti a srdečného vztahu učitele a dětí ve škole i mimo školu. Pokud jde o četbu moderních spisovatelů, Pospíšil by sice nedal dětem číst Maeterlincka, ale neodvažoval by se vznést námitky proti Bakulovu výběru četby. Nedivíme se jeho pochopení. Pospíšil v té době probojovával názor, že učitel má mít tolik volnosti, aby směl maximálně využít svých možností a mohl volit nejlepší cesty výuky, jež zná, za předpokladu, že sám umí, co umět má.[34]

Mnozí učitelé Bakulův příklad následovali. Nejvýznamněji snad Josef Sulík (používal literárního pseudonymu Pavel Sula). Sulík také po letech, za diskusí o Bakulovi u příležitosti jeho padesátin, jednoznačně potvrdil prioritu a hodnotu Bakulova přínosu, neboť spolu udržovali kontakt od roku 1902. Sulík též znal Cvrčka a další maloskalské děti.[35]

Velmi cenné jsou Bakulovy výsledky výchovy žáků k vlastní kreslířské aktivitě. Po vzoru italské pedagožky M. Montessoriové vedl Bakule děti k hlubšímu soustřeďování metodou zavírání očí. Děti se pozorované jevy snažily zapamatovat, při zavřených očích je nejprve kreslily prstem do vzduchu a až poté skicovaly na papír. Vliv učitele se projevoval ve volbě námětu, v orientaci na ironizující zkratku a vzájemně srdečný vztah umožnil, že děti svého vyučujícího bez zábran karikovaly.

I v tom se jako nejschopnější projevil Josef Cvrček. Jeho kresby vodníků publikoval sám Bakule, ale snad nejzajímavější Cvrčkovy kresby se našly v Bakulově pozůstalosti.[36]

Na Cvrčkových kresbách nenalézáme žádná klišé. Dá se předpokládat, že je neznaly ani ostatní děti. Jestliže Bakulovi žáci mohli něco napodobovat, pak jen styl výtvarných umělců, jejichž reprodukovaná díla Bakule pečlivě vybíral v publikacích a časopisech a ty pak dětem předkládal na ukázku.

Kresba Josefa Cvrčka: C. k. privilegovaný sbor ostrostřelců v Turnově.

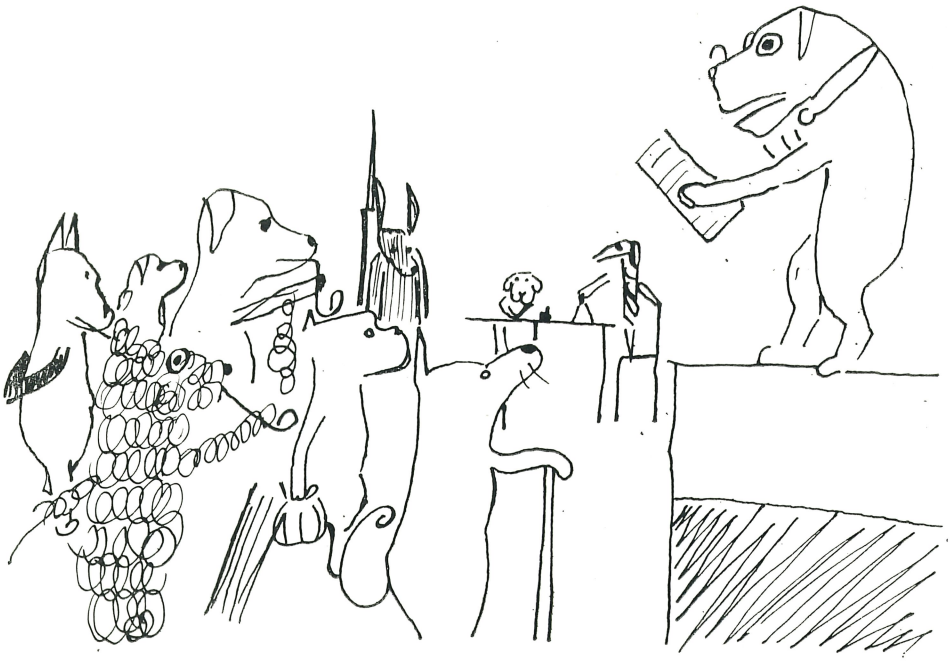

Kresba Josefa Cvrčka: Volební schůze.

Při vlastní výtvarné tvorbě mohl učitel dětem pomoci nejvýše předvedením technických dovedností, jinak ho děti nepotřebovaly. Kresbou také snadněji než literárně zpředmětňovaly své představy; byla to možnost zcela volně se vyjádřit.

I v kreslení postupoval Bakule v souladu se zásadami umělecké výchovy, jak je formuloval její nejagilnější organizátor a autor práce *Pedagogický význam kreseb dětských* František Čáda.

Sympatie vzdělanců s novými vzdělávacími proudy spíš dráždily než získávaly ty, kteří o způsobech výuky rozhodovali. Bakule pochopil, že musí získat rozhodnou podporu učitelů obecných škol. V *Krásném čtení* vylíčil reakci dětí po hodině zeměpisu, kdy si nahlas představovaly, jak by všechno lítalo vzduchem, kdyby se země naráz zastavila. Názorně dokumentoval, jak navozuje zájem žáků. V tomto případě pak stačilo přimhouřit oči a prohodit, že by se o tom mohlo něco napsat. Dětská fantazie zapracovala a druhý den ve škole už probírali jednotlivá dílka. Průběh debaty o Cvrčkově práci Bakule popsal a je to instruktivnější než metodický návod.[37]

Tentýž časopis vypsal soutěž o nejlepší *čtení* příběhu Břetislava a Jitky z Mánesových obrazů. Oceněni byli F. Müller a J. Cvrček, Bakulovi žáci.[38]

K šedesátinám Svatopluka Čecha otisklo *Krásné čtení* Bakulovo vzpomínání na jeho studentské dojmy z četby Čechových básní. Připojeny byly doprovodné poznámky, Čechova báseň *Mládeži* a její rozbor Bakulovými žáky. Čteme již nám známé formulace o rozechvívání se půvaby barvy, linií, tónů a slova v uměleckých dílech, ale i vyznání:

Což divu pak, že my, studenti, jimž tak často byly násilně vtloukány nejodpornější názory, zamilovali jsme si celou duší toho muže s hlavou dobráckého lva, jenž mluvil k nám vždy jen slovy dobrého, laskavého, starého přítele, plně rozumějícího našim neklidným, prudkým i výstředním duším.[39]

Další ročník *Krásného čtení* už redigoval Bakule. V programovém prohlášení se obrací k učitelům, přičemž se obává jejich neporozumění.

První číslo naplnil *Našimi vodníky*. Je to rozsáhlá dokumentace pokusu, v němž se mu podařilo vytrhnout žáky z popisného vidění skutečnosti a převést je do světa fantaskního. Doporučil jim, aby si každý představoval osobního vodníka, nahlas o něm uvažoval a výsledek zapsal. Děti tvořily doma i v neděli v bytě svého učitele, své výtvory s ním rozebíraly a vymýšlely úpravy. Vzniklé verze pohádkového vyprávění o životě vodnické rodiny J. Cvrček ilustroval. Časopisecké číslo vyšlo krátce před univerzitními extenzemi v Turnově. Mezi přednášejícími figurovali např. F. Drtina, F. Čáda, F. Krejčí, A. Heveroch a další.[40] Teprve tady, v srpnu 1906, Bakule jednoznačně získal sympatie učitelů – aspoň těch, co byli přítomni a jejich prostřednictvím dalších.[41] Svědčí o tom i novinové zprávy, v nichž se akcentuje potřeba svobody školy, nutnost úpravy poměru učitele a žáka ve smyslu vztahu otce k synovi a vůbec potřeba nového typu učitele.[42]

Jenže vše, co vyšlo jinde než v *Besedách Času*, byly tak říkajíc práce z pozůstalosti. Ve školním roce 1905/06 musel Bakule od své páté třídy odejít a dostal třídu nižší. O svých vyučovacích metodách aspoň přednášel. Pokud k tomu potřeboval své bývalé žáky, musel o jejich uvolnění žádat okresní školní radu.

O Bakulově přednášce, která se konala 3. 11. 1906 v pražské Slavii, přinesl důležitou zprávu E. Chalupný. Poprvé zaznamenáváme, že si Bakule začal uvědomovat jistou jednostrannost uměleckých přístupů a nutnost výcviku žactva v rukodělných činnostech. Závěr Chalupného vyzněl pro pokračování v experimentování. O Bakulovi soudil, že láska k mládeži mu bude bezpečným vodítkem, aby se ve svých závěrech neukvapil.[43]

Nacházíme další příznivé zprávy z doby, kdy už *Krásné čtení* přestalo vycházet. Časopis zanikl *ne proto, že děti mu nerozuměly, nýbrž proto, že mu nerozuměli učitelé . . . Bakule chtěl děti míti na takové kulturní výši, kam tito dospělí ještě nedospěli. Taková opovážlivost musela dopálit.*[44]

Na škole byla jeho přednášková a publikační činnost zcela přehlížena a Bakule vězel v problémech, jako například, zda poskytovat nezdárným žákům polední polévku. Ze sboru jediný on byl schopen starostovi Holubovi, školdozorcovi Pivrncovi a správci školy Kyselovi namítat, že dítě nesmí být trestáno odepřením jídla.[45]

Nemysleme si však, že Bakule chránil děti nekriticky. Bývá tak líčen, protože i na veřejnosti nazýval žáky svými broučky, ve styku s nimi využíval pohledu, modulace hlasu, pohlazení. Přesto do jisté míry překvapuje, že uměl být značně přísný. Po půlročním působení u páté třídy dal z chování pět

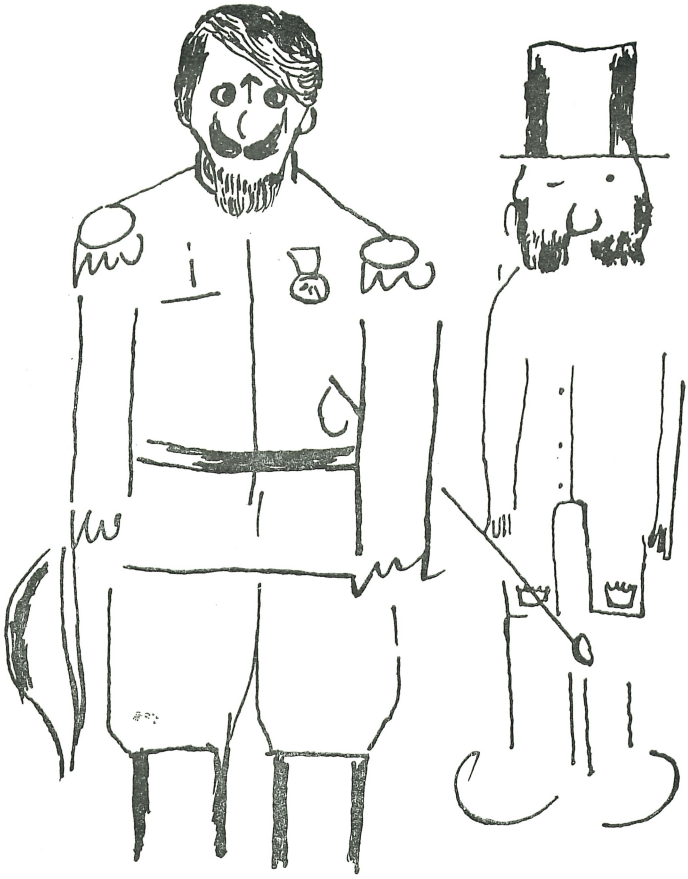

Kresba Josefa Cvrčka: Kurýr – Rusko. Pan ministr vyučování Jeho knížecí Jasnost František Františkovič Bakulev.

známek třetího stupně a dvakrát čtvrtý stupeň! Když dostal čtvrtou třídu, jediný na škole navrhl snížené známky z chování. Vysvětlení je ve faktu, co trestal: náklonnost ke rvačkám, ubližování spolužákům, ničení živé přírody.[46] V takových případech žádal i jednání s rodiči. Nikdy však na děti nekřičel, při vyučování dokázal počkat, až se zklidní, a obvykle mu v tom samy pomohly.

Někdy i Bakule obtížně hledal správný přístup hlavně k malým dětem. Když v dalších letech učil v nižších třídách, kde *je to samý instinkt, žádný rozum*, experimentoval s kázní. Byl natolik upřímný, že popsal zápas s umíněným prvňákem, kterému začal neuváženě nařizovat a pak musel své pohrůžky splnit. Také v tomto případě došel k závěru, že dítě má právo odporovat.[47]

Tyto pokusy nebyly tolik podmíněny věkem dětí jako činnost uměleckovýchovná a těžko mu v nich někdo mohl zabránit. Šlo vlastně o uplatnění nedirektivního, sociálně integračního stylu výchovy, tzv. *volné kázně*.

Volnou kázeň na škole pěstoval jediný Bakule. Uznával a fakticky žákům umožňoval projev vůle a vlastního názoru. Přitom byl sám otevřený a přátelský. Proto byli otevření, upřímní a živí i jeho žáci, ale nebyli neukáznění. Bakule tím do značné míry eliminoval vliv autoritativního prostředí na děti, které učil. Jeho nadřízení to pociťovali jako rušení zavedených pořádků. Viz: *Hodina čtení budiž věnována čtení a nepovídej se všelicos – žáci pak odpovídají hromadně, křičí jeden přes druhého.*

Bakulův styl výchovného vedení vadil Kyselovi, vadil Portešovi a kupodivu ostře proti byl i nový správce školy Josef Král, který po hospitaci v Bakulově hodině zapsal, že při svém způsobu vyučování a utužení kázně dodělal by se ještě větších výsledků, což vyvolalo vzájemnou polemiku v knize zápisů z učitelských porad, uzavřenou podpisem okresního inspektora.[48] Až skoro po desetiletém působení na škole inspektor Bakulovi přiznal, že má ve třídě slušnou a náležitou kázeň, ač je to kázeň volná.[49]

Bakule svým výchovným působením však stále přesahoval rámec přidělené třídy. Zejména jeho bývalí žáci nedovedli pochopit, proč je jim zakazován styk s oblíbeným učitelem. Tomu se zákazy nepodařilo zvrátit, ani když prokazoval, že úroveň jeho vztahů se staršími žáky může na mladší působit jedině příznivě.

Úspěšnější byl Bakule v prosazování besed s rodiči, s nimiž až dosud měla škola špatné zkušenosti, neboť se zvrhávaly ve vzájemné napadání. Bakulův přístup k rodičům byl patrně jiný, neboť po akcích, které zařizoval on, odsudky besed v zápisech z učitelských porad mizí.

Nejvíce rozruchu však Bakule vzbudil poučováním mládeže o sexuálních otázkách. Podle svědectví jeho bývalých žáků nejčastěji postupoval tak, že si pozval dvě dospělejší dívky a dva věkem jim odpovídající chlapce a taktně, ale otevřeně je poučil. K této činnosti ho vedly dřívější zkušenosti, rozvraty v rodinách, šířící se alkoholismus, zvědavé otázky dětí a neudržitelné vládnoucí tabu o všem, co se týkalo pohlaví. Bakule zvláště bojoval za to, aby když dítě položí otázku, dostalo věcně správnou odpověď. Argumentoval, že dětská důvěřivost nemá být klamána vytáčkami o vránách nosících děti a podobně. Částečně s ním souhlasil kolega Žanta, který však hájil názor, že se tak má činit výhradně individuálně a jen mezi čtyřma očima. Nicméně posilování studu cenil nad poučování. Řídící učitel Kysela byl kategoricky proti jakýmkoliv výkladům tohoto druhu. Inspektor Porteš taková vysvětlení přisoudil výhradně do kompetence rodičů.[50]

Bakulův zájem, do jisté míry vynuceně, se přesouval k výuce reálií a k výchově pracovní. Ani tu se neubránil střetům.

Na škole bylo obvyklé, že děti do přírodopisu a kreslení nosily jako pomůcku přírodniny, zejména květiny. Kysela, s odvoláním nejdříve na šetření přírody, poté na omezující výnosy zemské školní rady, přinášení květin do školy zakázal. Ohradili se Bakule, M. Egertová a V. Sudek a písemně se dotázali, zda je přípustné, aby si děti směly přinést k vyučovacím účelům po jednom exemplář probírané, samozřejmě zcela běžné květiny. Okresní školní rada nařízení řídícího učitele potvrdila.[51] Kysela toho využil, aby se zbavil

i volného kreslení. Na začátku nového školního roku připomněl zmíněné rozhodnutí a dodal, že k výuce volného kreslení je třeba náležité kvalifikace a – souhlasu okresní školní rady, takže každý ať se drží osnov.[52]

Bylo by zajímavé sledovat, jak v podobných záležitostech, které volaly po revizi osnov či aspoň změně přístupu školských úřadů, postupoval Bakule po ustavení zatímním správcem školy. Bohužel nejdůležitější zápisy ze září a října 1908 chybějí, asi kvůli inspekci, kterou Porteš na škole vykonal v říjnu. Závěry z inspekce včetně svých ohražení Bakule zapsal do školních protokolů a Porteš jeho zápis vidoval. Přes vzájemně rozdílná stanoviska ke kázni a k poučování o sexuálních otázkách inspekce nedopadla pro Bakuleho špatně.[53]

V tom čase Bakule začal se sociologickým výkladem dějin podle Štorchova vzoru[54] a ve výuce dějepisu v tomto duchu pokračoval i za nového správce školy Josefa Krále.

O pracovní výchově jako principu vyučování se začalo mluvit těsně před rokem 1910. Jistě to byla i reakce na jednostrannost výchovy prostřednictvím umění. Propagátorům pracovní výchovy šlo od začátku víc o nabývání životních zkušeností prací než o získávání praktických dovedností v jednom předmětu, jakým se posléze staly povinné ruční práce.

S pracovní výchovou začal i Bakule. Pronajal si kůlnu u Boučků a chlapci tam pracovali se dřevem. Zhotovovali police, lodičky, vozíky a předměty z proutí.[55] To je ale bohužel vše, co o této činnosti konkrétně víme, ani Bakule se o ní později nikde písemně nezmínil. A přece tady, na Malé Skále, by bylo možno vystopovat zárodky jeho komplexně pojaté výchovy životem a prací.

Bakule s dětmi dál chodil do přírody – v roce 1910 například společně pozorovali Halleyovu kometu z vrcholu kopce Sokol, zval je k sobě do bytu a z umělecké výchovy literární a výtvarné se přeorientovával na sborový zpěv. Byla to jediná umělecko-výchovná činnost, za niž byl při inspekcích chválen. Však také jeho sbor zpíval až čtyřhlasně a vykonal řadu veřejných produkcí. Jenže: pokud s dětmi vystupoval na stromkových slavnostech (tj. slavnostním vysazování stromků) a měl schválený repertoár, bylo vše v pořádku. Jakmile však vystoupil mimo školu a obec, bylo to přijato nelibě, a jestliže ještě cvičil *kdesi na zápor* čísla jemu zakázaná, bylo velmi zle. Vrcholem Kyselových zákroků byl jeho dopis okresní školní radě 18. ledna 1906. Po udání občana, který nechtěl být prozrazen, napsal, že Bakule dál nacvičuje s bývalými žáky neschválený program, vystupuje s ním, a to *na potupu sboru a správy školní . . . , aby sám sebe povznesl v očích neprozíravých lidí a uchyluje se pod ochranu osob výstředních, kteří pak správu školní i sbor ohrožují.* Kysela snažně prosil, aby *nepřístojnostem učitele nějak zatíženého – byly kladeny meze.*[56]

Meze kladeny byly. Když nestačil inspektor okresní, přijel v roce 1910 inspektor zemský. Z šesti a půl hodiny v jednotlivých třídách pobyl tři hodiny u Bakuleho a o jeho důrazném zákroku jsme se již zmínili. Ovšem v zápisech z učitelských porad nic konkrétního uvedeno nebylo, jen hodinový rozpis programu inspekce.[57]

Na druhé straně se Bakule mohl zapsat do hospodářského kursu pořádaného ministerstvem kultu a vyučování v Mladé Boleslavi, konat pěveckou

produkci ve prospěch chudých dětí a hlavně dál učit po svém. Zvláštní to poměry. Umožňovaly sice pokrokovou angažovanost, přijímání osobních rizik, ale psychicky musely značně vyčerpávat. Nedivíme se proto Bakulovi, že přijal zprostředkování tehdejšího ředitele chrudimského lycea J. V. Klímy[58] k odchodu do Prahy. Profesor Karlovy univerzity chirurg Rudolf Jedlička připravoval zřízení *ústavu pro mrzáčky*, jak se tehdy oficiálně označovaly tělesně postižené děti; na Klímovo doporučení pozval Bakuleho k osobnímu jednání a nabídl mu zajištění a financování studijní cesty po německých *Krüppelheimech*. Bakule nabídky o prázdninách 1912 využil a po návratu byl prakticky rozhodnut z veřejného školství odejít.[59]

Už před odchodem z Malé Skály měl Bakule své jméno, museli ho brát na vědomí i jeho zjevní nepřátelé. Ke konci svého maloskalského působení si Bakule propracoval *komplexní estetickovýchovný postup při nácviku písní*.[60] Základem mu bylo pochopení vnitřního obsahu reprodukované skladby, a protože zastával názor, že zpěv je zušlechtěná mluva (jak blízko měl už tenkrát k Janáčkovi!), zvýrazňoval rytmicko-deklamační stránku zpívaného textu. Tomu odpovídal i repertoár souboru, v němž převažovaly lidové písně. Vrcholu v účinu na posluchače dosahoval v baladách s výpravným tragickým dějem a také tím, že ve vlastních úpravách členil děj mezi sólisty a sbor, který měl funkci vypravěče.

S takto nacvičeným a koncipovaným programem dosáhl fascinujícího úspěchu na vystoupení 7. 10. 1912 v Riegrově sále Obecního domu v Praze před účastníky VI. mezinárodního sjezdu všeobecné a lékařské elektrologie a radiologie. Už na tomto koncertu uvedl své vůbec nejznámější číslo, baladu *Sirotek (Osiřelo dítě)*. V natištěném programu byl český text písní uveden zároveň s francouzským překladem a doplněn reprodukcemi Alšových perokreseb. Děti zpívaly v národních krojích a jako sólistky vystoupily Miluška Šikolová a Marjánka Donátová, pozdější opory Bakulových zpěváčků.[61] Ale to už je další kapitola Bakulova životního díla.

V lednu 1913 vykonal v Bakulově třídě inspektor Porteš ještě jednu inspekci. Výsledky jeho vyučování hodnotil jako slušné a uspokojivé.[62] 8. března 1913 povolila zemská školní rada Bakulovi udělení dlouhodobé dovolené, aby mohl působit v soukromé škole při Jedličkově ústavu v Praze,[63] a tato dovolená mu byla každoročně prodlužována až do odchodu na trvalý odpočinek k 1. 3. 1935. Z dokladu o odchodu do důchodu se dovídáme, že Bakule měl na semilském okrese rezervováno místo zatímního řídícího učitele na chlapecké škole v Železném Brodě, kam mohl nastoupit po rozpuštění chovanců vlastního Bakulova ústavu.[64]

Bakulovo místo je v popředí mezi učiteli – pokusníky. Už v roce 1924 to vystihl Jan Uher: *Otcem všech pokusů u nás je ředitel F. Bakule, na nějž buď přímo nebo nepřímo navazují všichni moderní pedagogové naši*.[65] Formálně lze jejich experimenty různě členit. Nejčastěji se dělí na pokusy na uměleckém podkladě a pokusy vědeckého rázu. Bakuleho řadíme do skupiny první.

Osobitě pojaté didaktické a pedagogické působení učitelů-pokusníků ne-

bylo prakticky nikde opakováno, ani nenalezlo přímé pokračovatele. Dokonce ani výrazně neovlivnilo následné školské reformní programy, kterým uvolňovali cestu a dávali podněty. Bakule sice toto určení překročil a na prvním sjezdu Československé obce učitelské v roce 1921 vystoupil s vlastním konceptem organizace jednotné školy, ale bylo to zhruba o desetiletí dříve, než se v širším měřítku začaly zřizovat reformní školy a třídy. Skupina poslanců rovněž v roce 1921 předložila Národnímu shromáždění návrh na dobudování a finanční zajištění experimentálního Bakulova ústavu, jenže návrh nebyl projednán ani v příslušném parlamentním výboru. Nelze se divit, že síly, které rozhodovaly, jaká československá škola bude, nemohly připustit, aby se prosadily návrhy člověka, který neustále, otevřeně až provokativně, útočil proti zavedeným řádům a školský systém těchto řádů chtěl od základů měnit a ne pouze pomalu a opatrně reformovat.

Mělo tedy často nadlidské úsilí učitelských pokusníků nějaký smysl? Měl opodstatnění Bakulův celoživotní zápas? Samozřejmě, že takový smysl a zdůvodnění nalézáme.

Bakulovo současné místo (a ostatních pokusníků rovněž) je pořád víc v živé a obnovující se školní praxi než v učebnicích dějin pedagogiky. Množství jejich nápadů a návodů je nepřeberné a často bychom se divili, jak

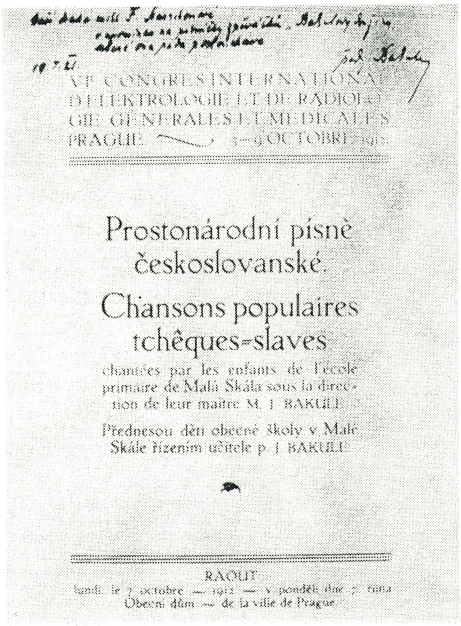
VIe CONGRES INTERNATIONAL
D'ELEKTROLOGIE ET DE RADIOLO-
GIE GENERALES ET MEDICALES
PRAGUE 5—6 OCTOBRE 1912

Prostonárodní písně
československé.

Chansons populaires
tchèques-slaves

chantées par les enfants de l'école primaire de Malá Skála sous la direction de leur maître M. J. BAKULE

Přednesou děti obecné školy v Malé Skále řízením učitele p. J. BAKULE

RAOUT
lundi, le 7 octobre — 1912 — v pondělí dne 7. října
Obecní dům — de la ville de Prague

Program vystoupení Bakulova dětského sboru na VI. kongresu všeobecné a lékařské elektrologie a radiologie roku 1912.

klopotně jsou znovuobjevovány, aniž si připomeneme jejich původ. Bakuleho bychom měli ocenit především jako učitele – tvůrce, za to, jak a co učil.

Dnes už víme, že tvořivost učitelů je podobná tvořivosti umělců, ale její uplatnění ve škole má jinou povahu: liší se v předmětu, jímž je živá dětská bytost, i v konečném výsledku, kterým má být tvořivé, myslící dítě. Bohužel, osoby hodnotící učitelovu práci stále vysoce cení vše, co se dá popsat, změřit, přesně dodržet, tudíž efektivně realizovat rutinním způsobem,[66] a ač po tvořivosti učitelů a žáků volají, novátorské přístupy je znepokojují.

Do učebních osnov a vyučovacích plánů pronikají nové a nové informace a rozpor mezi nimi a schopností dětí je vstřebat, zvnitřnit a využít v životě se obnovuje a trvá. Tento problém vystupuje z celého toho sledu střetů, každodenního dohadování, prostě z nepochopení lidí průměrných. Je charakteristické, že to uměli dětským vcítěním rozpoznat Bakulovi žáčci, kteří s odstupem let potvrzují: *To byl hodný učitel, takoví se dnes už nerodí!*[67]

Proto na závěr nechť promluví Bakule sám: *Volné postavíme lidské mládě do života, na slunce i do bouře. Dáme mu poznat, co život od něho chce, a naučíme je dobře reagovat na všecko, po čem k němu bude život volat . . .*[68]

Poznámky

1 Sklenář, Václav: *František Bakule.* In: Učitelé v práci a v boji. Praha 1971, s. 226 – 241; Faucher, Francois: *Une pédagogie de la vie par la vie. Frantisek Bakulé.* Paris 1975, 258 s.; Spěváček, Václav: *Průkopníci českých pokusných škol.* Praha 1978, 196 s.; Gregor, Vladimír: *František Bakule a jeho dětský pěvecký sbor.* Spisy Pedagogické fakulty v Ostravě. Sv. 47. Ostrava 1982, 111 s.; Blažek, Bohuslav – Olmrová, Jiřina: *Krása a bolest.* Praha 1985, 416 s.

2 OA Jablonec n. N., ObŠ Malá Skála, konferenční protokoly, 3. 1. 1908.

3 Tamtéž, konferenční protokoly, 3. 7. 1908.

4 Tamtéž, konferenční protokoly, 10. 10. 1904.

5 Škola byla vystavěna pro 150 žáků, vyučovat se v ní začalo 15. 10. 1817.

6 OA Jablonec n. N., ObŠ Malá Skála, konferenční protokoly, 3. 7. 1908.

7 OA Semily, OSV Semily, sign. 6 7/163.

8 Tamtéž, inv. č. 1, protokoly ze schůzí, 10. 2. 1910 a 13. 9. 1910.

9 Tamtéž, sign. 6 7/163; inv. č. 1, protokol z 20. 1. 1897.

10 Tamtéž, sign. 6 7/163.

11 OA Jablonec n. N., ObŠ Malá Skála, konferenční protokoly, 22. 12. 1910 a 31. 1. 1911. OA Semily, OSV Semily, sign. 6 7/163; kn. 1, protokoly ze schůzí 9. 2., 23. 5. a 7. 9. 1911, 30. 5. 1912; kn. 2, protokoly ze schůzí 17. 10. a 19. 12. 1912, 21. 5. 1913.

12 *Považujeme školu obecnou a s ní spojenou školu měšťanskou, o něž se v tomto případu jedná, za úhelný kámen národního povznesení po stránce kulturní i hmotné a velmi dobře pociťujeme, že nedostává se jí ještě tak mnohého, co by ji přivedlo k žádoucí dokonalosti a učinilo ji zdrojem, z něhož čerpati by mohly všechny vrstvy našeho lidu, mládež všech stavů, děti nejrůznějších duševních schopností a tělesného uzpůsobení. Vzpomínáme, že u nás není s dostatek postaráno o výchovu dětí slepých, hluchoněmých, epileptických, skrofulózních, že s výchovou slabomyslných teprv hýbati se počíná, že péče o děti opuštěné, mravně zatížené, zpustlé a zanedbané důtklivě volá ku práci, že výchova sirotků je velice nedostatečná, počet jeslí, opatroven, škol mateřských nadmíru skrovný. Také po stránce hygienické je třeba věnovati škole zvýšenou pozornost, aby mládež z ní vycházející uzpůsobena byla i tělesně k těžkému boji životnímu. To vše jsou požadavky tak nutné, že naléhavě volají po brzkém uskutečnění. Jest samozřejmo, že výdaje školské musí stoupati a národ náš nesmí se jich lekati, nechce-li v soutěži národů zůstati na místech posledních.* – OA Semily, OSV Semily, kn. 1, protokoly ze schůzí, 4. 5., 19. 6. a 13. 9. 1910.

13 Sklenář, Václav: *František Bakule.* In: Učitelé v práci a v boji. Praha 1971, s. 226 – 241.

14 *Anketa o umělecké výchově.* Česká škola, *5,* 1902, s .297.

15 *Konflikt mezi knězem a učitelem.* Národní listy, 21. 12. 1901, č. 351, s. 3; 26. 2. 1902, č. 56, s. 3.

16 OA Jablonec n. N., ObŠ Malá Skála, konferenční protokoly, 6. 12. 1901.

17 Štverák, Vladimír: *Dějiny pedagogiky.* 2. díl. 2. vyd. Praha 1981, s. 331.

18 Tamtéž, s. 331. *Z výroční zprávy c. k. zemské školní rady pro Čechy ve školním roce 1899 až 1900 o stavu národního školství.* Česká škola, *5,* 1901 – 1902, s. 151 – 154.

19 *Školské programy politických stran.* Česká škola, *1,* 1901 (od č. 10 označován jako roč. *5.*), s. 35 – 38.

20 Mrazík, Jan: *O nutné reformě našeho školství.* Pedagogické rozhledy, *13,* 1900, s. 145 – 155, 198 – 209, 337 – 343, 385 – 395, 449 – 456.

21 *Z kulturního programu českého učitelstva přijatého na pražském sjezdu dne 7. srpna 1903.* In: Průvodce organisovaného učitele. Praha 1906, s. 9 – 19.

22 *Prvý český sjezd pro péči o slabomyslné a školství pomocné v Praze.* Věstník ÚSJU, *8,* 1908 – 1909, s. 936 – 939.

23 *O umělecké výchově.* Česká škola, *1,* 1901 – 1902, s. 96.
24 OA Jablonec n. N., ObŠ Malá Skála, konferenční protokoly, 8. 11. 1902.
25 Tamtéž, konferenční protokoly, 5. 12. 1902.
26 Na konci své vychovatelské dráhy se o dětskou knihu pokusil i Bakule. Spolu s Lídou Durdíkovou a ilustrátorem R. Jaruškem vydali v roce 1937 *Včelí obec,* která vyšla i ve Francii.
27 Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze, fond F. Bakule, sign. S-8: dopis žáků Broučka (J. Cvrčka), Güntera, B. Cvrčka, Vaňátka, Tonči (Vacardová), Madly (Stryncové) Bakulovi z 12. 4. 1905.
28 OA Jablonec n. N., ObŠ Malá Skála, konferenční protokoly, 8. 12. 1903.
29 Bakule, František: *O uměleckovýchovných pokusech na Malé Skále.* Kulturní služba, *2 (7),* 1948, s. 88 – 92.
30 OA Jablonec n. N., ObŠ Malá Skála, konferenční protokoly, 9. 12. 1904.
31 Ve druhém vydání (1907 – 1909) Müller kladně hodnotil Bakulův příklad a přínos výuce volného slohu.
32 Josef Cvrček se narodil 27. 8. 1892. Jak sám píše, při jeho narození bylo nemocnému slabošskému otci téměř padesát let a matka byla z těch, které pokorně čekají, až odněkud přijde štěstí. Otec jako listonoš vydělával 15 zl. měsíčně, což byl jediný zaručený příjem rodiny. V chudobě a s naznačenou zátěží po rodičích tak vyrůstá tuberkulózní, nervově značně labilní chlapec s oslabenou vůlí, ale zároveň neobyčejně vnímavý, kreslířsky a hudebně nadaný. Bakule a Cvrček se jako učitel a žák setkali ve školním roce 1903/04. Učitel záhy vystihl vlohy svého žáka a obstaral finanční a další pomoc, aby hoch mohl studovat. Po půlročním pobytu na reálce však ze školy k Bakulovu překvapení utekl a napřesrok selhal i na škole uměleckoprůmyslové. Vyučil se krejčím a dost těžce se probíjel životem, neboť neměl vždy práci, kterou hledal i v Německu. Pro stesk po domově a horšící se plicní chorobu se vrátil domů. Cvrček získal místo obecního posla, ale necelý rok na to, 30. 5. 1915, své nemoci podlehl.
Tolik nesporná fakta, která ale neodpoví na otázku, zda šlo jen o dosti typický neúspěch zázračného dítěte, nebo je Cvrčkův osud důkazem sugestivního a škodícího vlivu učitele na žáka, který se nakonec vzepřel, jak tento případ hodnotila s odvoláním na Cvrčkův deník Zdenka Hásková. Deník se nám nepodařilo znovuobjevit, byly však identifikovány dopisy J. Cvrčka F. Bakulovi z let 1911 až 1914. Cvrček Bakuleho oslovuje *milý pane učiteli,* píše mu o osobních záležitostech takřka intimního rázu, vzpomíná na pobyt u Bakulů v Lidmovicích, ale také konstatuje, že měl období, kdy jejich vzájemný vztah pociťoval ambivalentně. Uvědomuje si, že měl vždy sklon k planému filozofování a neuměl se adaptovat v cizím prostředí. Zmínkám o svých studijních pokusech se vyhýbá, ale v obecné rovině je vůči sobě značně kritický. Je zřejmé, že apatie se u něj střídá s návaly vnitřního neklidu. A tak nás napadá: nepotřeboval tento mladý člověk kromě léčby TBC i účinnou psychoterapii? Přestože se Bakule snažil Cvrčka přimět, aby vystudoval, nemůžeme toto působení hodnotit jako psychologické násilí učitele na dítěti, jak například činí ještě v roce 1946 dřívější Bakulův přítel František Pražák. Tento publicista dokonce píše, že Cvrček zemřel sebevraždou, což je tvrzení, zavánějící úmyslem Bakulovi uškodit. Pražák mohl snadno ověřit, co je o příčině Cvrčkovy smrti zapsáno v matrice (MěstNV Turnov, kniha zemřelých, sv. IV, pag. 204).
I když je vždy záležitostí učitelova svědomí, nakolik jeho jednání určuje motiv pomoci dítěti či vychovatelská ctižádost a toto rozhraní v případě Bakule – Cvrček určit nemůžeme, považovali jsme za svou povinnost prozkoumat dostupné informační prameny o této záležitosti, účelově využívané proti Bakulovi. Výsledkem je potvrzení přesvědčení, že když někdo, jako například Bakule, v tak subjektivně posuzované činnosti, jako je výchova, se vymyká běžným praktikám, je často zaujatě sledován a pomlouván.
33 *Psáno ve školní lavici.* Besedy Času, *10,* 1905, s. 313 – 317, 321 – 326, 337 – 342, 345 – 347.
34 Pospíšil, Konrád: *Co schází naší škole?* Praha-Vršovice 1906, s. 54.
35 Sula, Pavel: *Věčná víra a dočasný úděl.* Týž: *Bakulovy cesty k novému člověku.* Výchova a škola. Příl. Národního osvobození, *4,* 1927, s. 137.
36 Viz obr. příl. Všechny kresby jsou provedeny tužkou na hladkém papíře. Cvrčkův rukopis je nezaměnitelný a zcela osobitý. Jednoduchými obrysovými liniemi, většinou uzavřenými, někdy jen naznačenými, kreslíř zvýrazňuje, co vidí a co chce říci. Jsou z období let 1903 – 1905.
37 Bakule, František: *Jak na maloskalské škole žijeme.* Krásné čtení, *2 (7),* 1905 – 1906, str. 51 – 54.
38 Krásné čtení, *2 (7),* 1905 – 1906, s. 109 – 110.
39 Bakule, František: *Vzpomínky na dojmy z četby básnických děl Čechových.* Krásné čtení, *2 (7),* 1905 – 1906, s. 120–126.
40 Bakule, František: *Naši vodníci.* Krásné čtení, *3,* 1906 – 1907, č. 1.
41 *Program čtvrtých universitních kursů feriálních v Turnově od 9. do 28. srpna 1906.* Archiv autora.
42 Melichar, Al.: *Výchova volného člověka.* Čas, *20,* 1906, č. 231, s. 2 – 3.
43 Chalupný, Emanuel: *Výchovný experiment.* Přehled, *5,* 1906, s. 149 – 150.
44 Zachar: *Sociální demokracie a kultura.* Akademie, *11,* 1906 – 1907, s. 269.
45 OA Jablonec n. N., ObŠ Malá Skála, konferenční protokoly, 5. protokol z ledna 1906.
46 Tamtéž, konferenční protokoly, 8. 3. 1904.
47 Bakule, František: *Z mých výchovných pokusů.* Komenský, *36,* 1908, s. 2 – 3, 19 – 21. Bakule případ popsal i v referátu *Rozvoj tvořivých schopností dítěte,* který přednesl na III. mezinárodní pedagogické konferenci v Heidelbergu v srpnu 1925. Zmínil se o něm též F. Faucher ve své monografii z r. 1975.
48 OA Jablonec n. N., ObŠ Malá Skála, konferenční protokoly, 29. 11. 1909.
49 Tamtéž, konferenční protokoly, 7. 4. 1910.
50 Pedagogické muzeum Praha, F. Bakule, S-8/70: zápisky V. Sklenáře z besedy s Bakulovými žáky na Malé Skále v létě 1950. OA Jablonec n. N., ObŠ Malá Skála, konferenční protokoly, 4. 6. a 3. 7. 1908.
51 OA Jablonec n. N., ObŠ Malá Skála, konferenční protokoly, 6. a 20. 6. 1907.
52 Tamtéž, konferenční protokoly, 17. 9. 1907.
53 Tamtéž, konferenční protokoly, 2. a 23. 10. 1908.
54 Tamtéž, konferenční protokoly, 9. 11. 1908.
55 Viz pozn. 50.
56 OA Semily, OŠV Semily, sign. 6 7/163.
57 OA Jablonec n. N., ObŠ Malá Skála, konferenční protokoly, 4. 11. 1910.

58 J. V. Klíma – pozdější docent estetiky, komeniolog a jednatel zemského spolku pro léčbu a výchovu mrzáků.
59 Pedagogické muzeum Praha, F. Bakule, S-8: rkp. Bakule, František: *Srdcem a vůlí.* Chudé děti, které se zasloužily.
60 Gregor, Vladimír: *František Bakule a jeho dětský pěvecký sbor.* Spisy Pedagogické fakulty v Ostravě. Sv. 47. Ostrava 1982, s. 111.
61 *Šestý mezinárodní sjezd všeobecné a lékařské elektrologie a radiologie 3. – 8. října v Praze.* Časopis lékařů českých, *51,* 1912, s. 1316.
62 OA Jablonec n. N., ObŠ Malá Skála, konferenční protokoly, 15. 1. 1913.
63 Tamtéž, konferenční protokoly, 17. 3. 1913.
64 OA Semily, OŠV Semily, sign. 6 7/163.
65 Uher, Jan: *Pokusy o vytvoření nové školy.* Pedagogické rozhledy, *34,* 1924, s. 197 – 201, 291 – 297.
66 Kürti, Jarmila: *Učitel jako tvořivá osobnost.* Psychológia a patapsychológia dieťaťa, *15,* 1980, s. 333 – 341.
67 Útržky vzpomínek Jaroslava Chlupáče (nar. 1900), zapsala dcera. Archiv autora.
68 Bakule, František: *Výchova životem a prací.* In: První sjezd československého učitelstva a přátel školství v osvobozené vlasti. Praha 1921, s. 222 – 224.

Autor příspěvku si dovoluje vyslovit upřímné díky pracovníkům okresního archivu Semily se sídlem v Bystré nad Jizerou za nevšední pomoc při opatřování podkladů nejen pro tento článek, ale i pro shrnující práci o F. Bakulovi. Dík patří i paní Z. Plátkové z MNV Malá Skála a paní J. Votavové z Prahy za ověřování informací.

Divadlo Dělnického domu v Semilech

Milena Lenderová

V poslední třetině 19. století vznikají v Čechách vedle měšťanských i první dělnické divadelní spolky. Objevují se nejprve v oblastech, kde podmínky pro hraní divadla vytvořilo dlouholeté fungování ochotníků či kočovných společností, tam, kde se dá u nejširších vrstev publika očekávat určitý stupeň divadelní kultivovanosti.

Základním předpokladem zrodu dělnického divadelního souboru je však především existence dělnické organizace, která mu dává nezbytné impulsy a vede jej organizačně. Sociální demokraté vědomě využívali divadla – pod heslem *Osvětou ke svobodě* – především ke vzdělávací a ideologické práci mezi proletariátem.

Dělnické divadelní spolky vznikají tedy v procesu vydělování proletariátu z dosavadních ochotnických souborů od konce 60. let minulého století. Obyvatelé Semil založili svůj první divadelní spolek v roce 1864; pak bylo nezbytné působení alespoň jedné ochotnické generace, aby došlo naplnění první z kritérií, podmiňujících vznik dělnického divadla. Zhruba ve stejné době vznikají podmínky i pro splnění kritéria druhého: na přelomu 50. a 60. let 19. století se ve městě objevuje první továrna a do jeho sociální struktury se pevně včleňuje proletariát, potenciálně představující i zrod vlastních organizačních forem.

O divadelní činnosti prvního továrního spolku v Semilech, *Německé vzdělávací jednoty Jizerodolí*, založené vedením továrny roku 1868, nemáme žádné doklady.[1] Uplynulo další čtvrtstoletí, než vznikl dělnický vzdělávací spolek český: 23. září 1892 byl ustaven *Mírumil*. Trvání Mírumilu nebylo nijak dlouhé, rozešel se v roce 1906, zřejmě po období chronické nečinnosti, ale mezi aktiva jeho nedlouhé existence patří i skutečnost, že položil základy dělnické divadelní činnosti, na niž v letech před první světovou válkou navázala nejprve místní sociální demokratická organizace a posléze divadlo Dělnického domu v Semilech.

K Mírumilu, jehož stanovy zdůrazňovaly, že se jedná o spolek nepolitický, se postupně přidávali dělníci ze Semil i okolí. V roce 1897 se jeho členem stává jeden z průkopníků socialismu v Čechách, rodák z Košťálova, Josef Rezler. Rezler, který měl už jisté zkušenosti z osvětové a politické práce mezi

Plakát ke hře L. Podhorského K novému žití a prvnímu aktu Mahenova Jánošíka. 454 × 311 mm.

dělnictvem, se snažil činnost Mírumilu obohatit o nové formy. Zřejmě si také uvědomoval, že divadlo je jedním z nejúčinnějších prostředků výchovy a agitace. Docenil divadlo i jako významný faktor ekonomický; z výtěžku představení mohli dělníci pořádat vánoční nadílky pro děti, předplácet dělnický tisk apod. Přímé doklady, potvrzující divadelní činnost J. Rezlera, k dispozici nemáme, on sám však ve svých pamětech vzpomíná, že po roce 1900 stál již spolek na úrovni politické organizace a v téže době *v malých zakouřených místnostech hospůdky za zámkem ⟨...⟩ pořádali jsme svá prvá ochotnická představení socialistů a upozorňovali na sebe dělnictvo.*[2]

Pro tato představení mluví i archivní dokumenty; poměrně přesný obraz – třebaže jen kvantity – těchto divadelních produkcí poskytuje fond Archiv města Semily, konkrétně knihy poplatků z návěstních tabulí, jejichž svazky jsou pro námi sledované období kompletní. Mezi akcemi (taneční zábavy, schůze, ale i koncerty), které Mírumil pořádal, se 1. června 1902 poprvé objevuje divadelní představení, *Enšpígl*.[3] Půjde zřejmě o Nestroyovu frašku, po polovině 19. století hojně provozovanou kočovnými společnostmi. 26. července 1902 semilští dělníci uvádějí divadelní hru *Vzhůru na manévr*. O hře nelze nic bližšího říci, tento titul se patrně jinde v Čechách neuváděl; může však jít o běžně hraný kus, který semilští inscenovali pod jiným názvem.[4] Své

poslední představení pořádal Mírumil 5. dubna 1903; byla to fraška K. Malinského, nesoucí název *Tatínkovy juchty*.[5]

Na základě tří divadelních titulů, které známe z divadelní produkce Mírumilu, nemůžeme hodnotit ani úroveň repertoáru, ani úroveň interpretační. Dělnické divadlo v Semilech však existovalo, Mírumil položil základy pro pravidelnou divadelní činnost proletariátu.

V letech 1904 – 1906 semilští dělníci divadlo nehráli, teprve v posledních měsících roku 1907, politicky značně rušných, se dělnické divadlo v Semilech dává opět do pohybu.

Léta 1907 – 1909 tvoří určitý předěl v ochotnické činnosti semilského dělnictva. Po zániku Mírumilu se pořadatelem divadelních představení na čas

Plakát ke hře V. Habady Tajemný hrad v Karpatech. 237 × 631 mm.

stává místní organizace sociální demokracie. Ta pro své produkce využívá zprvu prostor hostince Slávie, kde ovšem mohla pobývat jen do listopadu 1907, kdy se socialisté museli pro neshody s hostinským vystěhovat. Dočasně se hrálo v hostinci U Hamplů nebo U Jirounků.[6] Ještě ve Slávii byla sehrána celkem tři představení, mj. jedna z nejoblíbenějších soudobých českých her, *Cop* od B. Vikové-Kunětické. O tomto představení referovala i hořická Pochodeň, jež do Semil docházela od roku 1907.[7]

V tomto čase se na činnosti semilských dělnických ochotníků začíná podílet Ivan Olbracht. Jediným pramenem pro tuto spolupráci jsou vzpomínky Anny Davidové.[8] Vzhledem k absenci průkazných pramenů není možno s určitostí říci, která představení byla v té době hrána a jakou zásluhu na nich Olbracht měl. Naskýtá se hypotéza, že Olbracht přivedl dělníky k nastudování Kisilewského *Karikatur*, jejichž premiéra byla v prosinci 1908. O sehrání této hry v Semilech usiloval Olbracht krátce poté, kdy ji viděl v Praze.[9] Semilský ochotnický spolek, s nímž budoucí spisovatel hrál, Karikatury přes jeho naléhání neuvedl. Je proto pravděpodobné, že svůj nápad realizoval u dělníků. Zájem o divadlo vůbec a o dělnické zvláště se odrazil i v počátcích novinářské činnosti Ivana Olbrachta. Od roku 1907 přispívá do dvou levicových listů, semilského Pokrokového Podkrkonoší a hořické Pochodně. Články nesignoval, jeho autorství je tudíž sporné; velmi pravděpodobně však napsal recenzi Šimáčkovy hry *Jiný vzduch*, hrané 1. a 19. května 1907 *na nově zřízeném jevišti dělnickém v hotelu Slavie.*[10] Recenze je veskrze kladná a dozvídáme se z ní, že se na představení vedle členů *dramatického odboru dělnického* podíleli i renomovaní členové ochotnického spolku.

V roce 1909 začíná hrát divadlo rovněž strana národně socialistická v Podmoklicích. Tituly, které uváděla, nám však již dnes nic neříkají.

Ještě těsně před otevřením Dělnického domu uvádějí sociální demokraté Hauptmannovu hru *Tkalci*, hru, která tvořila významnou kapitolu v dějinách českého dělnického divadla vůbec.[11] Měšťanští ochotníci v Čechách uváděli Tkalce jen sporadicky, v Semilech nebyla tato hra před rokem 1909 hrána vůbec. Ostatně toto Hauptmannovo drama bylo až do roku 1903 pro Prahu i venkov cenzurou zakázáno.[12]

Slavnostním otevřením Dělnického domu 18. července 1909 začíná nejvýznamnější období semilského dělnického divadla. Dělnický dům měl velké, moderní a na tehdejší dobu technicky dobře vybavené jeviště. Ustavení nového divadelního sdružení je však nejasné – až do otevření Dělnického domu hráli dělničtí ochotníci pod hlavičkou sociálně demokratické organizace a žádného zvláštního názvu neužívali. Od července 1909 vystupuje tento dělnický divadelní kroužek pod názvem divadlo Dělnického domu. Název, evokující představu samostatného divadelního spolku, se běžně užívá do roku 1916. Teprve 4. února 1912 posílají F. Vondráček, K. Vavřík a F. Záliš pražskému místodržitelství žádost o povolení založit spolek s názvem *Divadlo Dělnického domu* a přikládají stanovy. Výměrem z 8. března téhož roku však místodržitelství založení spolku nepovolilo![13] Vedoucí činitelé spolku svou žádost patrně již neopakovali a pod hlavičkou divadla Dělnického domu hráli i nadále. Další doklady o jednání mezi spolkem a úřady již nemáme.[14]

Podle knih plakátovacích poplatků můžeme s jistotou tvrdit, že jen do

konce roku 1909 uvedlo divadlo Dělnického domu šest premiér, tři z nich (Krajníkův *Jan Roháč z Dubé*, Hubálkova hra *Pro českou školu* a Drachmannova pohádka *Byl jednou jeden král)* se dočkaly i reprízy. Hubálkova hra byla provedena ve prospěch školní stravovací akce a plakát byl zřejmě první, který uváděl jména herců.[15]

Divadelní soubor, jenž se v průběhu roku 1909 vytvořil v Dělnickém domě, hrál pod vedením tehdy již zkušeného ochotníka Bedřicha Šorše, obchodníka v Semilech, který současně působil i v ochotnickém spolku v semilské radnici. Přilákáni technickými přednostmi divadla Dělnického domu, přišli za Šoršem i další členové měšťanského divadelního spolku. Skutečnost, že měšťanští ochotníci hrají s dělníky, kritizoval v roce 1913 krajinský časopis národních socialistů Obrana lidu, vycházející v Mladé Boleslavi.[16] Představa, že divadlo Dělnického domu trvalo na ryzím třídním profilu svého souboru, by byla velmi mylná. I do Semil pronikal revizionismus, hubící revolučního ducha sociálně demokratických organizací. Ideologický a výchovný aspekt se z dělnického divadla vytrácel, dělníkům šlo o tvořivou aktivitu, šíření osvěty a v neposlední řadě o efekt ekonomický. Proto spolek vstřebával ochotníky i z jiných sociálních vrstev.

Sestavit seznam členů divadla Dělnického domu je dnes již nesnadné – musíme použít přehledů účinkujících z dochovaných plakátů.[17] Získáme tak jména 55 osob, které se na činnosti divadla podílely v letech 1909 – 1911. Nepůjde zřejmě o výčet úplný, ale skutečnost se bude tomuto číslu nesporně blížit – pro srovnání uveďme počet členů ochotnického divadelního spolku: v roce 1909 měl 53 členy, o dva roky později 42 členy.[18]

Totožnost takto získaných jmen herců divadla Dělnického domu nám pomohly určit operáty sčítání lidu a semilské a podmoklické obecní matriky. U čtyř herců se totožnost zjistit nedala; mohlo dojít ke zkomolení jména, mohlo se také jednat o osoby dlící v Semilech jen krátkodobě či pocházející z některé z okolních vsí. Profesi, rok narození a bydliště můžeme tedy určit u 51 osoby, z toho 34 mužů a 17 žen.[19] Většina z nich byla dělníky – 9 pracovalo v tiskárně látek, 4 v tkalcovně, 4 v továrně na rakve, 2 jako přadláci. I dalších 13 lidí zastávalo různé dělnické profese. Dále zde bylo 8 živnostníků, 3 služebné, 2 úředníci, 1 opatrovnice z mateřské školy aj. K určitému zkreslení seznamu, který podáváme v příloze, mohlo dojít záměnou shodných příjmení, nepřesným či zkratkovitým uvedením jména na plakátě apod., přesto nás však opravňuje k dříve předloženému tvrzení, že semilské dělnické divadlo se neuzavíralo před nedělnickými profesemi. A naopak, ve stejné době nacházíme mezi semilskými ochotníky měšťanskými celou řadu dělníků. Někteří herci, jako Anna Gaudlová, vystupovali jak s ochotnickým spolkem, tak s divadlem Dělnického domu.[20]

Podle svědectví pamětníků měla představení v Dělnickém domě velmi dobrou technickou i inscenační úroveň. Bylo by ostatně mylné spojovat tehdejší dělnickou scénu s chudobou. Před první světovou válkou měla již většina sociálně demokratických organizací dostatek finančních prostředků, a tak i semilské divadlo Dělnického domu kupovalo velmi kvalitní dekorace u F. Petránka v Praze.[21]

Rok 1910 znamenal vrchol inscenační činnosti divadla Dělnického domu co do repertoárové skladby, jež překonala repertoár spolku divadelních

Divadlo děln. domu v Semilech.

Na počest Lva N. Tolstého

sehrje se

v neděli dne 25. prosince 1910

VLÁDA TMY

čili

Jen drábkem uváz a ztracen je celý pták.

Drama o 5 dějstvích od Lva N. Tolstého. Přeložil V. Mrštík.

OSOBY:

Petr, bohatý sedlák	V. Nydrle
Anisja, jeho žena	M. Nadějová
Akulina, Petrova první dcera	F. Nadějová
Anutka, Petrova druhá dcera	R. Máchová
Nikita, čeledín	R. Poloupruďský
Akulin, otec Nikity	J. Krapka
Matrena, jeho žena	A. Gaudlová
Marina, sirotek	E. Kobrdlová
Mitrič, starý nádeník	A. David
Svat, mrzutý mužík	L. Tužinský
Kmotra	A. Vondráčková
Sousedka	A. Mašková
Muž Marinin	Fr. Vondráček
První děvče	F. Knopová
Druhé děvče	A. Knopová
Policejní dozorce	R. Borčický
Vozka	Otto Kobrdle
Družba	J. Stříbrný
Snacha	Frant. Kudlíková
Ženich Akulin	Tomeš
Starosta	Mašek

Začátek v 8. h. večer. Ceny míst jako obyčejně.

Předprodej lístků v konsumu.

Plakát divadla Dělnického domu ke hře L. N. Tolstého Vláda tmy. 307 × 474 mm

ochotníků v Semilech. Dělnické divadlo se přiklání k světové dramatické tvorbě realisticko-naturalistického ražení. Semilský divák mohl v březnu shlédnout Gorkého hru *Na letním bytě*, v říjnu Ibsenovu *Divokou kachnu* a konečně v prosinci Tolstého *Vládu tmy*, která opět v celonárodním měřítku představuje přínos dělnického divadla české divadelní kultuře. O uvedení této hry uvažoval v roce 1907 i měšťanský ochotnický spolek. Ohledně návrhu se strhla bouřlivá diskuse a nakonec bylo rozhodnuto, že *hra tato se pro naše divadlo nedoporučuje, bylo od hry té upuštěno a ujednáno sehrát na den 17. března obrazy ze života Naši furianti.*[22]

Z původní dramatické tvorby uvedli dělníci 27. března 1910 jednoaktovku L. Podhorského *K novému žití*. Skutečnost, že divadlo Dělnického domu uvádí hru autora dělníka, se opět nijak nevymyká všeobecnému trendu českého proletářského divadla; od konce století se někteří dělníci (Antonín Kopecký, Antonín Procházka) pokoušejí psát divadelní hry. Většinou se však jedná o neumělé a epicky rozvleklé práce.[23] Výjimku činí tvorba sociálně demokratického novináře Josefa Krapky-Náchodského, která však v Semilech uváděna nebyla.

Spolu s Podhorského jednoaktovkou uvádí divadlo Dělnického domu první dějství Mahenova *Jánošíka*. Bezprostředním podnětem k napsání hry se

Dělničtí ochotníci ve hře G. Preissové Její pastorkyňa.

stalo krveprolití v Černové u Ružomberka v říjnu 1907. Práci Mahen dokončil v létě roku 1909. Brzy poté se do jejího nastudování pustili semilští dělničtí ochotníci, na přípravě inscenace pracovali velmi dlouho. Režii měl Jan Kulička, titulní roli vytvořil František Kobrle.[24] Úspěšná premiéra celé hry byla teprve 30. září 1910 v Národním divadle.[25] Nelze vyloučit, že se Mahen premiéry prvního dějství v Semilech osobně účastnil.

Jánošík měl v Semilech úspěch a dočkal se jedné reprízy. Rebelantský tón této Mahenovy hry lákal ostatně semilský proletariát i po první světové válce. 1. května 1919 bylo provedení Jánošíka součástí prvomájových oslav v Semilech. Musíme však zůstat jen u tohoto suchého konstatování; jediný údaj, který máme k dispozici, pochází z prvomájového plakátu. Dochovalo se i knižní vydání hry z roku 1914 s razítkem *Sekretariát organizace jednotné strany socialistické v Semilech*; jde tedy velmi pravděpodobně o text, kterého v roce 1919 dělničtí ochotníci použili.

V roce 1911 postrádáme v činnosti divadla Dělnického domu větší počet premiér, chybí i tradiční vánoční představení. Tento výpadek je způsoben mj. generální stávkou, jež v říjnu 1911 vypukla v severovýchodních Čechách a v níž Semily sehrály důležitou roli. Stávka byla ukončena až v polovině prosince a nastudování vánočního představení dělníci v tak krátkém časovém limitu již nezvládli.[26]

Následujícího roku však divadlo Dělnického domu opět ožívá. Je uvedeno pět nových titulů, mj. Shawův *Pekelník*. Nejvýraznějšího úspěchu se dočkala Puldova dramatizace Verneovy *Cesty kolem světa za 80 dní*, uvedená v Semilech poprvé 30. listopadu 1912. Hrála se ještě v následujícím roce a zaznamenala rekordní počet čtrnáct repríz. Na představení se podílelo osmdesát herců a sjížděli se diváci ze širokého okolí.[27] V roce 1913 se nastudovalo sedm divadelních her, co do počtu tedy v historii divadla Dělnického domu nejvíce. Toto vysoké číslo jde však na úkor kvality – kromě Jiráskovy *Lucerny* stojí za pozornost již jen Sienkiewiczova *Potopa*, reprízovaná ještě 1. ledna 1914. Jinak se jedná o hry, podbízející se lidovému vkusu.

Válka odvedla muže na frontu a snížila životní úroveň obyvatel, v některých případech až pod hranici existenčního minima, čímž značně zúžila prostor pro kulturní seberealizaci obyvatelstva. Divadelníci se však úplně nevzdávají. Měšťanský spolek hraje po celou dobu války, většinou ve prospěch raněných, vdov apod. Neustává ani činnost dělnického divadla – po odmlce prvních dvou válečných let je od ledna do května 1916 uvedeno šest premiér, mezi nimi *Maryša*, *Její pastorkyňa* a adaptace Verneova *Tajemného hradu v Karpatech*.[28] V témže roce však éra divadla Dělnického domu nenávratně končí. Semilská sociální demokracie, neschopná platit dluh, od roku 1909 váznoucí na Dělnickém domě, jej ztrácí ve prospěch semilské jednoty Sokola. Od prosince 1916 využívá jeviště, které vždy dělníkům trochu záviděl, Spolek divadelních ochotníků v Semilech.

Po válce se dělnické divadlo rozvíjí na platformě kroužků při DTJ, od roku 1921 též FDTJ. Ty se však většinou uvádění klasického repertoáru vyhýbají a dávají přednost skečům, scénkám a kabaretům, které jsou v této době více funkční; dělnické divadlo se opět stává významným prostředkem agitace a ideové výchovy a jako takové je nadšeně přijímáno dělníky v širokém okolí.[29] Někteří bývalí dělničtí ochotníci hrají v Bítouchově v hostinci U Morávků.

Aktivní je i dělnický divadelní spolek v Benešově u Semil, nesoucí příznačný název *Karel Marx*.

Divadelní odbory proletářských tělovýchovných organizací udržují kontinuitu proletářského divadla během celého meziválečného období. Nehrají sice často, ale jejich repertoár mívá dobrou úroveň. Například v roce 1938 uvedl divadelní kroužek FDTJ v Semilech-Podmoklicích *Kata a blázna*.[30] Prameny k této etapě dělnického ochotnického divadla jsou však zatím ještě torzovitější než k období předcházejícímu a nedovolují vyslovení jakýchkoli závěrů.

Na tradice dělnického divadla v Semilech navázal v roce 1950 divadelní soubor, vytvořený při závodním klubu ROH národního podniku Kolora. Nejprve hrál v Bítouchově, pak v Semilech. Po spojení s ochotnickým spolkem vznikl dodnes existující *Divadelní soubor Ivana Olbrachta Sdruženého klubu ROH v Semilech*.[31]

Poznámky

1 V Semilech se sice hrálo německy i česky ještě před vznikem ochotnického spolku, byla to však zřejmě především záležitost kočovných divadelních společností. 11. 7. 1875 uvedl semilský ochotnický spolek německou operetu H. Kippera *Der Fürst wider Willen*, kterou spolu s ochotníky a zpěváckým spolkem Jizeran nastudovali i zřízenci Schmittovy továrny. Neexistuje však doklad, že by se jednalo o dělníky či členy vzdělávacího spolku Jizerodolí. (Pokrokové Podkrkonoší, *1*, č. 38, 20. 12. 1907; dále *Sedmdesát let ochotnického divadelního spolku v Semilech*. Semily 1934, s. 20.)

2 Josef Rezler a dcera: *Ze života průkopníků sociální demokracie*. 1. vyd. Praha 1920, str. 151.

3 Okresní archiv Semily, AM Semily, kn. 415.

4 Tamtéž; dále *Dějiny českého divadla*, 3. díl, Praha 1977, s. 648 – 657; v rejstříku divadelních her není tento titul uveden.

5 OA Semily, AM Semily, kn. 416.

6 Pochodeň, *2*, č. 26, 15. 11. 1907.

7 Pochodeň, *2*, č. 24, 1. 11. 1907; dále OA Semily, AM Semily, kn. 417.

8 *Antal Stašek, Ivan Olbracht a Semily*. Semily 1960, s. 46 – 47; *O životě a díle I. Olbrachta*. Sborník materiálů konference ke 100. výročí Olbrachtova narození. Semily 1982, s. 25.

9 Petáček. Hektografovaný časopis semilských vysokoškoláků, *1*, č. 2, 28. 10. 1902 (sbírka Rudolfa Hlavy, Semily).

10 Pokrokové Podkrkonoší, *1*, č. 8, 24. 5. 1907.

11 OA Semily, AM Semily, kn. 417.

12 *Dějiny českého divadla*, 3. díl, s. 459.

13 OA Semily, OÚ Semily, sign. 18 S/93.

14 Nicméně podle sborníků, vydávaných k sedmdesátému, osmdesátému a stému výročí semilského ochotnického divadla, existovaly dokumenty k dělnickému divadlu jak v letech meziválečných, tak ještě v padesátých letech našeho století. Činností divadla Dělnického domu jistě vznikl obsáhlý archiv; část se ho mohla ztratit již v roce 1916, v souvislosti s přechodem Dělnického domu do majetku semilského Sokola. Žádný ze sborníků bohužel nenaznačuje, kde se zbývající písemnosti tohoto divadla nacházejí.

15 *Antal Stašek, Ivan Olbracht a Semily*, s. 47.

16 Obrana lidu, *9*, č. 16, 18. 4. 1913, s. 6.

17 OA Semily, Sbírka soudobé dokumentace, kart. 2/5; viz též *Antal Stašek, Ivan Olbracht a Semily*, s. 47 – 48.

18 OA Semily, Ochotnický spolek Semily, zápisy ze schůzí 1882 – 1927.

19 Viz příloha, s. 46.

20 OA Semily, AM Semily, kn. 46 a 47, seznam příslušníků 1909 – 1930, seznam cizích domovců 1909 – 1930, matrika cizinců od 1880; AO Podmoklice, kn. 22 – 24, seznam obecních příslušníků 1900 – 1912.

21 *Dějiny českého divadla*, 3. díl, s. 466.

22 OA Semily, Ochotnický spolek Semily, zápisy ze schůzí 1882 – 1927.

23 *Dějiny českého divadla*, 3. díl, s. 460 – 461.

24 OA Semily, SbSD, kart. 2/5.

25 Štěpán Vlašín: *Jiří Mahen*. Praha 1971, s. 6.

26 Jinak je ovšem rok 1911 pro dělnické ochotníky v Českých zemích významný po organizační stránce: na Kladně je z podnětu A. Zápotockého, F. A. Šuberta a dalších založen Svaz dělnických divadelních ochotníků, který v letech 1912 – 1914 vydával časopis *Věstník pěvectva a ochotnictva*. O tom, zda bylo semilské divadlo Dělnického domu členem svazu, doklady nemáme. Činnost svazu za první světové války ustala, pak byla opět obnovena. V r. 1930 patřily Semily prokazatelně do třetího kraje svazu, jenž měl sídlo v Mladé Boleslavi (Miroslav Burian: *Svaz dělnických divadelních ochotníků československých*. Praha 1972, s. 197).

27 *100 let ochotnického divadla v Semilech*. Semily 1964, s. 13.

28 OA Semily, AM Semily, kn. 419.

29 OA Semily, Ochotnický spolek Semily, přípravné materiály ke sborníku *100 let ochotnického divadla v Semilech*, vzpomínka J. Vojtíška.

30 Tamtéž, E. Bém: *Semilští ochotníci na jiných scénách*.

31 Díky jsem zavázána † Rudolfu Hlavovi ze Semil, který mi poskytl řadu cenných připomínek.

Seznam členů divadla Dělnického domu v letech 1909 – 1911

Jméno	Narození	Zaměstnání	Bydliště
Bělková A.	30. 7. 1867	tiskařka látek	Semily
Borčický Bohumil	28. 2. 1888	tiskař	Semily
Borčický Rudolf	16. 4. 1889	tiskař	Semily
Budinský J.	30. 12. 1873	mazač strojů	Semily
Čečelka František	?	poštovní úředník	Semily
David Alois	10. 6. 1860	tiskař látek	Semily
David Antonín	13. 6. 1887	tovární dělník	Semily
David Josef	19. 1. 1891	obuv. pomocník	Semily
Davidová Anna	28. 2. 1893	tovární dělnice	Semily
Falcman Bedřich	?	hodinář	Semily
Gaudlová Anna	7. 3. 1883	dcera obchodnice	Semily
Hloušek Jan	23. 4. 1849	zednický pomocník	Semily
Jandera Josef	10. 7. 1873	tovární dělník	Semily
Knopová Anna	11. 4. 1890	tkadlena	Semily
Knopová F.	?	?	?
Knopová Terezie	8. 10. 1893	tkadlena	Semily
Kobrdlová E.	?	?	?
Kobrle František	7. 1. 1896	tovární dělník	Semily
Kobrle Otto	1892	kameník	Podmoklice
Kobrlová Antonie	21. 12. 1866	posluhovačka	Semily
Kobrlová Marie	21. 9. 1893	dcera tov. dělníka	Semily
Kolísecký J.	?	?	?
Kovářová Růžena	13. 3. 1891	služka	Semily
Krčmová Marie	?	textilní dělnice	Benešov
Křapka Josef	16. 12. 1893	tkadlec	Semily
Kudínová Františka	27. 5. 1878	přadlena	Semily
Kulička Jan	1870	vedoucí konzumu	Semily
Kuličková L.	?	?	?
Machová Růžena	22. 10. 1891	dcera truhláře	Semily
Mašek František	26. 2. 1877	tiskař látek	Semily
Mašek Jan	27. 8. 1867	tesař	Semily
Mašková Anna	22. 7. 1891	textilní dělnice	Semily
Mašková Marie	24. 8. 1888	tiskařka látek	Semily
Morávek Jan	2. 2. 1886	klempíř	Semily
Nádějová Františka	17. 12. 1885	služka	Semily
Nádějová Marie	30. 3. 1880	opatrovnice	Semily
Nýdrle Václav	24. 10. 1852	tiskař	Semily
Poloprudský Karel	21. 8. 1881	dekoratér rakví	Semily
Poloprutský Rudolf	12. 9. 1884	tiskař	Semily
Polouprutský František	21. 6. 1875	tiskař	Semily
Řehák Václav	26. 7. 1873	krejčovský mistr	Semily
Staněk Josef	19. 7. 1877	tovární dělník	Semily
Stříbrný Josef	7. 3. 1892	rytec v rakvárně	Semily
Štyrand Josef	1889	svrškař	Semily
Švedler Antonín	25. 3. 1892	dělník v přádelně	Semily
Tauchman Alois	1884	dělník	Semily
Tauchmanová Anna	17. 3. 1892	tovární dělnice	Semily
Tomeš Jan	26. 7. 1892	dělník v rakvárně	Semily
Trojna František	1884	inspektor pojišťovny	Semily
Tůma Josef	1. 2. 1864	klempířský mistr	Semily
Tužínský Ludvík	31. 7. 1884	knihtiskař	Semily
Vacátko Josef	19. 9. 1882	obuvník	Semily
Vavřík František	11. 3. 1890	vedoucí obchodu	Semily
Vondráček František	28. 8. 1877	obuvnický mistr	Semily
Vondráčková Albína	24. 7. 1873	vdova bez zaměstnání	Semily

Šachistka Věra Menčíková

Václav Votoček

Od chvíle, kdy tragicky zahynula populární šachistka, sedminásobná mistryně světa Věra Menčíková, jež řadu let úspěšně reprezentovala Československo, nás dělí 45 let. Po otci pocházela z Bystré nad Jizerou nedaleko Semil, a je proto vhodné připomenout si ve sborníku zaměřeném na historii Pojizeří její osudy.

V druhé polovině minulého století žil ve Svojku u Libštátu chalupník Josef Prášil s manželkou Annou, rozenou Plichtovou. Jejich syn Josef, když dospěl, se vydal za prací do Ruska, kde časem získal značný majetek, sestávající z textilního závodu, mlýna, krupárny a výrobny škrobu. Jeho sestra Anna se provdala do Bystré čp. 79 za rolníka a pekaře Josefa Menčíka. Brzy po svatbě se jim narodilo děcko, za rok druhé a pak pravidelně každým druhým rokem další, až jich měli dvanáct, sedm synů a pět dcer.

Početnou rodinu jistě nebylo snadné na malé vesnici uživit a nebylo ani možné mezi děti spravedlivě rozdělit nevelké pole na svazích za vsí. A tak přišlo vhod, když se v Moskvě žijící bezdětný příbuzný nabídl, že se o některého ze synů postará. Volba padla na čtvrté dítě, tehdy třiadvacetiletého Františka, jemuž okresní hejtmanství v Semilech vydalo 1. října 1903 cestovní pas do Ruska, platný dva roky; později mu byl prodloužen.

Strýc zaměstnal Františka ve svém podniku, a protože v Bystré byla bída, vydal se do Moskvy i Františkův mladší bratr, řeznický pomocník Jaroslav – jeho pas nesl datum 9. května 1904. Bratrům se v Rusku vedlo dobře, a tak se za nimi vydali další sourozenci. V roce 1910 to byli Josef, strojní zámečník, a Ladislav, tehdy ještě učedník, o dva roky později řezník Petr a zámečník Antonín. Všech šest žijících bratrů se ocitlo u strýce.

František, který zakotvil v Moskvě jako první, se tam brzy seznámil a později i oženil s Angličankou Olgou. O jejím původu, o tom, jak se do Ruska dostala, nic bezpečně nevíme. Můžeme se jen domnívat, že její otec přišel do továrny Josefa Prášila instalovat z Anglie dodané textilní stroje a v Rusku již zůstal. Bývalo dosti běžné nejen v Rusku, ale i u nás, že anglickému montérovi po ukončení instalace zařízení bylo nabídnuto v textilním závodě místo vrchního mistra či jiná dobře honorovaná technická funkce.

Mladým manželům, Františkovi a Olze, se 11. února 1906 narodila dcera Věra a o dva roky později Olga. Podle tehdy platného rakouského veřejného práva i občanského zákoníku nabývala cizinka provdáním za rakouského občana rakouského státního občanství, právě tak jako děti z tohoto manželství zrozené. Současně nabývaly ženy provdáním domovské právo v obci, v níž měl v době sňatku domovské právo jejich manžel, také děti následovaly domovskou příslušností svého otce. A tak Olga Menčíková i obě dcery se staly rakouskými občankami, a protože československé právo se přidrželo stejných zásad, staly se po roce 1918 československými občankami příslušnými do obce Bystrá nad Jizerou.

František Menčík naučil obě dcery již v prvních letech školní docházky základům šachové hry a ty pak s chutí hrály šachy spolu i s kamarádkami. Úspěšnější ve hře byla starší Věra, v té době jí však ještě šachy nevyplňovaly všechen volný čas. Přitahovala ji hudba, malířství, hodně četla, milovala divadlo a využívala každé příležitosti k jeho návštěvě, třebaže se v době války pro nedostatek uhlí v divadlech netopilo a diváci seděli v hledišti často ve válenkách a kabátech.

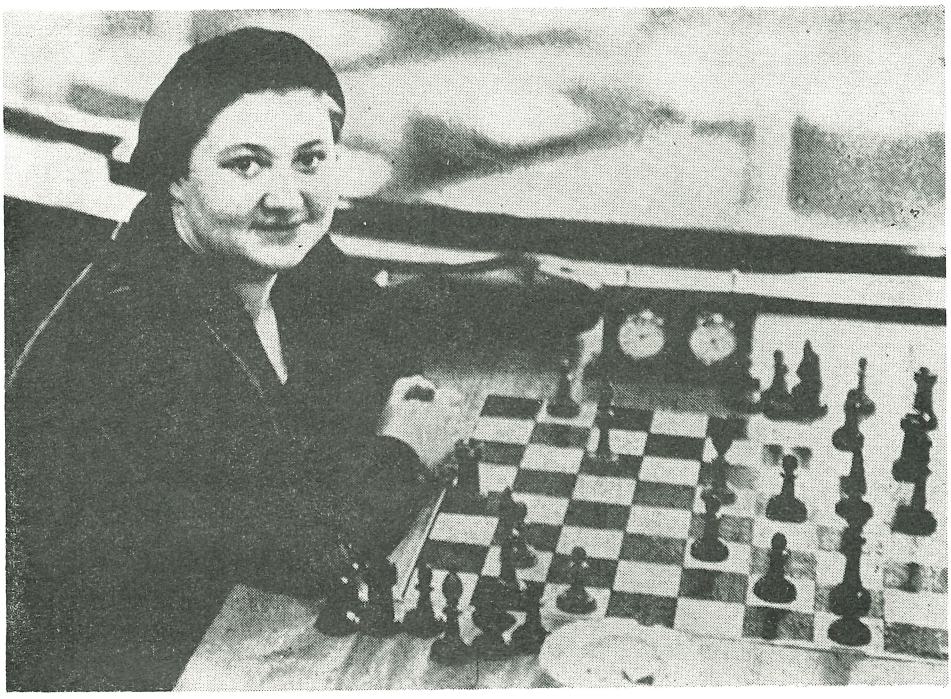

Věra Menčíková.

Věra studovala na soukromém ženském gymnáziu, navštěvovala studentský šachový kroužek, jako jediná dívka se účastnila turnajů, v nichž hráli se studenty i jejich učitelé. V roce 1920 obsadila v takovém turnaji moskevských škol druhé místo. Šachové soutěže v ní probudily sportovního ducha a Věra později v rozhovorech s novináři význam těchto školních soutěží velmi oceňovala. Šach byl v Rusku nesmírně populární a byl všestranně podporován. Na tom nic nezměnila ani revoluce, která vypukla, když bylo Věře jedenáct let. Sám Lenin byl vášnivým šachistou. Známý je jeho výrok, že šachy jsou nejlepší gymnastikou mozku.

Věra vnímala dětskýma očima proměny carského Ruska v socialistický stát. Ze soukromého gymnázia, které bylo zrušeno, přešla na sovětskou školu. V dramatické revoluční době zůstal František Menčík se svou rodinou v Moskvě, i když dva z jeho bratrů, Josef a Antonín, za nepokojů zahynuli. Teprve na podzim roku 1921 se rodina rozhodla odejít z Ruska se záměrem, že se sem zase vrátí, jakmile se poměry uklidní. Olga Menčíková s dcerami zamířila do domu své matky v anglických přímořských lázních Hastings, vzdálených asi sto kilometrů od Londýna. Měla přitom na mysli i Věřiny první úspěchy v šachu. Hastings byl jakousi Mekkou britských šachistů, zdejší šachový klub byl založen již roku 1882 a Věra tu mohla pro další růst svého talentu najít dobré podmínky. Mezinárodní hastingské šachové turnaje, pořádané každoročně od roku 1895, se stávaly dostaveníčkem šachových mistrů z celého světa.

Otec Menčík do Anglie nechtěl, rozhodl se pro rodnou Bystrou, a tak se rodina rozdělila. Oba manželé byli zřejmě přesvědčeni, že období odloučení nebude dlouhé. Podle vzpomínek pamětníků František Menčík o návratu často mluvil, o mínění jeho manželky Olgy svědčí zachovaný německý dopis, který odeslala 3. května 1922 z Anglie vdově po Josefu Menčíkovi, Boženě Menčíkové, rozené Dlouhé, do Lomnice nad Popelkou. Byl prodchnut touhou po ruské zemi a po opětovném spojení rodiny.

První období pobytu v Hastingsu nebylo pro Věru Menčíkovou snadné. Slabá znalost angličtiny, jak sama přiznala, jí působila velké potíže při styku s lidmi a bránila jí i ve vstupu do slavného hastingského šachového klubu, kam byla přijata až na jaře 1923. Zde se jí ujal maďarský šachový velmistr ing. Géza Maróczy, který po pádu Maďarské republiky rad v srpnu 1920 byl pro svou politickou a veřejnou činnost z Maďarska vyhoštěn a usadil se v Hastingsu, aby tu našel obživu výukou šachové hry. Pod jeho vedením začala Věra docilovat prvních opravdových úspěchů. Poprvé se její jméno objevilo v novinách v říjnu 1923, když v simultánce s předním britským šachistou jako jediná ze všech soutěžících zvítězila. Na jaře 1924 byla už uznávanou šachistkou druhé kategorie, ke své profesi učitelky řečí mohla připojit i výuku šachů, začala se zabývat také analýzami odložených partií. Jako cizí státní příslušnice nemohla se účastnit ženských přeborů Velké Británie, které byly vnitrostátní záležitostí, a proto se rozhodla zkusit své síly v jednom z vedlejších mužských turnajů. Z deseti účastníků obsadila sedmé místo, ale již v následujícím hastingském vedlejším turnaji byla druhá a v roce 1925 remízovala s šachovou mistryní Velké Británie E. Priceovou. Byla pak vyzvána, aby s ní sehrála dvě utkání, každé o pěti partiích. V obou střetnutích Menčíková zvítězila.

Rozhodujícím se v životě Věry Menčíkové stal rok 1927, kdy se v rámci londýnské šachové olympiády hrál poprvé dámský šampionát. V souboji s jednadvaceti nejlepšími světovými šachistkami ze sedmi států dosáhla přesvědčivého vítězství a stala se mistryní světa. Vítězství a popularita jí nestouply do hlavy, zůstala skromná, pilná a přívětivá. Byla příjemnou společnicí, měla vždy hodně přátel a dovedla si je udržet. Německý šachový časopis ji popsal jako silnou, zdravou dívku ostříhanou na kluka, která plna snahy a energie usedá k šachovému stolku se zkříženýma nohama.

Na turnaji Kentské asociace v Ramsgate v březnu 1929 získala Věra Menčíková stejný počet bodů jako mistr Polska Rubinstein a jen o půl bodu méně než exmistr světa Capablanca y Grauperra z Havany. Tento úspěch jí dodal pravděpodobně odvahy k účasti na velkém mezinárodním turnaji v Karlových Varech v témže roce. Skutečnost, že poprvé v historii světového šachu přijela na tak závažné měření sil žena, přijali mužští účastníci turnaje s pobavenými úsměvy. Mezinárodní šachový mistr Albert Becker z Vídně navrhl zřízení Klubu Věry Menčíkové, jehož členy se měli stát ti, kteří s ní prohrají. Ostatní žert přijali a myšlenku schválili. Původce návrhu, profesor Becker, jistě nepočítal s tím, že jako první s Menčíkovou prohraje a stane se tak zakládajícím členem nového klubu. Po porážce mu do smíchu nebylo, zato ostatní se zasmáli s chutí a jeho výkon ocenili zvolením předsedou. Celkově nebyla Menčíková na karlovarském turnaji příliš úspěšná, byl pro ni přece jen velmi těžký. Klub nazvaný jejím jménem však pomalu rostl a členství v klubu se postupně stávalo masovou záležitostí. V roce 1930 se světem šachu rozletěla senzační zpráva, že Menčíková porazila na turnaji v Anglii kandidáta na titul mistra světa, holandského velmistra dr. Euwa. Již následujícího dne přiletěla na turnaj jeho manželka, aby poznala tu nebezpečnou ženu. Dorazila ve chvíli, kdy Menčíková suverénním vítězstvím končila partii s šachovým mistrem Britského společenství národů, indickým velmistrem Sultanem Khanem. To, že její muž nebyl jediným postiženým, Euwovu manželku uklidnilo. O rok později Menčíková profesora matematiky na mezinárodním mistrovství Anglie znovu porazila. Stalo se to krátce před tím, než zdolal legendárního Alexandra Aljochina (Aljechina) a získal titul mistra světa. A protože uplynuly právě tři roky od založení Klubu Věry Menčíkové a funkční období rakouského mistra končilo, byl předsedou jednomyslně zvolen Machgielis Euwe; pro své *mimořádné zásluhy* předsedou doživotním.

Po skončení IV. mezinárodního mistrovského turnaje v Karlových Varech, konaného ve dnech 28. 7. až 29. 8. 1929, ubytovala se Věra Menčíková v Semilech v hotelu Okresní dům a uspořádala zde 4. září simultánní produkci proti devíti hráčům. Všechny partie vyhrála. Byla to zřejmě její první návštěva v Semilech a Bystré nad Jizerou, kde v tomto roce zemřela její babička, bydlící v čp. 88 spolu s otcem Věry a její tetou Annou Krupkovou. Pozůstalost byla vyřízena tak, že Věřin otec se stal majitelem domu čp. 88 a jeho sestře Anně Krupkové bylo v domě zajištěno doživotní bezplatné užívání bytu. Z příbuzných Věry Menčíkové žila v té době v Bystré ještě další teta, Marie Sasková v čp. 22. Ze Semil odjela Menčíková na simultánní produkci do Vratislavi, Essenu a na mezinárodní turnaj do Barcelony.

Úspěchy Věry Menčíkové, na Semilsku zvlášť pozorně sledované, a ze-

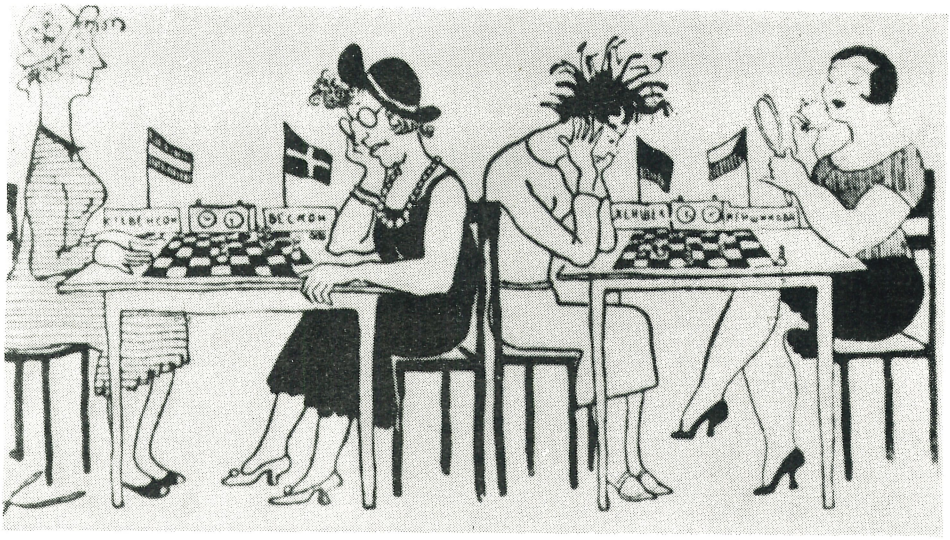

Nejlepší světové šachistky na pražské olympiádě roku 1931, jak je zachytil sovětský karikaturista: Stevensonová – Anglie, Beskowová – Švédsko, Hentschelová – Německo a Menčíková.

jména její návštěva daly zřejmě podnět ke vzniku šachových spolků v kraji, kde se šach dosud hrál jen rekreačně a neorganizovaně. Šachový klub v Semilech byl založen 11. dubna 1931, jeho předsedou se stal nadšený divadelní ochotník a funkcionář mnoha spolků Bedřich Schorsch (Šorš), po jeho smrti funkci převzal MUDr. Alois Vojta. V Lomnici nad Popelkou vznikl šachový klub o tři týdny později, 30. dubna 1931. V Bystré nad Jizerou byl 30. dubna 1934 založen Klub dělnických šachistů, jehož starostou se stal Jan Buchar a od roku 1935 Bohumil Holubec.

Ústřední jednota československých šachistů, která byla vrcholným orgánem českých šachových klubů v naší republice, se členila do deseti žup v Českých zemích a tří na Slovensku. Semily byly organizačně začleněny do severního okrsku Severočeské župy se sídlem v Mladé Boleslavi, spolu s kluby v Mnichově Hradišti, Jičíně, Růžodole, Turnově, Velkých Hamrech, Železném Brodě a Zásadě.

V lednu 1932 zvolil semilský šachový klub Věru Menčíkovou čestnou členkou a její jméno později zařadil do názvu spolku, takže vystupoval pod označením *Šachový klub Menčíková*. Šachová utkání se v Semilech konala většinou v hotelu Okresní dům, v sokolovně nebo v restauraci Dělnický dům.

Vraťme se však k Věře Menčíkové. Na olympiádě v Hamburku roku 1930 znovu obhájila titul ženské mistryně světa. Mezi ženami se stala neporazitelnou, s muži bojovala se střídavými úspěchy, ale kvalitu dobrého mezinárodního mistra si udržela.

V roce 1931 se konala šachová olympiáda v Praze za rekordní účasti šachistů z celého světa. Záštitu nad olympiádou převzal prezident republiky, v čestném olympijském výboru zasedl i pražský primátor a někteří ministři. Celkem bylo sehráno 648 utkání mezi šedesáti šachovými mistry z devatenácti států. Šachové časopisy psaly o pražské olympiádě v superlativech, některé dokonce tvrdily, že dějiny šachu dosud tak velký podnik nepoznaly. V utkáních o titul dámské mistryně světa se bojů zúčastnila jak Věra Menčíková, která bez ztráty jediného bodu zvítězila, tak Olga Menčíková, ta byla rovněž výbornou šachistkou, i když výkonnosti své sestry nedosahovala. Obě při této příležitosti navštívily Semily, kde se na čtyři týdny ubytovaly v hotelu Okresní dům.

Na čtvrtém mistrovství světa žen v šachu v roce 1933 ve Folkestone patřil titul opět Věře Menčíkové. Téhož roku se zúčastnila třináctého celostátního turnaje Ústřední jednoty československých šachistů, konaného ve dnech 6. až 20. 8. 1933 v Mnichově Hradišti. Po tomto turnaji navštívila Menčíková Semily a sehrála zde 27. srpna simultánku s výsledkem 14 partií vyhraných, 2 nerozhodné, 1 prohraná. O rok později, v červnu 1934, se v Semilech konal jedenáctý sjezd Severočeské šachové župy spolu s turnajem o přebor župy, rovněž s účastí Menčíkové. O vítězství ji připravila časová tíseň, kterou nedokázala zvládnout. Její největší sportovní akcí v tomto roce bylo dvouměsíční turné po Holandsku, kde sehrála sérii simultánních utkání, vždy průměrně proti třiceti šachistům. Vyhrála 238 partií, 83 hrála nerozhodně a jen 54 prohrála.

Ve svých 29 letech se Věra Menčíková stala ve Varšavě roku 1935 popáté ženskou mistryní světa. Nádherný pohár lady Hamilton Russelové, který získala, byl po mistrovství vystaven ve výkladní skříni vydavatelství Melantrich na Václavském náměstí v Praze. Na toto mistrovství však padl stín, když při odletu do Varšavy zahynula na poznaňském letišti nejlepší britská šachistka Stevensonová. Přiběhla na letiště v poslední chvíli a neopatrně se přiblížila k roztočené vrtuli letadla. Událost ovlivnila další životní osudy Věry Menčíkové, která s ovdovělým Stevensonem navázala přátelské styky.

Po varšavské olympiádě se 15. 2. až 15. 3. 1935 konal velký šachový turnaj v Moskvě, pořádaný šachovou sekcí lidového komisariátu pro tělesnou výchovu. Zájem v SSSR byl obrovský, přes vysoké ceny vstupenek byly sály Paláce umění v Moskvě na každé utkání vyprodány. Ti, co se nedostali dovnitř, čekali celé hodiny v zahradě budovy na výsledky. Doma, ve školách, klubech, úřadech i továrnách se debatovalo o turnaji a posuzovaly se vyhlídky účastníků. Turnajový zpravodaj se stal nejčtenějším listem, rozhlas byl zcela ve službách turnaje, v některých městech Sovětského svazu byly na náměstích velké tabule pro zveřejňování výsledků.

Věra Menčíková přijela do Moskvy v dobré náladě a odhodlána se dobře umístit, přesto turnaj pro ni začal katastrofálně. Nikdy v životě nehrála tak špatně. Prvních deset partií prohrála, pak začala remízovat a nerozhodně hrála i s kandidátem na titul mistra světa, velmistrem Flohrem. Příčiny neúspěchů prozradil nezasvěceným sovětský mistr Michail Botvinnik. Zavinili je četní moskevští přátelé Věry Menčíkové a jejich pohostinnost. Věra neuměla odmítnout, a tak po probdělých nocích přicházela ráno k šachovnici nevyspalá a unavená. Po skončení oficiálního turnaje sehrála simultánku

s deseti nejlepšími sovětskými šachistkami a s výjimkou jedné remízy všechny partie vyhrála. Ani špatné výsledky na turnaji ji nezbavily přízně sovětských milovníků šachu, uzavřela i nová přátelství, zejména s velmistrem Botvinnikem, který se téhož roku stal jejím hostem v Hastingsu a následujícího roku v Londýně.

V roce 1936 se sestry Menčíkovy zúčastnily mezinárodního turnaje v Poděbradech, který se hrál od 4. do 26. července. Věra zde porazila šest mezinárodních mistrů. Při této příležitosti obě navštívily otce v Bystré nad Jizerou, aniž tušily, že jej vidí naposledy. 9. září 1936 František Menčík náhle zemřel ve věku 56 let. Smrt jej překvapila, když pomáhal sousedovi Františku Skalskému s výmlatem pšenice. Manželka ani dcery se na pohřeb nemohly dostavit, na československém konzulátě v Londýně byl s dědičkami sepsán protokol. Vyřízením všech těchto pozůstalostních záležitostí pověřily synovce zesnulého, Otakara Krupku, účetního u firmy F. Matouš v Benešově u Semil, a současně jej ustanovily univerzálním dědicem. Když se pak v roce 1937 vrátili z Ruska Ladislav a Petr Menčíkovi, Krupka zděděný domek v Bystré prodal a všichni společně koupili dům čp. 41 v Bítouchově.

Šestého mistrovství světa žen se v roce 1937 ve Stockholmu zúčastnilo 27 šachistek ze 17 států. Věra Menčíková byla ve výborné formě, neztratila ani půl bodu a všechny své protivnice suverénně porážela. Olga skončila sedmnáctá. Švédská žurnalistika se ukázala jako velmi pohotová, Věra musela poskytnout nespočet interview a promluvila do švédského rozhlasu.

V říjnu 1937 se Věra Menčíková provdala za tajemníka Britské šachové federace, redaktora a vydavatele časopisu *British Chess Magazine* a bohatého mecenáše ženského šachu R. Stevensona, jenž tragicky ovdověl. Věra si sice ponechala své dívčí jméno, s nímž získala světovou proslulost, provdáním se však stala britskou státní příslušnicí, a tak naše republika přišla o svou šampiónku. Na přelomu roku 1937 Stevenson vážně onemocněl a musel se vzdát vedení nejstaršího britského šachového časopisu. Věra se nemohla zúčastnit ani hastingského vánočního turnaje, hrála jen Olga, která obsadila páté místo. Po zlepšení manželova zdravotního stavu přijela Věra Menčíková do Československa a absolvovala v Paláci elektrických podniků v Praze-Holešovicích simultánku proti dvaceti pěti šachistům, o den později v Mladé Boleslavi a 8. dubna 1938 ve svém klubu v Semilech, kam se sjeli i přední šachisté z celé republiky. Z deseti partií osm vyhrála a jednu prohrála. Byla to její poslední návštěva v Semilech a u otcova hrobu v Bystré nad Jizerou.

Následujícího roku dosáhla Věra Menčíková-Stevensonová velkého úspěchu na mezinárodních turnajích v Montevideu a Londýně. Když začala válka, účastnila se právě olympiády v Buenos Aires, kde se stala po sedmé mistryní světa. Odtud se vrátila do Londýna, který již neopustila. Stala se tajemnicí Národního šachového střediska Velké Británie, které bylo vlastně jedním z největších šachových klubů na světě, převzala vedení odborné rubriky v šachovém časopise a působila také v redakci šachového časopisu pro slepce. Hodně publikovala, její příspěvky uveřejňoval odborný šachový tisk řady zemí světa včetně SSSR. Ve volných chvílích pořádala simultánní produkce ve vojenských nemocnicích a ulehčovala tak těžký úděl raněným vojákům.

Po šestiletém manželství Věra v únoru 1943 ovdověla. Zůstala s matkou a sestrou ve starobylém Stevensonově domě. Jeden z velkých pokojů byl naplněn cenami a poháry, které obě sestry získaly, avšak nejcennější byla knihovna, o níž se psalo jako o největší šachové knihovně na světě. Při náletech, které stále častěji ohrožovaly Londýn, se ženy z pohodlnosti uchylovaly do sklepa domu, i když v přilehlé zahradě nechal zesnulý majitel již počátkem války vybudovat důkladný protiletecký kryt. V noci 27. července 1944 zasáhla Stevensonův dům německá raketa V-1 a do základů jej zničila. V troskách zahynula Olga Menčíková i její dcery, osmatřicetiletá Věra a šestatřicetiletá Olga. Za své vzaly také všechny jejich trofeje a knihovna. Protiletecký kryt v zahradě zůstal zcela neporušen . . .

Objektivní kritéria, podle nichž by bylo možno porovnávat schopnosti šachistů, žijících v různých dobách, neexistují. Těžko lze proto prokázat, zda by šachové úspěchy Věry Menčíkové pokračovaly i po válce, kdyby ji přežila. Vzhledem k jejímu mládí a stále stoupající výkonnosti je to však pravděpodobné. V každém případě byla výjimečným zjevem v ženském šachu. Dokázala jako první, že i v tak sportovně intelektuální sféře může žena dosáhnout stejně vrcholných výkonů jako muž. K tomuto hodnocení dodejme, že památky Věry Menčíkové si vážíme i pro její vřelý vztah k našemu kraji.

Použitá literatura

ALSTER, L.: *Chci hrát šachy.* Praha 1980.
BJELICA, D.: *Šahovska čitanka.* Sarajevo 1973.
BYKOVA, E. I.: *Vera Menčik.* Moskva 1957.
Československý šach, *1*, 1927 – *12*, 1938.
GAPRINDAŠVILIOVÁ, N.: *Rovnoprávnost nad šachovnicí.* Ogoněk, 1981, č. 2.
HOUŠKA, V. – OPOČENSKÝ, K.: *Tam všichni hrají šachy.* Praha 1962.
PAROULEK, V.: *Jak jsem porazil tři mistry světa.* Československý šach, 1974, č. 9.
PODGORNÝ, J.: *Věra Menčíková.* Československý šach, 1986, č. 2.
Šachové noviny, *1*, 1931.
Šachový týden, *1*, 1937 – *2*, 1938.
VM: *První mistryně světa.* Československý sport, 28. 2. 1986.
VOTOČEK, V.: *Návštěva v Moskvě.* Československý šach, 1985, č. 4.
VOTOČEK, V.: *Nedostižná královna šachu.* Rozvoj, 13. 2. 1986.

Prameny

OA Semily, OS Semily, sign. D 3/39, D 213/36; OÚ Semily, spolkový katastr
Vzpomínky pamětníků: Vilém Celfl a Vladimír Mikule z Lomnice n. P., Karel Kovařík ze Semil, Vít Paroulek ze Strakonic, Jaroslav Saska z Bystré n. J.

Autor děkuje Vladimíru Mikulemu a Vilému Celflovi za zapůjčení korespondence s Vítem Paroulkem a Olgou Menčíkovou.

Pochody smrti válečných zajatců Českým rájem a Podkrkonoším

Oldřich Turčín

Květnové povstání v roce 1945 začalo ve východních Čechách již 3. května přepadením skladu německé letecké výstroje v Chuchelně a ještě téhož dne došlo k revolučnímu vystoupení i v Semilech, v Lomnici nad Popelkou, Rovensku pod Troskami a na dalších místech. Povstání předcházela bohatá organizační činnost partyzánů, mezi nimiž bylo mnoho sovětských občanů, kteří byli nejradikálnějším živlem celého hnutí.

Ptáme li se, odkud se vzalo tolik ruských partyzánů, zjistíme, že rozhodující masu sovětských partyzánů tvořili uprchlí zajatci, především z evakuačních transportů, procházejících v únoru a březnu 1945 naším krajem. Sovětské letecké výsadky měly své zvláštní úkoly a jejich příslušníci mezi sovětskými partyzány představovali pouze malou část. Proto bez objasnění průběhu těchto pochodů hladu a smrti a všeho, co s tím souviselo, není líčení revoluční situace posledních měsíců okupace a Květnového povstání v našem kraji úplné.

Historické práce o tomto období se otázkou zajatců nezabývaly. Nejprve se psalo o *pochodech hladu a smrti*, o utrpení zajatců a jejich útěcích z transportů, o pomoci obyvatelstva při průchodu a nocování i o péči o uprchlé zajatce především v obecních, školních i soukromých kronikách a ve vzpomínkových článcích, uveřejňovaných v novinách, časopisech a místních sbornících. Z nich pro naši oblast nejobsáhlejší je článek Josefa Kopala.[1]

Teprve v roce 1965 vyšla kniha Ireny Malé a Ludmily Kubátové,[2] kde je jedna kapitola věnována evakuačním pochodům zajatců a obsahuje několik zpráv z našeho kraje. Po deseti letech se otázkou průchodu zajatců Východočeským krajem zabýval Jiří Frajdl.[3] I když práce nepřináší mnoho konkrétních údajů pro území dnešního semilského okresu, je velmi cenná zásadním zhodnocením významu průchodu zajatců, jejich útěků i účasti v partyzánském hnutí. Po dalších deseti letech vydal OV ČSPB v Semilech knihu Oldřicha Rydvala.[4] Jsou v ní též zmínky o průchodu zajateckých transportů obcemi okresu, o pomoci obyvatelstva zajatcům i o útěcích zajatců a jejich přechovávání, vyživování a léčení, ale vzhledem k zaměření publikace nepouštěl se autor do dalších podrobností.

V době evakuace Horního a Dolního Slezska před rychle postupující Rudou armádou procházely naším krajem proudy prchajícího německého obyvatelstva – tzv. *národní hosté* – a pochody hladu a smrti politických vězňů a válečných zajatců. Nejdrastičtější bylo převážení vězňů z koncentračního tábora Osvětim, naměstnaných v lednových mrazech do otevřených nákladních vagónů a vezených po trati Česká Třebová, Pardubice, Kolín dále na západ.

I když ve zprávách pamětníků nejsou někdy rozlišeny evakuační transporty politických vězňů a válečných zajatců, je třeba si uvědomit, že se jednalo o dvě různé akce, které se prováděly za poněkud odlišných podmínek. Političtí vězni byli jak v koncentračních táborech, tak na pochodech smrti střeženi příslušníky SS. Je prokázáno, že v dubnu 1945 vydal Heinrich Himmler rozkaz, aby vězni koncentračních táborů byli povražděni před osvobozením tábora; pokud to nebylo proveditelné, měli být likvidováni během pochodů smrti.[5] Podobný pokyn o zajatcích vydán nebyl. Zajatci byli v táborech, při pracovním nasazení i během evakuačních transportů střeženi příslušníky branné moci, zařazenými do strážních praporů. Jednalo se o vojáky neschopné služby na frontě.

Přestože transporty zajatců nebyly prováděny tak drasticky jako u politických vězňů, právem i je nazýváme pochody hladu a smrti. Bylo v povaze nacismu, že i trasy těchto pochodů byly lemovány hroby zajatců zemřelých vysílením nebo ubitých či zastřelených strážnými. I tyto transporty se děly za nelidských podmínek.

Naše práce si klade za cíl popsat především evakuační transporty válečných zajatců z Horního a Dolního Slezska, pokud procházely naším krajem. Vzhledem k zaměření sborníku bude pozornost věnována především území dnešního semilského okresu a obcím bezprostředně sousedícím. Pro lepší pochopení všech souvislostí bude vylíčen alespoň v hlavních rysech celkový průběh evakuace zajatců z Horního a Dolního Slezska tak, jak to umožňuje současný stav bádání.

■

Dne 12. ledna 1945 zahájila vojska 1. běloruského, 1. a 4. ukrajinského frontu viselsko-oderskou útočnou operaci. Rychlý postup Rudé armády donutil německé velení k evakuaci oblastí, které nebylo schopno vojensky udržet. A tak již v druhé polovině ledna došlo k evakuaci zajatců z Horního Slezska.[6]

Plán přesunu zajatců se zachoval v opise, který byl přiložen k přípisu velitelství četnického oddělení v Jičíně zemskému četnickému velitelství v Praze.[7] Zde se uvádí, že z Horního Slezska bude přesunuto pěším pochodem asi 65 tisíc válečných zajatců, kteří tam byli v pracovním nasazení. Zajatci byli rozděleni do pěti kolon:

Kolona A

6 500 Britů
Prostor soustředění: Bruntál – Rýmařov
Trasa pochodu: Šumperk, Žamberk, Hradec Králové, Jičín, Turnov, Liberec

Kolona B

22 000 Rusů
Prostor soustředění: Moravský Beroun – Šternberk
Trasa pochodu: Uničov, Mohelnice, Moravská Třebová, Svitavy, Litomyšl, Hradec Králové, Jičín, Turnov, Liberec

Kolona C

17 000 Rusů
Prostor soustředění: Bílovec – Fulnek
Trasa pochodu: jako kolona B

Kolona D

17 000 Rusů
Prostor soustředění: Nový Jičín
Trasa pochodu: Hranice, Olomouc, Moravská Třebová, Litomyšl a dále jako kolona B

Kolona E

1 500 Rusů
Prostor soustředění: Těšín
Trasa pochodu: Frýdek, Nový Jičín, Svitavy, Litomyšl a dále jako kolona B

Velitelem jednotek německé armády, které transporty zajatců doprovázely, byl plukovník Thielebein,[8] poslední velitel zajateckého tábora v Těšíně, kam zajatci pracovních komand v Horním Slezsku patřili. Zajatci měli jít ve skupinách asi tisíc mužů, denně měli ujít asi patnáct kilometrů a po třech dnech pochodu měli den odpočinku. Zvláště se v pokynu zdůrazňuje, aby se pokud možno zabránilo styku zajatců s českým obyvatelstvem.

Tento německý přípis z 1. února 1945 určuje vše pouze v hlavních rysech. V jeho úvodu se praví, že bude ze Slezska převedeno do Liberce 65 tisíc zajatců, ale součet jednotlivých kolon dává pouze 64 tisíc. Skutečnost, že početní stavy kolon jsou uváděny v tisících, naznačuje, že se jedná o přibližná čísla. I trasy pochodu jsou udávány městy, jimž se upřesněné trasy snažily vyhnout.

Kmenový zajatecký tábor (Stammlager) s označením *Stalag VIII B* v Těšíně měl pracovní komanda v župě Horní Slezsko v obvodu vládního prezidenta Katowice, pouze devatenáct sovětských zajatců bylo nasazeno v okrese Racibórz v obvodu vládního prezidenta Opole. Zajatci v průmyslovém Horním Slezsku pracovali především v dolech a hutích, jejich evakuační transporty začaly v druhé polovině ledna 1945.

Nejprve byli z jednotlivých pracovních komand soustředěni na území dnešního Severomoravského kraje, v tzv. Sudetech. Již při jednáních 22. ledna 1945 protestoval tajemník K. H. Franka SS-standartenführer dr. Robert Gies z politických důvodů proti tomu, aby zajatci procházeli tzv. protektorátem.[9] Vzhledem k rychlému postupu Rudé armády německé vrchní velení wehrmachtu průchod prosadilo.

Kolona A se vydala na vysilující pěší pochod 17. ledna 1945. Byli v ní převážně zajatci angličtí a sovětští (mezi nimi devět sovětských zvěrolékařů) a 156 belgických zajatců. Pracovně byli nasazeni v okresech Bielsko, Będzin, Bytom, Chrzanów a Tarnowskie Góry. Velitelem kolony byl původně mjr. Bernhard Fürst,[10] jenž byl záhy vystřídán mjr. Herbertem von Loos,[11] který se stal styčným důstojníkem celého transportu a předem projednával otázky průchodu s civilními úřady.

Zajatci byli soustředěni v prostoru Bruntál – Rýmařov a 3. února došli do okolí Šumperka. První část zajatců nocovala 5. února v Bludově a 6. února vstoupila na území dnešního Východočeského kraje. Transport tří tisíc sovětských a tří set anglických zajatců přenocoval ve Výprachticích a po dni odpočinku v ranních hodinách 8. února odešel na západ. Zajatci nešli podle plánu na Žamberk, ale přes Ústí nad Orlicí a v Chocni se napojili na společnou trasu dalších kolon. Za tímto transportem procházely Výprachticemi ještě tři další.

V koloně B byli zařazeni sovětští, angličtí a srbští zajatci z pracovních komand v okresech Bytom, Gliwice, Tarnowskie Góry a Zabrze. Velitelem kolony byl mjr. Albert Oschatz.[12] Z prostoru soustředění Moravský Beroun – Šternberk postoupili zajatci do 4. února do prostoru Mohelnice – Moravská Třebová, odkud se měli 6. února dát na další cestu.

V okolí Moravské Třebové se trasy kolon B až E spojily a pokračovaly společně přes Opatov, kde byla v hostinci zřízena pro procházející zajatce polní nemocnice. Zemřelí zajatci byli denně pochováváni na bývalém mrchovišti u Opatovce. Celkem zde bylo pohřbeno 52 sovětských zajatců.[13] Dále pokračovali zajatci po trase Janov – Litomyšl.

Kolona C byla tvořena zajatci pracovně nasazenými v okrese Katowice, a to sovětskými a britskými. Byli mezi nimi zajatci pocházející z Austrálie a Jižní Afriky a 169 Řeků. Koloně velel podplukovník Cäsar Siebe.[14] Dne 23. ledna 1945 shromáždili nacisté na katovickém sportovním stadiónu šest tisíc sovětských a dva tisíce anglických zajatců; odtud se vydali na předlouhý pochod. Než unikli z dosahu Rudé armády, šli denně až čtyřicet kilometrů. Spalo se pod širým nebem, mnohé dny bez jediného sousta nebo hltu vody. A kdo nestačil, toho čekala kulka do týla nebo zuby psů. Anglickým zajatcům se vedlo lépe, spali v uzavřených prostorách a denně dostávali najíst.[15]

Pokud při soustředění do prostoru Bílovec – Fulnek šli zajatci po silnici Opava – Fulnek, procházeli po 20. lednu 1945 u Hradce územím s českým obyvatelstvem. Několika sovětským zajatcům se zde podařilo uprchnout a skrývali se zde až do příchodu Rudé armády.[16] Do 4. února měla kolona dosáhnout prostoru Šternberk – Uničov a 6. února pokračovat po trase Mohelnice, Moravská Třebová a dále jako kolona B.

Kolonu D, které velel podplukovník Alexander von Weber,[17] tvořili zajatci pracovně nasazení v okresech Bielsko, Pszczyna, Racibórz (pouze 19 sovětských) a Těšín (Cieszyn), obsahujícím i karvinskou a třineckou průmyslovou oblast. Podle hlášení z 15. ledna 1945 zde pracovalo 14 500 zajatců sovětských, 977 britských, 376 srbských a 33 francouzských, celkem 15 886 osob. I když součet nedává 17 000, lze si podle hlášení učinit představu o poměrném zastoupení jednotlivých skupin zajatců. Evakuace nejvzdálenějších pracovních komand začala 21. ledna, odsun zajatců z okresu Těšín byl proveden 27. ledna. Kolona D byla soustředěna v Novém Jičíně, kde zajatci spali pod širým nebem a mnoho jich zde zmrzlo.[18] Podle plánu evakuace vedla trasa pochodu přes Hranice, Olomouc, Moravskou Třebovou a Litomyšl. Podle hlášení stanice SNB Bělotín prošly touto obcí počátkem února čtyři transporty o počtu 536, 320, 1 230 a 1 530 zajatců.[19]

Další část kolony D ale šla po trase Odry, Jakubčovice, Spálov, Luboměř, Potštát, Velký Újezd a dále na Olomoucko. Po nové silnici pod Spálovem

prošlo 31. ledna několik tisíc sovětských zajatců, kteří pracovali v karvinských šachtách a třineckých hutích. Kdo vysílením padl, byl bezcitně ubit nebo zastřelen. Na úseku 2,7 km zde bylo zastřeleno sedm zajatců.[20]

Potštátem procházel transport asi tisíce sovětských zajatců a nocoval v Boškově ve stodolách. Ráno scházelo osm zajatců, kteří se ukryli ve stodole. Ještě před odchodem transportu byli nalezeni a zastřeleni. Asi tři kilometry za Boškovem u silnice v lese byl nalezen další mrtvý zajatec. Ve dnech 2. až 7. února prošlo a přenocovalo ve Velkém Újezdě a Daskabátě asi dvanáct tisíc zajatců, převážně Rusů, dále Srbů a Angličanů. Tři ruští zajatci zde následkem útrap zemřeli.[21]

Tato kolona jako první překročila hranice tzv. protektorátu a 3. a 4. února byla shromážděna severovýchodně od Olomouce, kde se zajatci zdrželi až do 6. až 8. února. V této době alespoň někteří z nich pracovali na přípravě zákopů a zábran u Olomouce. Menší část zajatců zůstala na práci v Olomouci. Dále pokračovala kolona přes Litovel a Loštice na společnou trasu k Moravské Třebové.[22]

V koloně E bylo asi jeden a půl tisíce zajatců, kteří v době zahájení evakuace byli v zajateckém táboře v Těšíně. Pod vedením mjr. Gottschika pochodovali přes Frýdek, Nový Jičín do Šternberka, kam dorazili 3. února a splynuli s mohutným proudem pochodů smrti ostatních kolon. S touto kolonou se stěhovalo též velitelství tábora.[23]

V Litomyšli vstoupily všechny čtyři kolony na území Čech s ryze českým obyvatelstvem, které zajatce všemožně podporovalo. Pokud procházeli zajatci německými oblastmi, setkávali se nejen s lhostejností, ale často i s projevy nepřátelství. První zajatci přišli do Litomyšle ve středu 14. února v 9 hodin. Po přenocování některých skupin v okolí pokračovala většina zajatců po trase Sedliště – Bohuňovice – Netřeby – České Heřmanice – Chotěšiny – Vračovice – Záluží – Choceň – Horní Jelení – Holice. Menší část zajatců (asi 15 – 20 tisíc) šla po trase Litomyšl – Horní Sloupnice – Jehnědí – Nový Jiří – Zářecká Lhota – Choceň, kde se oba proudy opět spojovaly. V Jehnědí navazovali zajatci na trasu kolony A, která tudy procházela již od 11. února. Z uvedeného je zřejmé, že i když všichni zajatci kolon B až E procházeli Litomyšlí, byli vedeni dále tak, aby nepřekáželi provozu na hlavní silnici Litomyšl – Holice – Hradec Králové.

V Horním Jelení zemřeli následkem naprostého tělesného vyčerpání tři sovětští zajatci a jsou pohřbeni na místním hřbitově. V Ostřetíně zemřeli také tři a čtvrtý po průstřelu hrudníku. Postřelil ho německý voják, když si zajatec chtěl vzít z kolemjedoucího vozu chleba. V Holicích zemřeli dva sovětští vojáci. Takto je hroby zajatců, zemřelých tělesným vyčerpáním nebo ubitých či zastřelených doprovodnými vojáky, značena celá trasa.

Pokud zajatci procházeli českým územím, často prchali z transportů, připojovali se k partyzánským jednotkám nebo se sami stávali jejich základem. Průchod zajatců Choceňskem, jejich útěk a vstup do partyzánské jednotky výstižně líčí Boris Charitonov ve své vzpomínkové knize.[24]

Z Holic postupovaly pochody smrti přes Vysoké Chvojno (zemřeli zde tři sovětští zajatci), Býšť, Borek (ubit sovětský zajatec), Opatovice (zemřelo zde šest válečných zajatců), Pohřebačku (zemřel zde sovětský zajatec) do Vysoké nad Labem, kam první transporty zajatců dorazily 17. února 1945.[25]

Průchod pochodu smrti Železnicí 13. února 1945.

Ve Vysoké nad Labem se transporty rozdělovaly do dvou proudů. Jeden postupoval přes Praskačku, Hřibsko, Těchlovice, Stěžery, Břízu a Rosnice do Všestar a odtud dále po jičínské silnici na Rozběřice a Sadovou. Druhý proud pokračoval v cestě přes Březhrad, Plačice, Kukleny a Svobodné Dvory do Světí a Všestar, někdy i do Chaloupek a Břízy. I tento proud směřoval dále na Hořicko. Od 17. února do 3. března 1945, kdy transporty procházely okresem Hradec Králové, zemřelo zde celkem 35 zajatců, tři ve Vysoké nad Labem, dva v Praskačce, tři v Plačicích, dva v Kuklenách, dva v Hřibsku, jeden ve Světí a jeden u Sadové. Dvacet zajatců zemřelo v tzv. záložním lazaretu v Hradci Králové.[26]

Ve Všestarech zajatci nocovali. Když jeden rolník přivezl z předměřického cukrovaru melasu, zajatci ji stáčeli a jedli. Někdo neuzavřel ventil a melasa vytekla. Velitel transportu nechal všechny zajatce nastoupit a hledal viníka. Pokud by se nenašel, měl být každý desátý zastřelen. Po delším váhání se chtěl zajatec přihlásit. Byl to slabý mladý voják. Jeho kamarád ho zadržel a přihlásil se místo něho. Domníval se, že dostane výprask. Velitel vybral tři strážné, kteří Rusa za stodolou zastřelili.[27]

Hořickem procházeli zajatci od 18. února do 4. března 1945. Šli přes Milovice na Bašnici, Dolní a Horní Dobrou Vodu a Domoslavice. V těchto obcích většina transportů přenocovala a pokračovala dále na Ostroměř. Některé transporty procházely Hořicemi a zajatci přenocovali ve stodolách velkostatku v Holovousích, menší část zůstala přes noc v Hořicích v cihelnách u Svačinů a u Kudrnáčů. V Milovicích přenocovalo 23. února asi 150 sovětských zajatců, čtyři dny později silnější transport ve dvou stodolách a 1. března 105 srbských zajatců. Němci je ubytovali ve stájích a na chodbách.

Již 19. února byl v Dolní Dobré Vodě zastřelen anglický zajatec Herbert Newell, 22. února zemřel vysílením v Horní Dobré Vodě Rus Sergej Korovin, 23. února zemřel ruský zajatec neznámého jména v Domoslavicích a v cukrovaru v Bašnici byl zastřelen zajatec Andrej Grigorjevič Vesloguzov z Moskvy proto, že se v měsíční noci rozhlížel se střechy továrny. 27. února byl zastřelen v Dolní Dobré Vodě zajatec Ivan Sobatorev a 28. února byl zastřelen sovětský zajatec v Domoslavicích a zemřel anglický zajatec v Holovousích. 1. března zemřel sovětský zajatec v cukrovaru v Bašnici a 4. března zemřel v Horní Dobré Vodě sovětský zajatec Motojn Zadolajk.

V Hořicích vznikly skupiny, v nichž byly zapojeny především ženy, které pečovaly o zásobování zajatců nejen v hořických cihelnách, ale hlavně v Bašnici a Dobré Vodě, a to nejen potravinami, ale i léky.[28]

Podávání potravin během pochodu stráže znemožňovaly. Pokud chtěl zajatec zvednout hozený chléb, byl obvykle ubit nebo zastřelen, ale v místech nocování byla zajatcům vařena polévka a tady se nechaly stráže uplatit k souhlasu, aby zajatcům místní obyvatelstvo přilepšilo. Ženy vařily v kotlích hustou bramborovou polévku a přidávaly krajíce chleba. Protože obce, v nichž zajatci nocovali, nemohly uživit takové množství mužů, vznikaly živelně v širokém okolí skupiny, které shromažďovaly potraviny i ošacení a dopravovaly je do míst noclehů. Po odchodu transportů pečovaly tyto skupiny o uprchlé zajatce.

První nemocní zajatci, kteří přišli do cihelny k Svačinovým, byli ošetřeni MUDr. Karlem Honegrem, ale lazaret zde nezůstal. K 35 nemocným přibylo dalších 55 a všech 90 pacientů bylo sanitním vlakem odvezeno do zajateckého tábora ve Weidenu v Bavorsku. Dne 6. března 1945 ve 14.30 hodin tento vlak zastavil na seřaďovacím nádraží Praha-Vršovice. Sovětští zajatci Michalovič Tüchnov a Ivan Babylev byli zde zastřeleni, když chtěli jít na stranu.[29] 35 nemocných se podařilo umístit do vojenského lazaretu na Daliborce a 17 zajatců bylo dopraveno do okresní nemocnice v Hořicích. Bylo mezi nimi deset Rusů a Ukrajinců, čtyři Srbové, Angličan, Kanaďan a Novozélanďan. Po čtrnácti dnech až třech nedělích museli ke svému transportu a nakonec zůstali pouze dva. Sovětský zajatec zemřel krátce před revolucí, zatímco Angličan se z těžké ledvinové choroby uzdravil.

Dalšími místy noclehů byly Konecchlumí, Lužany a Úlibice. Těmito obcemi procházeli od 20. února do 6. března 1945. V Konecchlumí byl ve škole sklad potravin, který spravoval *oberzahlmeister* Schwarz. V Lužanech byli zabiti tři sovětští zajatci a další byl ubit při odchodu z Úlibic, když chtěl jít na stranu. Na Hořicku i zde se mnoho zajatců, především sovětských, pokusilo o útěk a většině se podařil. Tak jedné noci uprchlo v Holovousích a Domoslavicích 111 zajatců.[30]

Dále pokračovaly pochody hladu a smrti přes Dřevěnici, Radim, Soběraz a Těšín do Železnice, kde většina transportů nocovala. Na křižovatce Na Špici před Dřevěnicí se do čela tohoto mohutného proudu dostala kolona zajatců z Dolního Slezska, která přišla přes Trutnov a Novou Paku a procházela tudy již od 13. února.

Jednalo se o evakuaci zajatců, kteří byli v pracovním nasazení v Dolním Slezsku v dolech a průmyslových závodech ve Waldenburgu (dnes Wałbrzych, PLR) a jeho okolí v pracovních komandech zajateckého tábora *Stalag VIII A Zhořelec* (Görlitz, NDR, Zgorzelec, PLR). Šli přes Adršpach, Poříčí, Trutnov, Chotěvice, Dolní Kalnou, Čistou a Novou Paku. V Adršpachu je z tohoto pochodu smrti pochován jeden sovětský zajatec.

Dne 5. února 1945 procházela jedna kolona Velkou Vsí u Broumova, kde místní občanka německé národnosti dala nemocným zajatcům na voze vařené brambory a hodila z okna jablka. Za svůj čin byla *amtsgerichtem* v Broumově odsouzena ke třem týdnům vězení.[31]

Tento lidský přístup německé ženy k utrpení zajatců byl ale výjimkou. Většina sudetských Němců zůstala lhostejná. V Trutnově nacistické ženy na zubožené sovětské zajatce z chodníku ještě plivaly. Časopis *Jednota* v říjnu 1945 o pochodech smrti napsal: *Každých padesát metrů byl tento hrůzný průvod přerušen vozem taženým zajatci, na který byli nakládáni cestou zemřelí nebo umírající. Jako kusy dřeva ležely tu hromady lidských těl, z nichž těm nejspodnějším se ploužily ruce nebo nohy po silnici. Nebylo k rozeznání,*

Evakuační transporty v březnu 1945 v Dolní Kalné. (Foto J. Kynčl.)

kdo je mrtvý nebo kdo teprve umírá. Na krátkém úseku z Poříčí do Trutnova jich zemřelo nebo bylo ubito šestnáct.[32]

Podle hlášení stanice SNB Chotěvice z 21. 5. 1946 prošly Chotěvicemi po silnici od Trutnova tři transporty zajatců. První 10. února 1945, druhý o několik dnů později a třetí asi v druhé polovině února. Jednalo se o pěší transporty vybavené pouze asi třemi až pěti povozy pro dopravu zavazadel eskorty a dopravu nemocných. Šlo ponejvíce o zajatce sovětské, v menším počtu o Poláky a zajatce jiných národností. Z prvého transportu z asi 1200 osob zemřelo v Chotěvicích vysílením a hladem sedm Rusů, z druhého, o počtu asi pěti set osob, zemřelo šest Rusů a z posledního, který čítal asi tři sta osob, byli dva Poláci v Chotěvicích zastřeleni. Mrtvoly zemřelých a ubitých byly zakopány do tří společných hrobů za zdí místního hřbitova. Z transportu, který procházel 12. února Hostinným, jsou zde pohřbeni dva zajatci.[33]

Podle hlášení stanice SNB Dolní Kalná z 12. 5. 1946 procházel obcí dne 12. 2. 1945 dopoledne po státní silnici směrem od Hostinného přes Horní Olešnici k Nové Pace transport válečných zajatců ruské, anglické, rumunské, slovenské a polské národnosti. Při průchodu obcí Dolní Kalná byli zastřeleni dva zajatci proto, že si vzali z okolo jedoucího povozu bochníček chleba. Podle nalezené korespondence a zápisků byli to Chaive Gilazev, patrně z Baškirské autonomní sovětské socialistické republiky, obec Janševo, Janševský chutor, starý asi 25 let, a Rumun Michal Moga, rolník, narozený roku 1920 v Samtotě v Sedmihradech. Oba zajatci byli po zastřelení ponecháni v silničním příkopu. Po odchodu transportu byli dopraveni do márnice, prohlédnuti obvodním lékařem a pohřbeni ve společném hrobě na místním hřbitově.[34]

Dolní Kalná byla první českou obcí po průchodu tzv. Sudetami. Protože zajatci byli v žalostném stavu, pokoušeli se obyvatelé dát jim něco k jídlu, což doprovodné mužstvo nechtělo dovolit.

Pak procházely transporty zajatců obcemi Čistou a Horkami u Staré Paky. tedy dnešním semilským okresem. I zde byly připraveny a rozdávány polévky, čaj, chléb, obleky a obuv, především v Čisté, kde některé transporty nocovaly. Uniklo zde s pomocí místních odbojářů přes šedesát zajatců, zejména ruských, kteří se ukrývali hlavně na Horkách. Posílili pak zdejší partyzánské skupiny.[35] Stanice SNB Horka u Staré Paky uvedla, že obcí v době od 12. února do konce března (!) prošlo asi 15 až 20 tisíc zajatců.[36]

Novou Pakou procházeli zajatci 12. února odpoledne. Dva vyběhli z řady, aby si zvedli hozený chléb. Doprovázející voják jednoho zastřelil a druhého postřelil – po převozu do nemocnice zemřel. Transport přenocoval ve Štikově, Studénce a Kumburském Újezdě. Dne 13. února procházeli Novou Pakou zajatci ruští, srbští a francouzští. Na Žižkově byli dva zraněni, když si běželi pro hozený chléb. 16. února šla další kolona zajatců.

Dne 21. února prošlo Novou Pakou asi šest set Slováků a Čechů, účastníků SNP. Podle zápisu v novopacké městské kronice byli veselí a dobrého vzezření. Asi proto, že nebyli v zajetí dlouhou dobu. Budili pozornost tím, že byli oděni v uniformách slovenské armády, připomínající československé stejnokroje.[37]

Skupina zajatců ze SNP vyšla na pochod smrti 17. února. Asi po třiceti kilometrech dorazili pozdě večer do Trutnova, kde je ubytovali v textilní to-

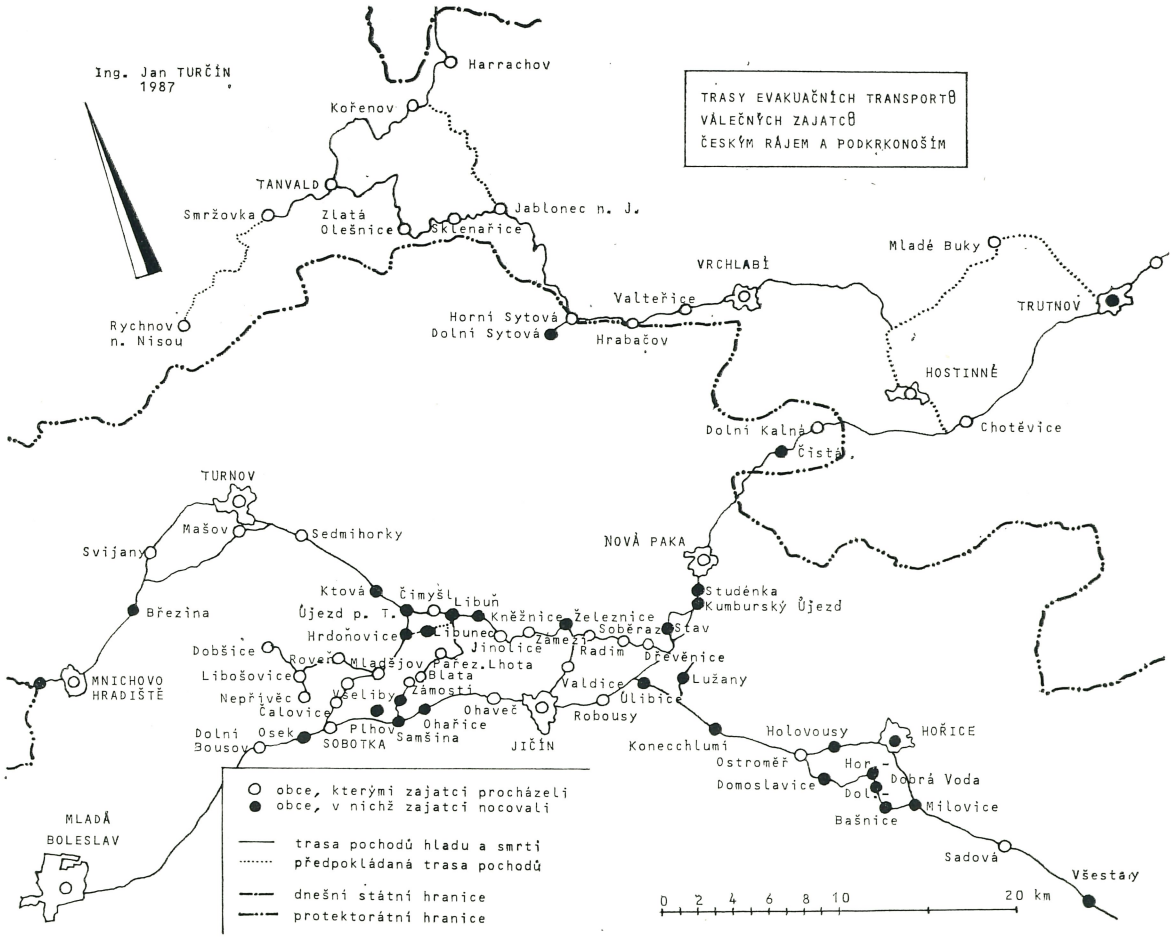
Ing. Jan TURČÍN
1987
TRASY EVAKUAČNÍCH TRANSPORTŮ
VÁLEČNÝCH ZAJATCŮ
ČESKÝM RÁJEM A PODKRKONOŠÍM
Harrachov
Kořenov
TANVALD
Smržovka
Zlatá Olešnice
Sklenařice
Jablonec n. J.
Rychnov n. Nisou
Horní Sytová
Dolní Sytová
Valteřice
Hrabačov
VRCHLABÍ
Mladé Buky
TRUTNOV
HOSTINNÉ
Dolní Kalná
Chotěvice
Čistá
TURNOV
Mašov
Sedmihorky
Svijany
Březina
NOVÁ PAKA
Studénka
Kumburský Újezd
Ktová
Čimyšl
Libuň
Újezd p. T.
Kněžnice
Železnice
Hrdoňovice
Libuně
Soběraz
Stav
Jinolice
Radim
Dobšice
Roveň
Mladějov
Řepez
Lhota
Dřevěnice
Libošovice
Blata
Lužany
MNICHOVO HRADIŠTĚ
Nepřívěc
Veliby
Zámostí
Valdice
Úlibice
Čalovice
Ohaveč
Robousy
Dolní Bousov
Osek
Plhov
Ohařice
SOBOTKA
Samšina
JIČÍN
Konecchlumí
Holovousy
HOŘICE
Ostroměř
Hor-
Domoslavice
Dobrá Voda
Dol-
Milovice
Bašnice
MLADÁ BOLESLAV
Sadová
Všestary
obce, kterými zajatci procházeli
obce, v nichž zajatci nocovali
trasa pochodů hladu a smrti
předpokládaná trasa pochodů
dnešní státní hranice
protektorátní hranice
0 2 4 6 8 10 20 km

várně na holé betonové podlaze mezi stroji. Zde měli den odpočinku, protože asi třetina zajatců nebyla schopna další chůze. O příchodu na území s českým obyvatelstvem napsal účastník tohoto pochodu smrti Ladislav Rosenberg:

Vstup na české území nám oznámily zpustlé betonové pevnosti. Věděli jsme však, že v té době nemůžeme od Sudeťáků nic očekávat. Nikdo z nás nechtěl věřit, že německé komando nám dovolí vstoupit na území bývalého protektorátu. Měli jsme také obavy, jak na nás budou hledět čeští lidé. Zda pochopí naši tragédii, nebo zda jim na očích uvidíme – To jste potřebovali, Slováci, to máte za březen 1939...

Ani největší optimisté neočekávali to, čeho jsme se dožili 19. nebo 20. února při vstupu do první české obce. Byla jí Stará nebo Nová Paka, možná, že ještě některá jiná obec v okolí (pravděpodobně Dolní Kalná). Naši průvodci nás na toto setkání náležitě připravili: „Nesmíte se s nikým bavit! Nesmíte od nikoho nic brát! Nesmíte se rozcházet! Musíte udržovat čtyřstupy!" Pouček bylo habaděj. Těsně před příchodem do první české obce nám však blahosklonně oznámili, že nám německé velení povolilo, na žádost obyvatel protektorátu Böhmen und Mähren, přijmout malé občerstvení. Jistě sami nevěděli, o jaké občerstvení se jedná.

Bylo to na okraji obce. Z dálky jsme viděli skupinu lidí, kteří tu a tam podávali něco našemu předvoji, židovským vězňům. Jak jsme se později dověděli, občané měli zakázáno dát Židům byť jen jediné sousto pod pohrůžkou, že překročí-li zákaz, nesmějí dát nic ani Slovákům. Bylo to jistě pro tamější obyvatele kruté, když okolo kotlů s teplou polévkou přecházely stovky na smrt vyhladovělých Židů ze severských okupovaných států a nesměli jim nic podat.

Co pro nás znamenala trocha polévky a kousek chleba, to je těžké vypovědět.

Snad silněji než potrava na nás zapůsobilo dobré slovo. Slovo od bratrů, kteří za šest roků odloučení se vzájemně neodcizili, ba mnohé věci lépe pochopili, kteří chtějí společně a podle svých sil přispět nejen k porážce fašismu, ale i k vybudování společného státu dvou rovnoprávných národů, na spravedlivějších a pevnějších základech, než byla první Československá republika: „Poslouchali jsme banskobystrický rozhlas... všechno víme..." Informovali nás o situaci na frontě, byly to pro nás nejcennější zprávy. Věděli jsme, že nás hostitelé trochu šálí, když tvrdili, že za dva týdny bude po válce, bude konec našeho vzájemného utrpení. Byla to lež, které by jistě sami rádi uvěřili. Pro nás však bylo důležitější, že s námi vůbec někdo mluvil o brzkém konci války, a proto – ne sice všichni – ale každý jednotlivec má naději, že přežije peklo pochodu smrti. To jsme ještě nevěděli, že peklo teprve začne, že nám život znepříjemní i letecké nálety.

„Fricům" neušlo, že po prvních setkáních s českými lidmi jsme nějak rázněji vykročili. Pozdravu „Mor ho!" nerozuměli, proto jsme jim nešetřili, byl to jediný projev díků z naší strany. Ještě před pár měsíci jsme se jím zdravili na vlnách éteru.

V dalších obcích už nebyla setkání s lidmi tak bezprostřední. Naši strážci se zalekli společné řeči, které nerozuměli. Nedovolili už hromadné podávání stravy a trasu našeho pohybu změnili víc na sever.[38]

Transport účastníků SNP nešel z Nové Paky po trase ostatních pochodů smrti, ale po státní silnici do Jičína, kde procházeli zajatci ulicí Českých bratří, kolem hostince Na bahně a kolem jatek na Letnou a dále na Sobotku a Mladou Boleslav. Při průchodu Mladou Boleslaví umožnilo české četnictvo obyvatelstvu promísit se se slovenskými zajatci a předat jim potraviny. Podle hlášení četnické stanice Vojkovice u Kralup nad Vltavou dorazilo 27. února 540 zajatých Slováků – v hlášení označených jako *stoupenci generála Viesta* – do obce Bukol, kde měli den odpočinku, a 1. března pokračovali v cestě do obvodu četnické stanice Velvary.[39]

Dne 23. února prošlo Novou Pakou asi dva tisíce zajatců a 4. března asi patnáct set. Mnoho jich uteklo do lesů mezi Valdovem, Chotčí, Pustou Proseč a Kumburkem. Po zotavení se zde zúčastnili partyzánských bojů.

U vchodu do n. p. Triola, závod 07 v Jičíně, je pamětní deska, na které je uvedeno, že zde dne 13. února 1945 zemřeli dva sovětští zajatci při pochodu smrti. Byli zastřeleni, když chtěli zvednout hozený jim chleba. Pro pomoc zajatcům byl v Jičíně zatčen dělník Knotkovy továrny Ladislav Anděl.[40] Byl odvezen do Terezína, kde 5. května zemřel. Podle zápisu v městské kronice zatkl gestapák Korswand v Jičíně na křižovatce na Letné asi třináct občanů, kteří se pokoušeli dát zajatcům nějaké potraviny. Po dvou dnech byli propuštěni.[41]

Z transportu sovětských zajatců, který šel z Jičína podél Lipové aleje přes Valdice do Železnice, vystoupil z řady u posledního domku v Soudné jeden zajatec, který již nemohl dále, a sedl si ke sloupu elektrického vedení. Přišel k němu strážný, zapsal něco do notýsku a dal mu to podepsat. Zajatec byl naložen na vůz jedoucí na konci transportu.[42]

Protože průchod zajatců způsobil ve městě pobouření i různé problémy a překážel na hlavní silnici, bylo rozhodnuto, aby další transporty nechodily přes Jičín, ale přes Dřevěnici, Radim a Soběraz. Uvážíme-li, že velká část zajatců nocovala v Železnici, pak tato trasa byla o šest kilometrů kratší než přes Jičín. Dne 1. března byl v Radimi při průchodu pochodu smrti zastřelen sovětský zajatec, který již nebyl schopen jít dál.[43]

Významným bodem na trase pochodů válečných zajatců se stala Železnice. Některé kolony zde jen procházely a pokračovaly bez zastávky dále Železnou ulicí, která po osvobození byla na památku přejmenována na Ruskou. Ale řada transportů zde přenocovala a některé zde měly i den odpočinku. Pro ubytování zajatců byla zabrána železnická sokolovna, sál bývalé hospody U Štěpánů, skupina nemocných zajatců byla ubytována ve mlýně a další nocovali ve stodolách. Z oken sokolovny zajatci na provázcích spouštěli své drobné výrobky, jako holubičky ze dřeva, panáčky cvičící na hrazdě a letadla. Výměnou za ně putovaly stejnou cestou nahoru krajíce chleba a jiné potraviny.[44]

Při sestavování transportu a při kontrole před hospodou U Štěpánů se strážnému zdálo, že jeden zajatec se příliš pomalu řadí. Uhodil viníka pažbou pušky, avšak z nezajištěné pušky vyšla rána. Střela a tlak plynů zasáhly nohu strážného ve stehně a ten z přervané tepny vykrvácel.[45]

V obvodu Železnice zemřeli na pochodu smrti čtyři zajatci: Rachim Kombarov, Gavril Mlisnikov, Alexander Jakovlev a lékař Antipov, v Zámezí zemřel 13. března 1945 zajatec Ajul Agurlijev. Všech pět bylo pochováno na

železnickém hřbitově a po osvobození jejich ostatky převezeny k Ruské mohyle v Jičíně pod Čeřovkou.[46]

Železnický tajemník Jaroslav Flaška byl pro organizování zásobování zajatců 6. března 1945 zatčen, vězněn v Kartouzích a Terezíně. 28. května 1945 zemřel v jičínské nemocnici na skvrnitý tyfus, kterým se v Terezíně nakazil. Ze stejného důvodu byli zatčeni starosta Soběraze Jan Müller a železnická učitelka Anna Drbohlavová.[47]

Ze Železnice zajatci pokračovali dále na Zámezí, Podůlší a Jinolice, kde se trasa pochodů smrti dělila. Většina šla na Kněžnice a Libuň, někteří kolem Jinolických rybníků a dále směrem na Sobotku, kam směřovaly i transporty vedené přes Libuň.[48]

Kněžnicemi procházeli od 13. února[49] sovětští, angličtí, francouzští a polští zajatci, všichni směrem na Libuň. Kolona – asi tisíc mužů – zde měla den odpočinku a dvě noci po stodolách v Dolní Vsi přespalo 580 sovětských, 380 západních zajatců (přes tři sta anglických a menší počet francouzských) a 30 Poláků.[50]

Četnická stanice v Libuni dostala již 5. února 1945 z jičínského velitelství zprávu, že po 10. únoru je možné očekávat průchod zajatců Libuní. V dodatečném rozkaze z 12. února se nařizují hlídky v případě přenocování zajatců a opatření kotlů a nádobí k vaření jídla. Libuňská četnická stanice byla po dobu průchodu zajatců posílena o devět mužů.

Dne 13. února se objevily v Libuni první řady sovětských zajatců. Další kolony procházely 14., 15. a 21. února a následující dny až do 7. března. Řada transportů v Libuni přenocovala. Zajatci byli ubytováni ve stodolách a hospodáři se snažili jim pobyt zpříjemnit. Celý mlat vysoko vystlali slámou a do stodol zavedli elektrické osvětlení, aby zajatci mohli i večer pracovat. Jedni vyřezávali ze dřeva pěkné slovanské holubičky, druzí zhotovovali dřevěné krabičky, jiní zase provrtávali špičky na cigarety a doutníky, vydlabávali lulky a dýmky. V jednom transportu Vasil Makarov ze Saratova pletl překrásné košíčky ze slámy. Zajatci pracovali za jídlo a kuřivo.

O to vše se také místní obyvatelé starali. Vařili kotle bramborové polévky, nebo černé i bílé kávy. K jednotlivým ubikacím vozili koše nakrájeného chleba a plné pytle jablek, jichž bylo po předcházející úrodě dost. Na vyživování zajatců se podílely i okolní obce. Potraviny i součástky oděvů sem byly dováženy z Lomnice nad Popelkou, ze Železného Brodu, ze Semil, z Rovenska pod Troskami, z Jičína a dokonce i z Jilemnice.

Přilepšení zajatcům bylo samozřejmě podmíněno pohoštěním strážných, doprovázejících kolony. Strážní oddíl byl umístěn ve škole, kde se pro nedostatek uhlí od 21. prosince 1944 až do 2. dubna 1945 nevyučovalo.[51]

Několik zajatců též podlehlo útrapám vysilujících pochodů za hladu a zimy i surovému zacházení bezcitného vojenského doprovodu. Lékařské ošetření z německé strany nebylo žádné. Byli tu jen dva mladí ruští lékaři, z nichž jeden ordinoval v kůlně statku dr. B. Gebauera a druhý ve chlévě u Bruncl íků. Těžce nemocné odnášeli k lékařům v plachetkách. Nebylo však léků, a tak přes všechnu péči nemocným, věnovanou v Libuni a v sousedních Kněžnicích, zemřelo osm zajatců.[52]

Prvním byl anglický svobodník Kenneth Bolton, který zemřel 24. února, další byli Rusové. Anglický zajatec byl pochován za doprovodu 25 anglických

zajatců a oddílu německých strážců v přílbách v černé rakvi, zahalené papírovou anglickou vlajkou, za zvuku fanfár křídlovky. Při pohřbu ruských zajatců, označených jen číslem, nesměl ředitel školy R. Racek pronést ani proslov na rozloučenou.[53]

Podle rozkazu Němců měli být sovětští zajatci pochováni bez rakví, ale správa hřbitova opatřila i pro ně stejné, pevné rakve. Po osvobození byl zajatcům ve středu hřbitova zřízen čestný hrob, připomínající památku Ferri Žukova, Vasila Oscgavina, Nikolaje Hněvikova, Alexe Markorova, Azanarije Hanikova, Ant. Kapolchorodského a tří neznámých ruských zajatců. Pozůstatky K. Boltona byly převezeny do Anglie.

I jinak byl rozdíl v chování německých strážných k zajatcům jednotlivých národností. Angličané se mohli volně pohybovat po vsi a dokonce přecházet z jedné vsi do druhé.

Část zajatců z prvého transportu,[54] který čítal asi 1200 mužů a 10. února prošel Chotěvicemi, 12. února Dolní Kalnou a Novou Pakou a nocoval ve Štikově, Studénce a Kumburském Újezdě, prošla 13. února Kněžnicemi a Libuní a přenocovala ve Ktové.

K těmto prvním zajatcům, kteří přišli do Českého ráje, se váže vzpomínka bývalého kronikáře obce Troskovic Josefa Brodského:

Přesně v den, kdy byly bombardovány Drážďany, přišel příkaz z turnovského hejtmanství, aby zemědělci obce Troskovice, mající více nežli jednoho koně, pomohli stěhovat tábor sovětských zajatců, ubytovaný ve stodolách ve Ktové. Kam, nebylo oznámeno. Dojeli jsme ráno tohoto dne do vedlejší Ktové, starosta obce s námi, kde byli k organizování mimo místního starosty Ktové orgánové z okresního hejtmanství z Turnova.

Zajatci byli vyhnáni ze stodol a seřazeni, nemocní nemohoucí se pohybovat naloženi zubožení do selských vozů. Také naloženy zásoby jídla, chleba a ostatních kuchyňských věcí, hlavně pro německý vojenský doprovod. Snažili jsme se s německými vojáky mluvit o humanitě, ovšem jen nám přisvědčovali, nebylo odporu, ale zacházení se zajatci bylo nepěkné.

Cestu jsme skončili v Březině u Mnichova Hradiště, kde byli zajatci ubytováni zase do stodol a kde jim byla v pařácích, kde se vařily brambory a řepa pro zvířata, vařena polévka z krmné řepy. Dumlíky, které bylo zemědělcům naplánováno sázet – a proskakovalo již předem, že budou pro koncentráky a zajatce – nebyly od nás odebírány, ale vařilo se z krmné, mnoho neočištěné řepy. V čele kolony zajatců byli němečtí poddůstojníci a ruský medicindoktor. Léčit ovšem, jak jsme s ním v Březině mluvili, nemohl: měl jen trochu bylinek, jako heřmánku a podobně. Pak se říkalo, bylo pravda nebo nebylo, že tábor nahnali do lesů u Kuřívod.[55]

Dále vzpomínal: *Z té Březiny jsme se vraceli s povozy za tmy a nad Drážďany se blýskalo a strašně burácelo. Bylo to tehdá strašné, i když Drážďany jsou od Trosek daleko.*[56]

Na můj dotaz Josef Brodský doplnil: *Transport tehdá ze Ktové šel směrem Turnov – Svijany – Březina. Byl to transport poměrně značně veliký, je to již dlouhá doba, myslím tak pět set až sedm set ruských zajatců. Selských povozů bylo tak dvacet, doprovod německých vojáků s puškami zavěšenými na ramenou asi třicet. Protektorátní četnictvo stálo jen hlídky po trase na křižovatkách silnic nebo ve větších vesnicích.*[57]

V pamětní knize turnovských františkánů je uvedeno, že velký transport ruských zajatců, které Němci hnali ze zajateckých táborů z Polska a Slezska na západ, prošel také Turnovem: *Němečtí dozorci a četníci lidem bránili těmto ubožákům něco podati . . . Zvláště hanebně se přitom vyznamenal německý četník z turnovské četnické stanice, Pondělík jménem, který však po revoluci v Květnu byl zatčen a v lednu 1946 souzen lidovým soudem v Turnově, začež dostal dvacet roků těžkého žaláře.*[58]

Přes Svijany procházelo ve dnech 14. a 15. února asi dva tisíce zajatců.[59] Při nocování jednoho transportu v Březině utekl nadporučík Ivan Karlovič Nelipovič, který se stal politickým komisařem partyzánského oddílu, operujícího na Sobotecku.[60]

15. února již nešli zajatci přes Turnov, ale přes Pelešany a Mašov. V Mašově na dvoře hospodářské usedlosti čp. 1 byl zastřelen jeden zajatec, který odběhl na dvůr statku a chtěl si tam vzít z hromady řepu. Měl u sebe značku, která byla odevzdána na obecní úřad. Nato byl požádán okresní hejtman Schiepek, aby se dostavil na místo, kde mu bylo vysvětleno, co se stalo, aby zakročil u eskorty. Slíbil nápravu a odejel za transportem. Zajatec, který byl střelen zezadu do hlavy, byl pochován v hromadném hrobě na hřbitově v Turnově.[61]

Z Mnichova Hradiště pochodovali zajatci přes Klášter Hradiště, kde některé kolony nocovaly, a přes Bílou Hlínu směrem na Mimoň, kde byl pro ně v okolních lesích zřízen zajatecký tábor.[62] Někteří zajatci přenocovali též v Bukovině u Mnichova Hradiště. Ráno před odchodem kolony byli zde tři zajatci usmrceni, když byli nalezeni bodáky ve slámě.[63]

Z transportů, které šly po hlavní turnovské silnici, zemřel jeden zajatec v Čimyšli.[64] Ve Ktové spali zajatci po stodolách a na sále v hostinci u Zelených.[65] Nějaký transport nocoval též v Tatobitech, kde uprchl kapitán Feodor Alexejevič Kotov, partyzánský velitel na Turnovsku.[66]

Kromě Libuně a Ktové přenocovaly některé transporty v Újezdě pod Troskami, Hrdoňovicích a Libunci. Též v Hnanicích se vyklízely stodoly pro ruské zajatce, kteří tudy procházeli 14. února, ale zbytečně.[67] Dne 13. února bylo nařízeno připravit v Karlovicích a Radvánovicích stodoly a v Přáslavicích a Doubravici školy pro přenocování zajatců. Ani sem 13. února zajatci nedošli a příští den zde pouze procházeli.[68]

V prvních transportech byli zajatci z Dolního Slezska, z pracovních komand zajateckého tábora Zhořelec. Od 21. února procházejí a nocují zde též zajatci hlavního mohutného proudu z Horního Slezska, z pracovních komand zajateckého tábora v Těšíně, který měl asi šedesát pět tisíc mužů. Původní plán evakuace tohoto zajateckého tábora předpokládal, že z Jičínska půjdou zajatci přes Turnov do Liberce. Vzhledem k rychlému postupu Rudé armády byla trasa transportu změněna, hlavní proud směřoval na Sobotku a Mladou Boleslav.

1. března ráno byl ve Ktové ve stodole Aloise Drbohlava nalezen mrtvý sovětský zajatec, příslušník transportu, který přišel 27. února odpoledne ze Železnice a 1. března pokračoval směrem na Sobotku. Po ohledání obvodním lékařem MUDr. Arnoštem Krusem, který jako příčinu smrti určil válečné utrpení, byl ještě téhož dne odpoledne pohřben na hřbitově v Újezdě pod Troskami. Zajatec měl poznávací známku *Stalag XX A Nr. 30817.*[69] Transpor-

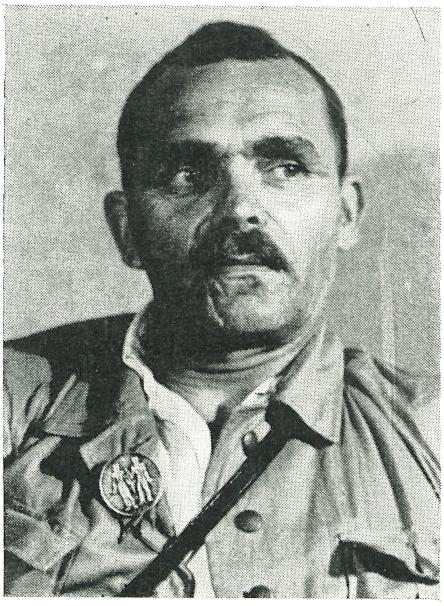

Kpt. Feodor Alexejevič Kotov, kpt. Karp Ivanovič Pikalov, mjr. Krutijev. (Foto A. Jedlička.)

ty, které nocovaly ve Ktové, se druhého dne vracely do Újezda pod Troskami, aby pokračovaly v další cestě na Sobotku.

Zajatecké pochody hladu procházely Mladějovem, odkud pokračovaly buďto přes Stéblovice na Sobotku, nebo přes Roveň a Malechovice do Libošovic. Některé transporty šly z Libuně přes Pařezskou Lhotu a Blata směrem k Sobotce. Sedm set zajatců nocovalo v Samšině, čtyři sta ve Všelibech a sto padesát v Plhově, kde byl jeden sovětský zajatec zastřelen, protože se před odchodem skryl. V Ohařicích nedovolil velitel transportu podat ráno zajatcům teplé jídlo, protože jich v noci dvacet uteklo.

Na Sobotecku nocovali zajatci v Dobšicích, v Nepřívěci, kde byl zastřelen sovětský zajatec, protože si vzal brambor, a v Oseku, kde nesměli ošetřit zajatce, který byl střelen do břicha.[70] Sobotkou zajatci procházeli od 23. února do 7. března. Čtrnáct zajatců, kteří zemřeli nebo byli ubiti v okolí, je pochováno na soboteckém hřbitově.[71]

Dále pokračovaly transporty zajatců do Mladé Boleslavi, kde byla 8. března zastřelena třináctiletá Milena Házová, když podávala zajatci bochník chleba. Hroby zajatců vyznačují trasu pochodu smrti přes Jizerní Vtelno, Chotětov, Kropáčovu Vrutici, Velvary, Slaný, Tuřany, Mšec, Řevníčov, Krupou, Hořesedly a Hořovičky na Karlovarsko, kde se mohutný proud rozdělil do několika směrů. První transporty se oddělily již u Mělníka a ve Slaném.[70]

Kromě kolon tohoto silného proudu zajatců, čítajícího šedesát až sedmdesát tisíc mužů, procházely Semilskem další menší transporty. Z nich nejznámější je pochod smrti zajatců, kteří pracovali v Dolním Slezsku v dolech v okolí Waldenburgu (dnes Wałbrzych, PLR) a šli přes Trutnov, Vrchlabí a pojizerskou silnicí do Horní Sytové, kde překročili protektorátní hranice a přenocovali v Dolní Sytové.[72]

Podle vzpomínky Jaroslava Kousala bylo osmdesát až sto sovětských zajatců ubytováno v hostinci u Hajských. Někteří byli ve velmi zuboženém stavu. Byli doslova bosí a měli na nohou tak veliké boláky, že jim byly vidět až kosti.

S transportem přišel též menší počet zajatců západních, kteří nocovali ve škole. Byli to Angličané, příslušníci 8. britské armády, a příslušníci cizinecké legie, převážně Poláci. Někteří měli již francouzské státní občanství a z opatrnosti spolu mluvili francouzsky. Jeden z nich se zde sešel s cizineckým legionářem Václavíkem,[73] s nímž kdysi sloužil ve Vietnamu. Václavík mu pomohl utéci a zajatec se zde skrýval do konce války, kdy se vrátil do Polska.

S těmito zajatci přišli též dva příslušníci 2. paradesantní brigády 1. československého armádního sboru v SSSR, podporučík Tichý a Juraj Gala, kteří byli zajati při potlačení Slovenského národního povstání.[74] Juraj Gala pak z pracovního komanda u Mostu, které bylo pobočkou kmenového tábora *Stalag IV C Bystřice* (dnes obec Dubí, okres Teplice), poslal J. Kousalovi cenzurovaný dopis, v němž mu děkuje za obdarování při nocování v sytovské škole, sděluje, že zdráv došel na své místo mezi Slováky a žádá o zaslání balíčku s potravinami, který může mít podle táborových zásad do pěti kilogramů.[75]

Druhého dne se zajatci vrátili do tzv. Sudet a pokračovali v další cestě. Jaroslav Kousal, který byl tehdy tajemníkem obecního úřadu v Chuchelně, vyhledal na okresním úřadě v Semilech Naďu Jebavou a požádal ji, aby jela

za zajatci do Sytové a připomněla jim dohodnutý útěk. Šlo především o radistu Metěljeva. Kousalova odbojová skupina měla vysílačku a neuměla s ní zacházet.

Profesorka Naďa Horáčková-Jebavá na to vzpomíná: *Vypůjčila jsem si kolo od vnuka sousedky a odjela do Sytové. Cesta byla obtížná, sníh těžký, hluboký. Byla jsem zklamána. V Sytové bylo sice zřetelné místo, kde tábořilo hodně lidí, ale nikdo tam už nebyl. Lidé říkali, že zajatci odešli ráno směrem na Poniklou. Jela jsem tedy v jejich stopách. V Plavech jsem se zastavila u jednoho vzdáleného příbuzného – krejčího Jirouška, který jel dále se mnou. Kolonu jsme dostihli ve Velkých Hamrech na náměstí. Právě odpočívali. U kostela na schodech stála stráž se samopalem a na druhé straně náměstí u obchodu na rohu další. Přejeli jsme přes náměstí a vrátili se pěšky. Zašla jsem mezi zajatce, kteří mne ihned obklopili, aby mě nebylo vidět. Tehdy jsem poprvé prakticky použila ruštinu a požádala jsem zajatce, aby mi zavolali Vasilije. Za chvilku skutečně Vasilij (= Voronkov) ještě s jedním zajatcem – Šalujevem – přišel. Viděla jsem hned, že to není ten správný člověk, protože podle informací Vasilij radista (= Metěljev) měl být blond a tento byl černovlasý. (. . .) S radistou jsem se dohodla, že ho bude pan Jiroušek očekávat v noci u benzínového čerpadla, které na pochodu právě minuli. S panem Jirouškem jsem měla domluveno, že mi zavolá, zda se Metěljev dostavil. Z jeho telefonátu – kalhoty bohužel nejsou hotové – jsem vyrozuměla, že se k čerpadlu nikdo nedostavil.*[76]

Zajatci došli až k Tanvaldu, kde z transportu uprchli major Michail Ivanovič Šalujev, nadporučík Vasilij Artěmovič Voronkov a letec – starší seržant Vasilij Metěljev. Všichni tři se stali později základem partyzánského oddílu, jehož velitelem byl Šalujev. V zájmu historické pravdy je nutno uvést, že o jejich útěku existuje několik verzí.

Leonid Stěpanovič Pitěrski popisuje osudy těchto tří vojáků Rudé armády v zajetí, na pochodu smrti i po útěku.[77] I když při psaní článku použil Voronkovova deníku, pojal svou práci jako literaturu faktu a doplnil mnoho detailů podle vlastních představ. Velmi nepravděpodobně působí především líčení samotného útěku z transportu:

. . . vpředu vyvolali dohodnutou rvačku – vzadu zůstal jen jeden dozorce . . . Šalujev kývl na Voronkova. Ten se znenadání otočil k dozorci a ze všech sil jej udeřil pěstí do hlavy. Byl to silný úder – ruka zabolela, ztuhla. Ve stejný moment se Šalujev a Metěljov[78] *chopili automatu visícího na hrudi omráčeného Němce. – Rychle pryč . . . Dolů! Ztratit se mezi lidmi! – rozkázal Šalujev. Všichni tři se rozeběhli zpět ulicí, potom zabočili do postranní uličky, zmizeli v houfu polekaných lidí, utíkajících z nebezpečného místa. Zastavili se v prázdné uličce, zhluboka oddechovali a poslouchali . . . Zaznělo krupobití dávky z automatu, potom ještě jedno a další. Tmou se rozlehl ženský křik, odměřeně zněly německé příkazy.*

Po dramatickém úniku z transportu ušli v noci řadu kilometrů a zastavili se u jakési kůlny, v níž se ukryli. Příští den je objevil stařík Václavík, který o nich pověděl synovi, a ten přivedl svého souseda Jaroslava Kousala.

Jiří Stano[79] napsal: *Koncem února ze zajatecké kolony v Tanvaldu uprchli major Michail Šalujev a nadporučík Vasilij Voronkov. Oba našel v lesích Kousal a přivedl je jako obvykle k Palasovům.*[80]

Zleva: mjr. Michail Ivanovič Šalujev, por. Nikolaj Jelizarevič Popov, npor. Vasil Artěmovič Voronkov, čet. Jaroslav Kousal. (Repro M. Václavík.)

Konečně v roce 1975 Jaroslav Kousal, přímý účastník těchto událostí, vyprávěl:

Ti potom přišli asi za dva dny a já bydlel v Sytové, tak přišli vedle k Václavíkovi do stodoly. Ten jeden přišel, věděl, kde bydlím, poněvadž když kolona přišla předtím do toho sálu, tak já jsem tam mezi ně šel. Byli tam strážní Němci, byli to rolníci zřejmě, takoví staří strejci. Tak mě tam nechali. Já jsem s nimi mluvil německy, se zajatci jsem mluvil rusky. Mluvil jsem také se Šalujevem. Vyznělo to potom spíše jako družba. Lidé mezi ně přišli, jídlo jim nanosili. Pak ovšem situace byla taková, že dostali tolik jídla, že z toho dostali průjmy. Oni byli zvyklí, že neměli lautr nic. Vím, že tam jeden zemřel od nějaké úplavice, jak se najedli mastného.

Tak jsem jim potom říkal: Zazpívejte něco, a oni začali. Já jsem tu písničku neznal – Moskva moja, ty samaja ljubimaja. To se to jen klepalo. Němci byli úplně vykulení. Úplné nadšení, všichni by chtěli utéci. To nešlo, jednak jsem je neznal, tak jsem říkal jenom Šalujevovi . . .

Jaroslav Kousal vzal uprchlíky do bytu, kde se převlékli do čistého prádla a civilních obleků. Byli ve velmi zubožením stavu a trvalo asi čtrnáct dní, než se vzpamatovali.

Pravdě nejblíže má asi verze Kousalova. Je ovšem nejasné, proč sovětští zajatci neutekli v Dolní Sytové, v českém prostředí, a proč byl útěk dohodnut až na další zastávku v německém Tanvaldu, kde byla menší naděje na úspěch. Snad k tomu organizátory vedly konspirační důvody.

K tomuto transportu se pravděpodobně vztahují i další zprávy.

Ve středu 28. února[81] byl v Semilech ohlášen transport sto šedesáti zajatců od Dolní Sytové, ale zajatci nepřišli, protože byli vysláni směrem na Jablonec nad Jizerou.[82] Podle kroniky města Vysokého nad Jizerou putovali z Jablonce přes Sklenařice a Zlatou Olešnici směrem na Liberec, tedy do Tanvaldu.[83] Pro další osud této kolony nejsou zatím prameny.

Podle soukromé kroniky z Jablonce nad Jizerou procházely Sklenařicemi 27. a 28. února transporty s uprchlíky a angličtí zajatci: *Není zde viděti té přísnosti. Mnozí z nich jdou vůbec bez dozoru, zcela volně, jakoby to ani nebyli zajatci. Nikdo se již o ně nestará. Jsou povětšinou ubytováni v Yorku – kde byla umístěna strážnice volkssturmu – a ihned navštěvují občany obce a prosí je o trochu jídla a ubytování.*[84]

Tanvaldem procházela i další skupina zajatců, po trase Jelenia Góra – Rychnov nad Nisou, kde byl menší zajatecký tábor. Z tohoto pochodu smrti pochází hrob ve Smržovce s památníkem čtyř zajatců, kteří byli původně pohřbeni za zdí hřbitova.[85]

Na této trase jsou i další hroby, ale není jasné, zda se jedná o stejnou kolonu zajatců nebo o další transporty. V Harrachově v lednu 1945 zemřel francouzský státní příslušník.[86] Není známo, zda se jedná o válečného zajatce nebo o politického vězně. V Kořenově byl původně za hřbitovní zdí pohřben sovětský zajatec Vasil Juška a dva neznámí političtí vězni. Mimo tuto trasu, u silnice vedoucí do Liberce, jsou v Rýnovicích pochováni tři neznámí sovětští vězni. Asi se nejedná o zajatce.[85]

U Rokytnice nad Jizerou v osadě Vilémov byl dne 21. února 1945 nalezen zastřelený francouzský vězeň neznámého jména. Tento den, okolo poledne, bylo transportováno v doprovodu dvaceti čtyř esesmanů sto politických vězňů z koncentračního tábora, kteří měli jít po trase Schweidnitz (Świdnica, PLR) – Vrchlabí – Jablonec nad Nisou – Liberec – Cheb.[86] Jiný transport směřoval oklikou od Nového Světa přes Jablonec nad Jizerou, Sklenařice a Zlatou Olešnici k Tanvaldu.[87] Z tohoto transportu mohl pocházet Francouz, který zemřel údajně v lednu v Harrachově.

Pochody hladu a smrti válečných zajatců měly velký význam pro rozvoj odboje v oblastech, kterými procházely. Tisíce občanů se mohlo na vlastní oči přesvědčit o skutečné podobě nacismu. Žádná propaganda by nebyla dokázala proti Němcům tolik, jako pohled na tyto ubožáky a na surové zacházení s nimi.

K zásobování nocujících zajatců i k ukrývání a zásobování uprchlých zajatců bylo třeba kolektivního úsilí, z kterého často vyrostla nová ilegální

organizace. V našem kraji přinášeli i přiváželi potraviny a oděvy k trasám pochodů ze širokého okolí – z Tatobit, Veselé, Kotelska, Rovenska pod Troskami, Lomnice nad Popelkou a mnoha dalších míst a rozdávali je ve Ktové, Hrdoňovicích, Libuni, Holenicích, Újezdě pod Troskami, Troskovicích a jinde, kde transporty procházely.

V Českém ráji a Podkrkonoší se především v místech noclehu podařilo uprchnout stovkám zajatců, kteří v mnoha případech našli úkryt a pomoc přímo v místních rodinách. Tak se tam skrývali sovětští zajatci Dimitrij Pančuk, Nikolaj Kulikov, Goroščenko, Ivan Karlovič Nepilovič a mnoho dalších. Byli tam i uprchlí Francouzi a Angličané. Jedním z míst, kde se ukrývali a mívali dokonce schůzky a porady, byla myslivna lesního správce Emila Vávry v Holenicích.[88]

Z uprchlých sovětských zajatců vznikla pak na Turnovsku partyzánská skupina kapitána Feodora Alexejeviče Kotova s majorem Krutijevem a kapitánem Karpem Ivanovičem Pikalovem, v prostoru Rovenska pod Troskami pak skupina majora Vagana Vartaňana a v okolí Chuchelny skupina majora Šalujeva.[89]

Uprchlí sovětští zajatci měli pro hnutí odporu veliký význam, byli to vojáci s bohatými válečnými zkušenostmi. Jejich radikalismus přispíval k vyšší úrovni ozbrojeného boje.[90]

Poznámky

1 Josef Kopal: *Srdce Libuně.* Beseda, *3,* 1945 až 1946, s. 121 – 122.

2 Irena Malá – Ludmila Kubátová: *Pochody smrti.* Praha 1965, zejm. s. 89 – 101 a dokumenty č. 17, 20, 35, 49, 58 – 61; Růžena Bubeníčková – Ludmila Kubátová – Irena Malá: *Tábory utrpení a smrti.* Praha 1969, zejména s. 281 – 420.

3 Jiří Frajdl: *Květnové povstání ve východních Čechách 1945.* Hradec Králové 1975, s. 100 až 105.

4 Oldřich Rydval: *Semilsko v boji za svobodu 1938 – 1945.* Semily 1985; též Rozvoj, *34,* č. 16, 18. 4. 1985, s. 2.

5 – sz –: *Předání nepřichází v úvahu.* Hlas revoluce, 1986, č. 42, s. 7, č. 43, s. 7 a č. 44, s. 7.

6 Stručný přehled evakuačních transportů zajatců mimo území Jilemnicka, Semilska a Turnovska je v podstatě podán podle mého seriálu článků *Ještě o pochodech smrti na Jičínsku.* Předvoj, *36,* 1985, č. 7, 15. 2., s. 5; č. 9, 1. 3., s. 5; č. 11, 15. 3., s. 7; č. 13, 29. 3., s. 3; č. 16, 19. 4., s. 3 a č. 20, 17. 5., s. 3 a podle mého článku *Evakuace zajatců.* Hlas revoluce, 1984, č. 13, s. 3.

7 Opis opisu plánu z 1. 2. 1945, předaný velitelstvím německého četnictva v Jičíně, který byl přiložen k hlášení velitelství četnického oddělení v Jičíně. SÚA Praha, ZČV Praha, kart. 902, č. 3220-Ia/45.

8 Křestní jméno ani jiné bližší údaje o plk. Thielebeinovi nebyly v dostupných materiálech uvedeny.

9 *Český odboj na sklonku války ve světle nacistických dokumentů.* Sv. 2. Praha 1970, s. 131.

10 Mjr. Bernhard Fürst byl velitelem strážního praporu 515 v Sosnovicích.

11 Mjr. Herbert von Loos se narodil 9. 3. 1893 v Gdyni a byl původním povoláním bankovní úředník. Před zahájením transportů byl na velitelství zajateckého tábora v Těšíně velitelem oddělení pro pracovní nasazení zajatců.

12 Mjr. Albert Oschatz se narodil 6. dubna 1895 v Lipsku a byl velitelem strážního praporu 398.

13 Hlášení stanice SNB Opatov z 28. 5. 1949, OA Svitavy, ONV Svitavy, kart. 53/3, válečné hroby.

14 Pplk. Cäsar Siebe se narodil 1. 1. 1883 a byl velitelem strážního praporu 337.

15 Podle vzpomínky sovětského zajatce Vasji Žerebilova. Milan Syruček: *Po stopách deníku, který zůstal u pardubického gestapa.* Mladá fronta, 28. 3. 1965.

16 Ladislav Sonnek: *Alexander, Fjodor a Boris.* Ostravský večerník, 26. – 29. 4. 1975; týž: *Pomoc zajatcům z pochodu smrti.* In: Vlastivědné listy Severomoravského kraje, *1,* 1975, č. 1, s. 19 – 20.

17 Pplk. Alexander von Weber se narodil 19. 12. 1889 ve Vratislavi a byl velitelem strážního praporu 559.

18 Květoslav Kadlčík: *Přehled o nejdůležitějších událostech v období okupace na Novojičínsku. In:* Cestou bojů k vítězství. Sborník materiálů z ideologické konference OV KSČ v Novém Jičíně k 20. výročí osvobození ČSSR Rudou armádou na Novojičínsku 31. března 1965, zejm. s. 518 – 521.

19 SÚA Praha, KT - OVS, kart. 163; též I. Malá – L. Kubátová: *Pochody smrti,* s. 93.

20 K. Kadlčík: *Přehled o nejdůležitějších událostech,* s. 518.

21 Hlášení stanice SNB Velký Újezd z r. 1946. – Sdělení dr. Ivana Kršky, pracovníka okresního archivu Přerov, pracoviště Potštát, ze dne 15. 4. 1983.

22 Oldřich Turčín: *Kudy šla kolona D?* Hlas revoluce, 1985, č. 12, s. 7.

23 Kolona E byla nejmenší a již v Novém Jičíně splynula se zajatci kolony D. Při pochodu z Těšína přes Frýdek do Nového Jičína procházela kolona na úseku z Vojkovic do Rychaltic asi dvacet kilometrů dlouhým územím tzv. protektorátu, přesto se mi o ní nepodařilo zjistit žádné bližší údaje. Protože v kmenovém zajateckém táboře byli především zajatci nemocní, zůstává otázka, zda byli též zařazeni do transportu.

24 Boris Charitonov: *Zápisky rozvědčíka.* Hradec Králové 1971.

25 Průchod zajatců dnešním pardubickým krajem byl zpracován podle článku Emílie Frajdlové: Válečné hroby z let 1939 – 1945 v okrese Pardubice, Holice a Přelouč. In: Pardubický kraj, Vlastivědný sborník. Sv. 4. Pardubice 1959, s. 46 – 47; Karel Jičínský: *Trasy pochodů po památných místech z II. světové války v okrese Pardubice.* Pardubice b. d. Rozmn.

26 Jiří Kolouch: *Štafeta památnými místy.* Pouchov. Hlas revoluce, 1982, č. 23, s. 5.

27 Jiří Frajdl: *Květnové povstání ve východních Čechách 1945,* s. 102.

28 Helena Rudlová: *Péče o transporty zajatců.* – Jarmila Fejtová: *Jak jsme vařily pro ruské zajatce v Kudrnáčově cihelně.* Obojí in: Hořický Sokol v době okupace. Hořice 1946, s. 70 – 81 a 82 – 84.

29 Hlášení okresního velitelství SNB Praha-Vršovice z 18. 5. 1946. SÚA Praha, KT-OVS, kart. 163; I. Malá – L. Kubátová: *Pochody smrti,* s. 94.

30 O pochodech hladu a smrti, o podpoře zajatců, jejich útěcích a ukrývání se na Jičínsku uvádí mnoho dokladů a vzpomínek publikace *Kronika přátelství.* Jičín 1970, a práce Antonína Husáka: *KSČ v čele boje lidových mas proti okupantům v letech 1939 až 1945.* 2. část. Příprava k ozbrojenému povstání lidu na Jičínsku, Jičín 1982.

31 zbk (Zdeněk Bičík): *Poslední měsíce II. světové války v našem kraji.* Pochodeň, 1979. č. 59, 10. a 11. 3.

32 Josef Kmoníček: *Návrat domů.* Hradec Králové 1982, s. 26 (podle čas. Jednota, Trutnov, 14. 10. 1945).

33 SÚA Praha, KT-OVS, kart. 163.

34 Tamtéž. Publik. I. Malá – L. Kubátová: *Pochody smrti,* s. 260 – 261.

35 O. Rydval: *Semilsko v boji za svobodu,* s. 89; Miroslav Hataš: *Než přijely tanky osvoboditelů.* 5. část. *Transporty smrti,* Předvoj, 21. 2. 1975, s. 1; MěstNV Vysoké nad Jizerou, kronika města, 1945, fol. 22.

36 SÚA Praha, KT-OVS, kart. 163.

37 OA Jičín, AM Nová Paka, kn. 4, s. 220 – 221.

38 Ladislav Rosenberg: *Pochody smrti.* Pochodeň, *53,* č. 196, 16. 8. 1964, s. 3.

39 Hlášení četnických stanic bývalého okresu Roudnice nad Labem z února 1945. SÚA Praha, ZČV Praha, kart. 902, sign. 3492-la/45.

40 Ladislav Anděl, narozen 10. 6. 1890. – Antonín Knížek: *Národní odboj na Jičínsku 1939 až 1945.* Jičín (1975), s. 90.

41 OA Jičín, AM Jičín, kronika města 1945 až 1946, s. 7.

42 Podle sdělení Josefa Žďárského, Jičín, Soudná 7. Jinou verzi uvedl Milan Starý z Jičína: *V Soudné u posledního domku se vypotácel jeden zajatec z řady, vysílením padl na kolena a přidržel se kamenného patníku. Strážný dvěma ranami pažbou do hlavy ho zabil. Kopnutím pak odvalil tělo mrtvého.* – A. Husák: *KSČ v čele boje,* 2. část, s. 14.

43 *Kronika přátelství,* s. 24.

44 Miroslav Hataš: *Než přijely tanky osvoboditelů.* 8. část. *Soukolí slepé spravedlnosti.* Předvoj, *16,* č. 11, 14. 3. 1975, s. 1.

45 Tamtéž. Viz též vzpomínka MUDr. Milady Roubíčkové, cit. u A. Husáka: *KSČ v čele boje,* 2. část, s. 15 – 16.

46 Miroslav Hataš: *Než přijely tanky osvoboditelů.* 10. část. *Starosta-kolaborant.* Předvoj, *16,* č. 13, 28. 3. 1975, s. 1.

47 Jaroslav Flaška, městský tajemník v Železnici, nar. 17. 4. 1899, vězněn v Terezíně 6. 3. až 10. 5. 1945; Jan Müller, rolník v Soběrazi, nar. 26. 9. 1881, vězněn 14. 2. – 29. 3. 1945. – A. Knížek: *Národní odboj na Jičínsku,* s. 90; Anna Drbohlavová, nar. 6. 4. 1895, tamtéž s. 79. Též *Kronika přátelství,* strana 23, a A. Husák: *KSČ v čele boje,* 2. část, s. 13.

48 Miroslav Hataš: *Než přijely tanky osvoboditelů.* 5. část. *Transporty smrti.* Předvoj, *16,* č. 8, 21. 2. 1975, s. 1.

49 Kronika národní školy v Kněžnicích uvádí, že zajatci procházeli ve dnech 11. – 20. února 1945, četnický strážmistr Čeněk Sudek píše, že první transport prošel Českým rájem 11. února *(Odboj v Rovensku pod Troskami.* Beseda, 3, 1945 – 1946, s. 118). Protože Dolní Kalnou a Novou Pakou procházeli první zajatci 12. února, jedná se zřejmě o omyl.

50 OA Jičín, NŠ Kněžnice, kronika školy, 3. díl, 1940 – 1961, s. 156.

51 OA Jičín, ObŠ Libuň, kn. 1, s. 63. Podle kroniky Františka Večerníka prý Němci v libuňské škole rozbili Hitlerův obraz. – Městské muzeum Lomnice n. P., Večerníkova kronika, s. 69 – 70.

52 Pasáž o zajatcích v Libuni převážně zpracována podle článku J. Kopala *Srdce Libuně.* Beseda, 3, 1945 – 1946, s. 121 – 122.

53 -jŠj-: *Z kroniky Libuně.* Předvoj, 26, č. 7, 15. 2. 1985, s. 5.

54 Nešlo asi o všechny skupiny transportu, který 12. února prošel Novou Pakou, protože též 13. února byli zastřeleni v Jičíně před Rousovou továrnou na piana (dnes n. p. Triola) dva sovětští zajatci.

55 OA Semily, dopis Josefa Brodského z Troskovic zaslaný okresnímu archivu 11. 11. 1987, čj. 598-7.25/87.

56 Ve dvou dnech, 13. a 14. února 1945, provedlo americké a britské letectvo několik těžkých náletů na Drážďany. Město bylo zničeno a zahynulo šedesát tisíc lidí.

57 Dopis Josefa Brodského z 24. 11. 1987 v držení autora. O četnících ze stanic v Rovensku pod Troskami a Vyskři uvádí, že byli vlasteneckého smýšlení.

58 SOA Zámrsk, Řád františkánů Turnov, pamětní kniha konventu, sign. B 59, s. 633 an.; edici dokladu připravil Vladimír Kaláb ve Sborníku k šedesátinám O. Turčína, rkp., SOA Zámrsk 1985, s. 75 – 82.

59 Hlášení stanice SNB Svijany. I. Malá – L. Kubátová: *Pochody smrti.* s. 94.

60 *Národní odboj na Jičínsku* 1939 – 1945, 2. díl, s. 115.

61 L. Trojan z Turnova jako svědek poskytl tuto zprávu J. Šírkovi z Rovenska p. Tr., jenž ji uvedl ve svém recenzním posudku naší studie ze dne 19. 11. 1987. O průchodu zajatců Mašovem též O. Rydval: *Semilsko v boji za svobodu,* s. 90.

62 Miloš Krejčí: *Naši pomáhali britským vojákům.* Haló sobota, č. 45, 8. 11. 1986.

63 Jaroslav Šáral: *O transportu smrti.* Hlas revoluce, 1986, č. 5, s. 5, a nedatované písemné sdělení autora z r. 1986.

64 *Kronika přátelství,* s. 24.

65 R. T. + J. Š.: *Národní odboj v našem městě a okolí.* Rovenský zpravodaj, duben 1985, s. 5 (podle vzpomínky Josefa Šírka).

66 Podle poznámky na fotografii pořízené F. X. Drozenem z Tatobit (OA Semily, SbF, sign.

II/1489); kroniky v Tatobitech však průchod zajatců neregistrují.

67 MNV Hnanice, kronika obce.

68 MNV Karlovice, kronika obce.

69 Hlášení ČS Rovensko p. Tr. z 2. 3. 1945. OA Semily, OÚ Turnov, kart. 812, inv. č. 1755, sign. IX 10b/51.

70 O. Turčín: *Ještě o pochodech smrti na Jičínsku.* Předvoj, 26, č. 20, 17. 5. 1985, s. 3.

71 Jiří Jožák: *Památná místa protifašistického boje Východočeského kraje.* Praha 1980, str. 76 – 77.

72 *Jiskra z Chuchelny.* Zpracováno podle zprávy odbojové skupiny v Chuchelně a ruských velitelů mjr. Šalujeva a npor. Voronkova. Beseda, 3, 1945 – 1946, s. 52 – 54; Ivo Navrátil: *Květnové povstání v Chuchelně.* Rozvoj, 34, č. 18, 4. 5. 1985, s. 2 – 3.

73 Není totožný s Václavíkem, v jehož stodole se po útěku z transportu ukryli sovětští zajatci.

74 Přepis magnetofonového záznamu v Muzeu dělnického hnutí v Semilech z 24. 10. 1975, sign. H-1178; opis v OA Semily, SbSD, kart. 2/4.

75 Dopis bez data a místa je psán obyčejnou tužkou na formuláři, jehož druhé poloviny bylo možno použít k odpovědi. Jako zpáteční adresa uvedeno pouze jméno a zajatecké číslo 102 653 IV. C. List byl v držení † J. Kousala.

76 Podle dopisu Nadi Horáčkové ze dne 11. 1. 1988 autorovi.

77 L. S. Pitěrski: *Bratrství zrozené v boji.* Pochodeň, 69, 1980, č. 93, 19. a 20. 4., s. 4; č. 99, 26. a 27. 4., s. 4; č. 103, 1. – 3. 5., s. 4.

78 L. S. Pitěrski píše Metěljov.

79 Jiří Stano: *V jednom podhorském okrese.* Přijďte pobejt a uvidíte. Rudé právo, 27. 4. 1985, s. 3.

80 Hynek Palas, pekař v Chuchelně, jenž poskytl úkryt řadě zajatců. Šalujeva, Voronkova a Metěljeva sem Kousal přivedl až později.

81 Jako doklad, že jde o tentýž transport zajatců, může posloužit citovaný článek Jiskra z Chuchelny, s. 52: *28. února 1945 začal svou akci tajemník Jaroslav Kousal, který ovládal ruštinu, tím, že dal pokyn některým Rusům, aby utekli, a zaopatřil jim ubytování a stravování. Mezi prvními, kteří této příležitosti využili, byli major Šalujev, podporučík (!) Voronkov a seržant Metelev . . .* Pokud tedy nocovali zajatci v Dolní Sytové 28. února, jak vyplývá z obou článků uveřejněných krátce po osvobození, došlo by k útěku Šalujeva a jeho druhů v Tanvaldu až 1. března a ne 26. února, jak na základě bojové charakteristiky M. I. Šalujeva z 15. 5. 1945 (OA Semily, Posádkové velitelství Semily, inv. č. 13), píše I. Navrátil v článku *Květnové povstání v Chuchelně.*

82 B. Neumann: *Z válečné kroniky semilské.* Beseda, 3, 1945 – 1946, s. 127.

83 MěstNV Vysoké n. J., kronika města, 1945, s. 22.

84 MěstNV Jablonec n. J., soukromá kronika ing. J. Skrbka.

85 Podle písemného sdělení okresního archivu v Jablonci nad Nisou z 8. 10. 1987.

86 OA Semily, ONV Jilemnice, inv. č. 212, kart. 54, sign. VII 1/30; Jaroslav Šprengr: *Po stopách jednoho z tisíce zločinů.* Rozvoj, 20, 1971, č. 19, s. 1.

87 Oldřich Rydval: *Semilsko v boji za svobodu,* s. 89. Tamtéž je uvedeno: *Od 13. února procházely zajatecké a vězeňské transporty také od Jičína přes Lomnici nad Popelkou až na Turnov.* Protože o této trase nejsou žádné jiné zprávy a o průchodu zajatců Lomnicí neví ani jinak informovaná Večerníkova kronika, jedná se zřejmě o omyl.

88 O. Rydval: *Semilsko v boji za svobodu.* s. 90.

89 Srv. Jan Gebhart – Ján Šimovček: *Partyzáni v Československu 1941 – 1945.* Praha – Bratislava 1984, s. 486. Dobře je vystižen podíl sovětských zajatců v partyzánských oddílech na revoluční situaci v květnu 1945, avšak autor se mýlí v tom, že uprchli ze zajateckých táborů v Sudetech. Převážná většina ruských partyzánů byli zajatci, kteří se do našeho kraje dostali s tzv. pochody hladu a smrti a u většiny partyzánských velitelů jsou známa i místa jejich útěku z transportů.

90 Závěrem své práce děkuji dr. Ivo Navrátilovi, z jehož podnětu jsem tuto studii napsal, za všestrannou pomoc při práci, především při shromažďování pramenů k průchodu zajatců územím dnešního semilského okresu. Dále děkuji recenzentům, členům historicko-dokumentační komise OV ČSPB v Semilech Oldřichu Rydvalovi a Josefu Šírkovi za jejich věcné připomínky, kterými přispěli ke zlepšení práce. Rád bych poděkoval všem pamětníkům, kteří mi ochotně pomáhali. Z nich pro tento článek největší význam měly vzpomínky obecního kronikáře z Troskovic Josefa Brodského.

MATERIÁLY

Únor 1948 na Semilsku v situačních zprávách SNB

II. část edice

Ivo Navrátil

13. *1948, 18. května. Semily*

Dne 5. 5. 1948 v 5.30 hodin vypukl oheň v přádelně firmy L. Bednář, národní správa, v Bořkově čp. 61 u Semil. Od jiskry elektrického motoru se vznítil prach z bavlny a počaly hořeti nedaleko stojící vály bavlny. Požár byl uhašen zaměstnanci tohoto závodu během patnácti minut. Vznikla škoda 53 160 Kčs ohořením a zničením určité části bavlny. ⟨. . .⟩[a]

V noci na 11. 5. 1948 rozhodil neznámý pachatel v obci Nová Ves nad Popelkou letáčky velikosti 10,5 × 7,5 cm s tímto textem: *Kdo chceš vlasti vděk si získat, přízeň doby nehledej, volte bílé lístky!* O případu vyrozuměna ihned oblastní úřadovna StB v Jičíně. Pachatel nebyl dosud zjištěn.

Dne 8. 5. 1948 navštívila sklářskou školu v Železném Brodě polsko-bulharská delegace v počtu 40 osob.

Dne 8. 5. 1948 konala místní organizace KSČ v Libštátě veřejnou schůzi lidu, na které o aktuálních politických otázkách promluvil poslanec ÚNS ⟨Jan⟩ Harus z Liberce.[19] Dne 10. 5. 1948 konala místní organizace KSČ v Jesenném veřejnou schůzi lidu, na které o politické situaci a blížících se volbách promluvil Čáp z Liberce. Dne 12. 5. 1948 konala se veřejná schůze lidu, uspořádaná místní organizací KSČ v Zásadě, na které promluvil okresní politický tajemník KSČ Sulek ze Semil. Na této schůzi bylo předsedovi MNV P. Č. několika z přítomných osob vytýkáno, že se zastával R. K. ze Zásady čp. 24, který byl stanicí SNB v Držkově zatčen na příkaz předsedy ONV v Semilech pro podezření z přečinu rušení obecného míru. Předseda MNV P. Č. ohlásil na podkladě této výtky rezignaci z funkce předsedy MNV. Volba nového předsedy MNV nebyla dosud provedena.

Dne 9. 5. 1948 byla vykonána v rámci celostátních oslav Dne vítězství v Semilech na náměstí slavnostní přísaha všech příslušníků SNB ze správního okresu Semily za účasti předsedy ONV a jiných osob veřejného života, zástupců lidovlády, odbojových složek a různých korporací i občanstva. Po projevech řečníků a slavnostním složení přísahy byla vykonána přehlídka útvaru SNB.

Pracovní morálka v závodech je velmi dobrá a výroba je vesměs nad plánem. Surovin je dostatek a výdělky jsou velmi dobré. Objednávky sklářských výrobků v poslední době stouply. ⟨. . .⟩[b]

Nálada občanů je ve znamení blížících se voleb, avšak zcela klidná a bez rušivých zásahů. Jednotná kandidátka je schvalována.

a) 46 ř. – vznik nezaložených požárů, krupobití, b) 3 ř. – zásobování

14. *1948, 2. června. Semily*

Dne 19. 5. 1948 vypukl v železničním voze č. 0120189 na nádraží v Železném Brodě oheň, při kterém bylo zničeno a znehodnoceno asi za 250 000 Kčs bavlny. Oheň vznikl pravděpodobně od jiskry lokomotivy.

Dne 21. 5. 1948 učinila stanice SNB Držkov na B. M., kapelníka z Velkých Hamrů, udání okresnímu soudu v Železném Brodě pro šíření nepravdivých zpráv, neboť veřejně v hostinci prohlašoval, že ve Velkých Hamrech budou při volbách kupy bílých lístků a že on je zenklovec a nikdo jej nepředělá.

V. T. z Vlastiboře čp. 92 a M. T. z Loužnice jsou podezřelí, že uprchli ilegálně do ciziny, neboť asi před čtrnácti dny odejeli údajně na slovanskou hospodářskou výstavu do Prahy a dosud se domů nevrátili. Na ilegální útěk do ciziny jest usuzováno proto, že oni ani jejich rodiče nemají kladný poměr k nynějšímu státoprávnímu zřízení. Případ byl oznámen oblastní úřadovně StB v Jičíně a pátrání bylo zahájeno.

Dne 27. 5. 1948 vylepil neznámý pachatel v Držkově pět závadných inkoustem ručně psaných letáků, směřujících proti volbě jednotné kandidátní listiny Národní fronty. V noci 28. 5. 1948 rozhodil neznámý pachatel v Semilech letáky, psané strojem a rozmnožené hektografickým přístrojem, směřující proti volbě jednotné kandidátky Národní fronty. Takových letáků bylo odevzdáno jedenáct. V noci na 30. 5. 1948 byly nalezeny v Zásadě čtyři závadné letáky, rozmnožené psacím strojem, směřující rovněž proti volbě jednotné kandidátky Národní fronty a pro volbu bílým lístkem. Rovněž v Železném Brodě bylo několik závadných letáků rozhozeno neznámým pachatelem přesto, že dvě poslední noci před volbami byly zesíleny hlídky SNB v Semilech, Železném Brodě, Lomnici nad Popelkou, Zásadě a Držkově ještě početnými hlídkami Lidové milice ze Semil a Košťálova. Nepodařilo se však přistihnouti pachatele při činu. Všechny případy byly oznámeny oblastní úřadovně StB v Jičíně.

Dne 18. 5. 1948 uspořádal akční výbor Národní fronty v Chuchelně veřejnou schůzi lidu, na které promluvil tajemník Pergler[20] z Liberce na téma *Proč volíme jednotnou kandidátku.* Dne 21. 5. 1948 uspořádala místní organizace KSČ v Hořensku veřejnou schůzi lidu, na které o volbách a rolnických otázkách promluvil učitel Stanislav Volf z Bítouchova. Dne 22. 5. 1948 promluvil na veřejném shromáždění v sokolovně v Libuni předseda ONV ze Semil Petr Puturek. Projev se týkal významu a důležitosti nadcházejících voleb do Národního shromáždění, jakož vnitrostátní, mezinárodní, hospodářské a politické situace. Dne 22. 5. 1948 byla uspořádána předvolební schůze

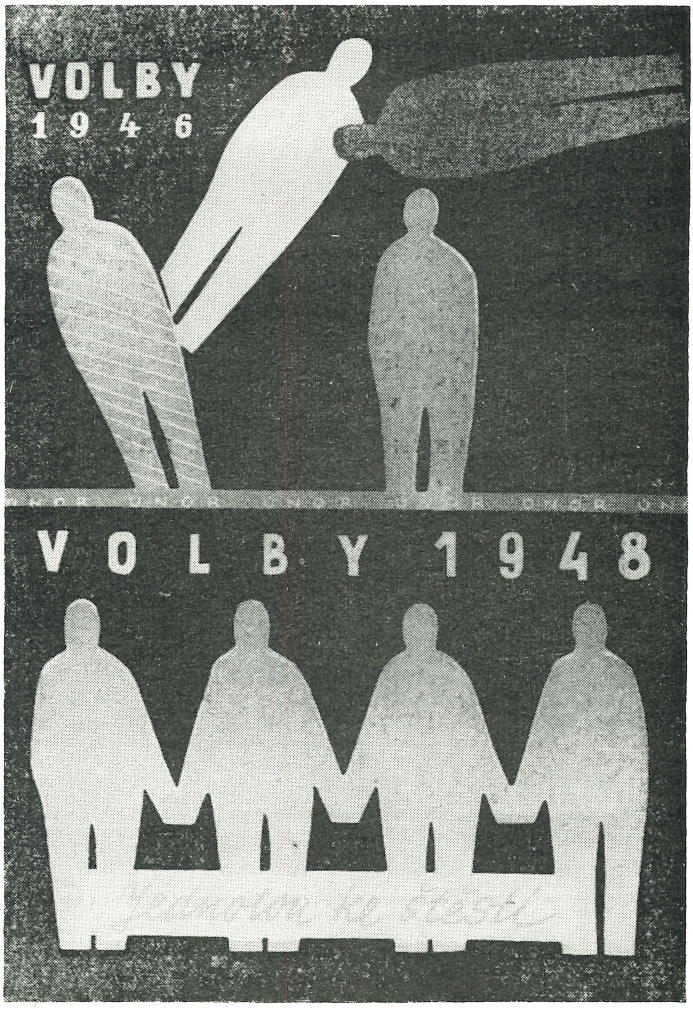

Předvolební leták ústředního akčního výboru Národní fronty z roku 1948

v Držkově, kde promluvil jako řečník člen KAV NF Mejdr z Liberce. Dne 23. 5. 1948 byla uspořádána předvolební schůze v Jílovém, kde promluvil jako řečník ⟨Kamil⟩ Havlíček, předseda MNV v Lomnici nad Popelkou. Dne 28. 5. 1948 uspořádal OAV NF v Semilech předvolební veřejný projev, na kterém se představili voličům a o významu voleb promluvili tři přední kandidáti za Liberecký kraj, a to Rudolf Vetiška, František[a] Kubant a ⟨Josef⟩ Růžha.[21] Dne 23. 5. 1948 uspořádala okresní jednota živnostenských společenstev ÚSO v Semilech veřejný projev, na kterém na téma *Bude zaručeno*

svobodné živnostenské podnikání? promluvili František Málek ze Železného Brodu, Josef Bayer z Liberce a Karel Petřík ze Semil. Dne 26. 5. 1948 uspořádala strana sociálně demokratická v Semilech schůzi svých členů, na které promluvil o volbách krajský tajemník Ladislav[b] Hanke[22] z Liberce. Dne 27. 5. 1948 byli svoláni na schůzi důvěrníci venkovských odboček příslušníků strany lidové do Semil, kde k přítomným o volebních záležitostech promluvil krajský tajemník strany lidové Josef Mniška[23] z Liberce. Dne 28. 5. 1948 byl konán veřejný předvolební projev na náměstí v Libštátě, při kterém spolupůsobil též Svaz české mládeže ze Semil. Dne 29. 5. 1948 byla uspořádána předvolební schůze ve Vranovém, na které promluvil Zeman ze Semil a Řepka ze Smrčí. Při těchto schůzích nebyl veřejný pořádek nikde porušen a schůze byly konány v klidu.

Při volbách do Národního shromáždění dne 30. 5. 1948 bylo ve zdejším okrese 30 410 platných hlasů. Z toho bylo odevzdáno pro jednotnou kandidátku Národní fronty 26 447 hlasů a 3 963 bílých lístků. 2 217 hlasů bylo neplatných. V celém okrese bylo 12 % bílých lístků.

Ve zdejším okrese byly čtyři *vlastenecké obce*, kde nebylo bílých lísků, a to Ploužnice, Radčice, Holenice a Vlastiboř. Vyskytly se však také obce, kde byl značný počet bílých lístků. V tom směru byl nejhorší obcí Bozkov, kde je 40 % bílých lístků, Velké Hamry 32 %,[24] Vranové 33 %, Železný Brod 26 %, Libuň 25 %, Plavy 25 %. Výsledky volební v těchto obcích způsobily nepříznivou kritiku veřejnosti a takové obce budou nyní na pranýři veliké většiny občanů, kteří se staví bez výhrad za nynější vládu a státní zřízení.

Volby byly vykonány v úplném klidu a bez incidentů, ale naopak ve slavnostní náladě občanů. Po volbách byl v Semilech uspořádán promenádní koncert a místní rozhlas hlásil volební výsledky z různých obcí okresu, které byly napjatě očekávány zástupem občanstva na náměstí, které neodradil ani vytrvalý déšť.

Zásobování podle přídělového systému je plynulé a bez poruch. Je však nedostatek hovězího masa, které je nahrazováno konzervami, a je malý příděl zeleniny, zvláště salátu. Rovněž bramborů je nedostatek, neboť staré byly spotřebovány a nové ještě nejsou v přídělu. ⟨. . .⟩[c]

Pracovní morálka v závodech je velmi dobrá a výroba je většinou nad plánem. Ve sklářství je dostatek objednávek. ⟨. . .⟩[d]

a) *R* chybně ‚Josef', b) *R* chybně ‚František', c) 3 ř. – stav obilnin, d) 2 ř. – černý obchod

15. *1948, 18. června. Semily*

⟨. . .⟩[a] Dne 8. 6. 1948 obdržela tělocvičná jednota Sokol v Lomnici nad Popelkou poštou z Prahy na cyklostylu tištěný štvavý leták, vyzývající členy Sokola, aby nejezdili do Prahy na XI. všesokolský slet. Takový leták obdržela i tělocvičná jednota Sokol v Benešově. Případy oznámeny oblastní úřadovně StB v Jičíně.

S. R. ⟨. . .⟩, příslušný do Vlastiboře, okres Semily, posledně bytem v Jablonci nad Nisou, Mlýnská ul. 11, kde měl pod národní správou přádelnu fy Lang, byl ONV v Jablonci nad Nisou navždy z tohoto okresu vyhoštěn. Do

domovské obce Vlastiboře se však vrátila pouze jeho manželka a R. je podezřelý, že uprchl za hranice, neboť před časem měl milostný poměr s Němkou, která byla odsunuta.

Při volbách do Národního shromáždění v několika případech vložili voliči do volební obálky podobenky bývalého prezidenta dr. Edvarda Beneše, pohlednicového formátu, s psanými hesly. V jednom případě neznámý vložil do volební obálky pokálený klozetový papír. Případ je předmětem vyšetřování.

Zpráva o abdikaci bývalého prezidenta Edvarda Beneše byla přijata značnou částí obyvatelstva s hlubokým pohnutím, neboť toto rozhodnutí bylo pro veřejnost neočekávané a náhlé. Zvolení nového prezidenta republiky Klementa Gottwalda bylo většinou obyvatelstva přijato s nadšením a uspokojením, zejména v řadách pokrokového pracujícího lidu, neboť v novém prezidentu vidí svého zastánce.[25]

Dne 13. 6. 1948 byla ve státní odborné sklářsko-obchodní škole v Železném Brodě zahájena výstava uměleckého skla, při které měl projev ministr informací Václav Kopecký.

V souvislosti s volbou nového prezidenta republiky se mezi občanstvem živě diskutuje o očekávané amnestii, na kterou se zejména těší občané, kteří se nacházejí v trestním řízení nebo byli již odsouzeni pro takzvaný malý dekret.[26]

Koncem měsíce května 1948 byl z Velkých Hamrů odsunut německý lékař Titzmann do vnitrozemí. Týž byl u zdejšího obyvatelstva české národnosti velmi oblíben, neboť za okupace prokázal pracujícím lidem jako lékař mnohá dobrodiní. Proto bylo proti jeho odsunu dosti námitek. Dne 28. 5. 1948 nastoupili dělníci v továrně na Svárově o pět minut déle do práce na znamení protestu proti odsunutí dr. Titzmanna. Do továrny se dostavil předseda ONV v Semilech Petr Puturek a bezpečnostní referent ONV – expozitury v Železném Brodě, kteří se členy závodní rady případ projednali, takže k porušení klidu a pořádku nedošlo.

Zásobování podle lístkového systému jest bez závad. Byl sice naprostý nedostatek zeleniny, ale v posledních dnech se situace zlepšuje menšími příděly zeleniny. Stížnosti jsou na nepřidělování sádla na běžné zásobovací období. Umělý tuk, podle dobrozdání žen, ani zdaleka nenahradí sádlo. Zásobování uhlím je velmi dobré. ⟨. . .⟩[b]

V oboru sklářském je dostatek objednávek. Pracovní morálka ve všech závodech je dobrá. ⟨. . .⟩[c]

Mezi skláři na Železnobrodsku nastalo již uklidnění a ve všech podnicích se pilně pracuje. Majitelé sklářských podniků se domnívali, že dojde ke znárodnění všech sklářských podniků, bez ohledu na počet zaměstnanců. Nyní, když menší podniky byly vypuštěny, nastala mezi drobnějšími provozovateli spokojenost.

a) 6 ř. – šíření nepravdivých zpráv, b) 3 ř. – deště, c) 14. ř. – zásobování, černý obchod, stížnost na faráře v Libuni

16. *1948, 3. července. Semily*

⟨. . .⟩[a] A. V. ze Semil čp. I/511 uprchl dne 27. 5. 1948 za hranice. ⟨. . .⟩[b]

Dne 23. 6. 1948 mezi 8. a 10. hodinou odmítlo pět zaměstnanců u firmy Bedřich Pastrnek, výroba rytého, broušeného a malovaného skla v Železném Brodě, pracovati, čímž protestovali proti zaměstnávání dřívějšího majitele tohoto podniku u téže firmy. Stávka byla v 10 hodin likvidována tajemníkem ÚRO Josefem Janusem ze Železného Brodu.

Dne 25. 6. 1948 bylo nalezeno v Železném Brodě 16 protistátních letáků, které neznámý pachatel podstrčil pod domovní dveře různých domů. Pátrání, vedené společně s oblastní úřadovnou StB v Jičíně, nemělo dosud kladného výsledku. Dne 1. 7. 1948 došel na stanici SNB v Lomnici nad Popelkou poštou protistátní leták, který byl neznámým pachatelem odeslán dne 25. 6. 1948 z Prahy v nezalepené obálce jako tiskopis. Leták odevzdán oblastní úřadovně StB v Jičíně. ⟨. . .⟩[c]

Dne 29. 6. 1948 uspořádala místní organizace KSČ v Dolní Sytové veřejnou schůzi lidu, na které promluvil předseda MNV Nečásek a předseda MAV Chlum. Oba zhodnotili význam voleb, jakož i únorové události.

Obyvatelstvo přijalo s uspokojením amnestii prezidenta republiky Klementa Gottwalda. Projevy vládních činitelů, zejména pana ministra vnitra Noska a ministra spravedlnosti dr. Čepičky, byly obyvatelstvem velmi příznivě kritizovány a přinesly do veřejného života značné uklidnění. Je pozoruhodné, že i jedinci, kteří nesympatizují s nynějším režimem, projevili souhlas s vyznačenou linií vnitřní státní politiky.

Obyvatelstvo věnuje velkou pozornost všesokolskému sletu v Praze a ve značném počtu se jej zúčastňuje buď jako cvičenci, nebo diváci. ⟨. . .⟩[d]

a) 17 ř. – stíhání uprchlého trestance, havárie auta, násilný potrat, podezření z emigrace, b) 5 ř. – požár u fy L. Bednář, c) 4 ř. – vojenský meteorologický balón u Lomnice n. P., d) 17 ř. – zásobování a černý obchod

17. *1948, 16. července. Semily*

Dne 11. 7. 1948 obdržel předseda ONV v Semilech Petr Puturek poštou výhružný dopis, tištěný ruční tiskárničkou a odeslaný dne 9. 7. 1948 z Kralup nad Vltavou. Nadpis letáku zněl *Tribunál Čechie svobodné.* Výhružný dopis stejného znění a provedení obdržel dne 12. 7. 1948 předseda MAV v Lomnici nad Popelkou Kamil Havlíček z Lomnice nad Popelkou čp. 990. Dopis byl rovněž odeslán dne 9. 7. 1948 z Kralup nad Vltavou. Oba dopisy byly zaslány oblastní úřadovně StB v Jičíně k dalšímu pátrání po odesílateli. ⟨. . .⟩[a]

F. V., obchodník dobytkem z Chuchelny, okres Semily, byl stanicí SNB Semily udán pro šíření nepravdivých zpráv okresnímu soudu v Semilech, neboť tvrdil, že se tisknou mobilizační vyhlášky, že již to dlouho nebude trvat a že to brzy praskne, že uteklo tři sta našich důstojníků a do 28. října 1948 že bude všechno znárodněno. ⟨. . .⟩[b]

Dne 14. 7. 1948 odpoledne navštívil Železný Brod ministr školství a národní osvěty Zdeněk Nejedlý ve společnosti předsedy Všeslovanského sjezdu generála Gundorova, tajemníka sjezdu Nedvědče a spisovatelky Marie Majerové.[27] Všichni navštívili sklářskou výstavu. Při prohlídce výstavy se střetli s delegací anglických odborářů, ve které byl i jeden člen Dolní sněmovny.

Srdečně se s nimi pozdravili a nějakou dobu setrvali v přátelském rozhovoru. Ministr Nejedlý odejel se svou společností ve 20 hodin ze Železného Brodu.

Návštěvníci XI. všesokolského sletu odsuzují počínání jednotlivců, kteří se pokusili demonstrativním způsobem zneužíti sletu proti dnešnímu lidově demokratickému zřízení a vládě.

Stížnosti na nedostatečné zásobování textilem trvají, neboť textil není ani na lístky ke koupi. V důsledku toho by většina textilních obchodníků[c] mohla v době žní své prodejny uzavříti a majitelé i prodavači by mohli vypomáhati rolníkům při žňových pracích. V dnešní době je plýtváním pracovními silami, když v některém obchodě jsou tři zaměstnanci a nemají po celé dny co prodávat. ⟨. . .⟩[d]

Rovněž v cihelně, n. p., v Semilech, je nedostatek pracovních sil, čímž je postup práce velmi zpomalen. V podniku pracují trestanci. Dosud se nezačalo s pálením cihel z toho důvodu, že pro nedostatek pracovních sil by se musela výroba pak zastavit. Proto vyrobené, ale nepálené cihly se odvážejí do skladu, čímž vznikají zbytečné výlohy a výroba vázne. Zapojením šesti až deseti pracovních sil by se podnik mohl uvésti plně do chodu. ⟨. . .⟩[e]

Ohlášení šestidenního pracovního týdne bylo přijato různě. Toto opatření je namnoze jako rozumné a samozřejmé schvalováno, ale jsou také hlasy proti tomuto opatření.

Velký ohlas měl projev předsedy vlády o aktuálních otázkách dneška a je pozoruhodné, že jeho rozhodnutí bylo přijato všemi vrstvami obyvatelstva se souhlasem. Také zemědělci velmi živě diskutovali o tomto projevu, ačkoliv v mnohých případech zachovávají k nynější politické situaci zdrženlivé stanovisko. ⟨. . .⟩[f]

a) 15 ř. – podezření z emigrace, urážka představitelů ČSR, b) 5 ř. – bohoslužby na Kalichu, c) ‚obchodů' *R*, d) 12 ř. – pracovní síly v zemědělství, e) 3 ř. – deště, f) 4 ř. – konfiskace zboží

18. *1948, 2. srpna. Semily*

⟨. . .⟩[a] V noci na 23. 7. 1948 rozšiřovali dva neznámí pachatelé, projíždějící na motocyklu s neosvětlenou značkou, v obci Vranovém, Libuni a Kněžnicích protistátní letáky, nabádající rolníky, aby neodváděli předepsaný kontingent. Akce má souvislost s okresem Turnov, kde titíž pachatelé a téže noci rozšířili větší počet těchto letáků. ⟨. . .⟩[b]

Dne 28. 7. 1948 projížděl obcí Vranové pan ministr prof. dr. Nejedlý, který se zastavil v hotelu Kafka na Malé Skále u rekreantů Ústřední rady odborů, mezi nimiž setrval asi jednu hodinu. Výstava uměleckého skla v Železném Brodě se těší stále pozornosti občanstva a počet návštěvníků překročil již deset tisíc. Dne 26. 7. 1948 přijela do Železného Brodu k pětitýdennímu pobytu výprava národního a armádního fotbalového mužstva, která jest ubytována v hotelu Cristal.

Zásobování podle přídělového systému jest celkem bez poruch. Občasně ještě se vyskytne někde nedostatek bramborů. Zeleniny jest již dostatek, vyjma okurek.

Žňové práce jsou již i ve zdejším horském kraji v plném proudu. Zejména v níže položených obcích zrají všechny druhy obilí najednou. Nedostatek pra-

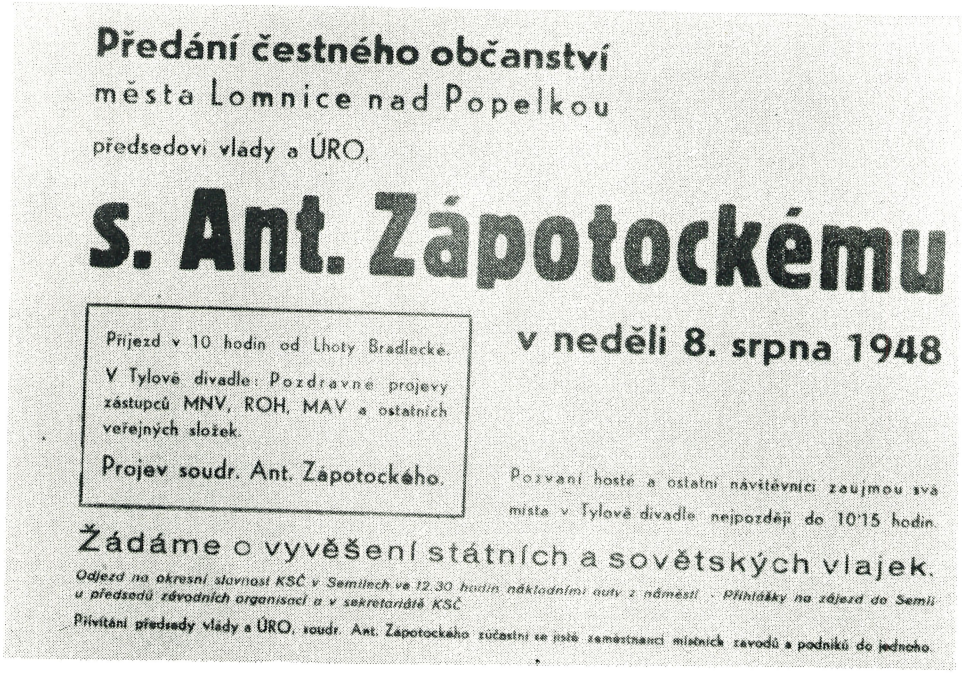

Plakát k slavnostnímu předání diplomu o čestném občanství Antonínu Zápotockému.

covních sil v zemědělství jest nahrazován jednak sousedskou výpomocí, jednak dobrovolníky a dobrovolnými brigádami, takže jest naděje, že při příznivém počasí, jaké právě trvá, naše národní žně budou v dosti krátkém čase úspěšně zakončeny. ⟨. . .⟩[c]

Ve sklářském průmyslu se pracuje dosud na objednávkách z ciziny, kterých je dostatek. Rovněž v textilních továrnách se po skončení dovolených již zase naplno pracuje. Pracovní morálka je dobrá. Proti zavedení šestidenního pracovního týdne jsou hlavně ženy, které si v sobotu perou a uklízí, a pak dělníci, kteří mají kousek pole, který si ve volném čase obdělávají. Při šestidenním pracovním týdnu by tyto práce museli vykonávat v neděli, případně by si k tomu účelu zůstali i v pracovní den doma, čímž by výkon práce opět trpěl. ⟨. . .⟩[d]

a) 11 ř. – přednáška katechety Karla Čepelky v Libštátě, b) 2 ř. – pátrání po pachatelích, c) 2 ř. – stav okopanin, d) 7 ř. – černý obchod

19. *1948, 16. srpna. Semily*

⟨. . .⟩[a] Dne 13. 8. 1948 byl zatčen orgány StB Jičín v Lomnici nad Popelkou přechodně bydlící studující Vysoké školy technické v Praze J. S., bytem

v Plzni, U svépomoci čp. 4, pro podezření z protistátní činnosti a byl pak na dožádání oblastní úřadovny StB eskortován do Prahy k této úřadovně. ⟨. . .⟩[b]

Dne 8. 8. 1948 navštívil Semily a Lomnici nad Popelkou pan předseda vlády A. Zápotocký. V obou právě uvedených městech bylo panu předsedovi vlády uděleno čestné občanství. Téhož dne v odpoledních hodinách navštívil pan předseda vlády končící již výstavu uměleckého skla ve sklářské škole v Železném Brodě.[29]

Mezi dělnictvem vznikají rozpory v otázce zavedení šestidenního pracovního týdne. V textilním průmyslu, kde jsou zaměstnány převážně ženy, je tento návrh zamítán s odůvodněním, že ženy ve volný den, tj. v sobotu, obstarávají všechny potřebné práce v domácnosti a také veškeré nákupy.

Dne 6. 8. 1948 přijela do Železného Brodu výprava 36 Čechoameričanů a byla ubytována v hotelu Cristal. Po prohlídce města a okolí odjela pak výprava dne 8. 8. 1948 dále do Turnova.

Stížnosti do nedostatečných přídělů textilních výrobků, a to jak v řadách továrních zaměstnanců, tak i rolníků trvají. Textilie nejsou ke koupi ani na příslušné odběrní doklady.

Projev Antonína Zápotockého k pracujícím 8. srpna 1948 v Semilech. (Foto ČTK.)

V obvodu SNB – velitelství stanice Rybnice, správní okres Semily, byla v osadě Loukově ubytována pracovní brigáda patnácti úředníků a zaměstnanců firmy Volman, n. p., v Čelákovicích, která za čtrnáct dnů pokácela 47 m³ kůrovcem zachváceného dřeva ve státních lesích. ⟨. . .⟩[c]

Pokud jde o zásobování potravinami, jsou stálé stížnosti do malých příděllů, hlavně tuků. Jest očekáváno, že po žních budou dodávky potravin podstatně zvýšeny. V souvislosti s vyživovací situací jsou šířeny zprávy, že občané navštěvují pod rouškou turistiky Krkonoše, kde na hranici vyměňují (nezjištěno za co) tuky a čokoládu, čehož prý je v Polsku ve volném prodeji dostatek. Věci je věnována pozornost, avšak až dosud nebyl nikdo při přenášení shora uvedených produktů zastižen. Zaměstnanci v oboru sklářství pracují plně, aby se vyhovělo objednávkám do zahraničí. ⟨. . .⟩[d]

Projev pana předsedy vlády A. Zápotockého, učiněný jím u příležitosti jeho zájezdu do Semil a Lomnice nad Popelkou, zaměřený k aktuálním otázkám, měl ve všech vrstvách obyvatelů velmi příznivý ohlas.

a) 3 ř. – šíření nepravdivých zpráv, b) 26 ř. – rozvodnění Jizery, c) 7 ř. – malé příděly benzínu, d) 4 ř. – žně

20. *1948, 2. září. Semily*

Dne 16. srpna 1948 byl orgány oblastní úřadovny StB z Jičína zatčen J. Z., studující z Lomnice nad Popelkou, pro podezření z protistátní činnosti a na dožádání OÚ StB v Praze byl ještě téhož dne eskortován k této úřadovně do Prahy.

Dne 17. 8. 1948 uprchl pravděpodobně do zahraničí J. V. z Líšného, který se týž den nedostavil do zaměstnání v Josefodolu, okres Jablonec nad Nisou, kamž poslal telegram, že má zlomenou ruku, což nebylo pravdou, jak bylo dodatečným šetřením zjištěno.

Dne 18. 8. 1948 navštívil obec Bzí ministr školství a osvěty dr. Zdeněk Nejedlý a nahlédl do matrik, nacházejících se na římskokatolickém farním úřadě ve Bzí.[30] Po nahlédnutí do matrik prohlédl si ministr dr. Zdeněk Nejedlý za přítomnosti předsedy MNV a místního faráře obec Bzí, načež odejel do Turnova. ⟨. . .⟩[a]

Dne 26. srpna 1948 měl v Železném Brodě v sokolovně projev pan ministr školství a osvěty dr. Zdeněk Nejedlý. Zúčastnilo se ho asi 800 osob ze Železného Brodu a okolí. ⟨. . .⟩[b]

Dne 26. srpna 1948 bylo v obcích Žernov, Žlábek směrem k Tatobitům nalezeno 26 kusů letáků s názvem *Demokratický lide Československý.* Letáky byly rozhozeny v noci dosud nezjištěným pachatelem, který pravděpodobně přijel na motocyklu od Rovenska pod Troskami. Letáky jsou rozmnoženy hektograficky, bez data a místa vyhotovení, na světlemodrém papíře. Oblastní úřadovna StB v Jičíně byla vyrozuměna a letáky jí odevzdány. Dne 29. 8. 1948 byly v Semilech nalezeny dva letáky a v Chuchelně jeden leták, téhož obsahu a na témž papíře jako v Tatobitech. V letácích jsou urážky některých členů naší vlády a vybízejí lid k odporu proti nynějšímu lidově demokratickému zřízení.

Akční výbor Národní fronty v Libštátě připravoval na 29. srpna 1948 dožínkovou slavnost za tím účelem, aby výtěžek ze slavnosti byl věnován na stavbu železniční zastávky v Libštátě. Následkem vystoupení dvou členů z akčního výboru NF k dožínkové slavnosti nedošlo, neboť téměř jedna polovina zemědělců odepřela se dožínkové slavnosti zúčastniti. Tato skutečnost je výrazem místní nesrovnalosti, podporované reakčními živly.

Sklářští dělníci pracují na objednávkách ze zahraničí. Pracovních sil v tomto oboru je nyní dostatek. V továrnách se řádně pracuje, je však stále přetřásána záležitost zavedení šestidenního pracovního týdne a mezi dělnictvem není nálada pro toto opatření. ⟨. . .⟩[c]

Nálada obyvatelstva je celkem dosti klidná. Stížnosti jsou do malého příděl podšívek a nití živnostníkům, dále na malé příděly tuků. Obyvatelstvo očekávalo v měsíci září zvýšení přídělů chleba a mouky a cítí se zklamáno, že k tomu nedošlo.

a) 29 ř. – šíření nepravdivých zpráv o vývozu našeho másla do Německa, soukromá návštěva Z. Nejedlého v Semilech, požár skladu benzínu v Železném Brodě, b) 5 ř. – úraz rolníka při sklizni obilí, c) 3 ř. – průběh žní

21. *1948, 17. září. Semily*

V noci na 4. 9. 1948 hodil neznámý pachatel kámen do kanceláře místního sekretariátu KSČ v Lomnici nad Popelkou, přičemž rozbil skleněnou okenní tabuli. ⟨. . .⟩[a] Dne 9. 9. 1948 obdržela tělocvičná jednota Sokol v Benešově u Semil poštou z Prahy hektografovaný leták protistátního obsahu, který prostřednictvím svého jednatele odevzdala na stanici SNB v Semilech. Dne 11. 9. 1948 obdrželi poštou MUDr. Alois Pluhař, primář všeobecné veřejné nemocnice v Semilech, a předseda ONV v Semilech Petr Puturek strojem rozmnožovaný letáček, tzv. modlitbičku. Dne 9. 9. 1948 bylo v obvodu obce Líšný rozšířeno neznámým pachatelem několik protistátních letáků. V noci na 14. 9. 1948 byl předsedou ONV – expozitury v Železném Brodě Jaroslavem Šírem na vývěsní tabuli v Masarykově ulici v Železném Brodě nalezen připevněný arch papíru, na němž byla nalepena různá štvavá a protistátní hesla, složená z výstřižků titulků různých zdejších časopisů. Jako poslední bylo uvedeno heslo, že republiku vyvede ze zmatků Petr Zenkl a dr. Vladimír Krajina. ⟨. . .⟩[b]

Stanislav Glos, bývalý majitel knihtiskárny ze Semil, jest od 2. září 1948 nezvěstný a jest podezření, že uprchl za hranice. Naposledy bydlil v Praze-Letná, hotel Belvedere. ⟨. . .⟩[c]

Od 8. 9. 1948 dlí v Semilech lékařka dánské mise Červeného kříže, která zde provádí s českými lékaři očkování, hlavně dětí, proti tuberkulóze.[31]

Dne 9. září 1948, v den pohřbu druhého prezidenta republiky dr. Edvarda Beneše, vyvěsilo občanstvo státní vlajky a smuteční prapory a většina výkladních skříní obchodů byla vyzdobena portrétem zesnulého. V některých obcích, zejména ve městech, byly uspořádány tryzny. Na občanstvu byl pozorován smutek. Žádné rušivé zjevy se však ve zdejším okrese nevyskytly. Jako preventivní opatření konala službu se zbraní v útvarech v Semilech, Železném

Brodě, Lomnici nad Popelkou a Velkých Hamrech Lidová milice. V závodech byly uspořádány projevy proti reakci. ⟨. . .⟩[d]

a) 12 ř. – šíření nepravdivých zpráv, b) 12 ř. – nález vojenských zbraní ve Velkých Hamrech, c) 10 ř. – ilegální přechod polských hranic, dopravní nehoda, d) 12 ř. – černý obchod, žně, dodávky

22. *1948, 2. října. Semily*

Dne 18. 9. 1948 po 22. hodině rozhodil dosud neznámý pachatel letáky protistátního obsahu s označením *Štít III* poblíže biografu Jitřenka a na silnici vedoucí ze Semil I k nemocnici. Letáky byly rozmnoženy hektograficky a na normálním papíře. Nalezené letáky byly orgány stanice SNB Semily za pomoci příslušníků KSČ sebrány a v počtu 25 kusů zaslány OÚ StB v Jičíně, kam byl též nález letáků ihned po zjištění případu telefonicky oznámen.

Dne 16. 9. 1948 bylo příslušníky SNB – velitelství stanice Jesenný, správní okres Semily, důvěrně zjištěno, že J. P. z Bozkova čp. 204, správní okres Semily, bývalý úředník okresní nemocenské pojišťovny v Semilech, nyní student filozofie, který jest synem bývalého národně socialistického předáka a bývalého člena za tuto stranu u ONV v Semilech J. P., nezdržuje se již delší čas v Bozkově a jest podezřelí, že uprchl za hranice. Při šetření byla pravdivost informace potvrzena. P. v době od července do 13. 9. 1948 je nezvěstný a nepochybně uprchl z důvodů politických za hranice. ⟨. . .⟩[a]

Dne 13. 9. 1948 byl zatčen SNB-VS Bratříkov, správní okres Semily, za součinnosti orgánů oblastní úřadovny StB Jičín pro podezření z rozšiřování protistátních letáků a držení zlatých a stříbrných předmětů, pocházejících nepochybně z majetkové podstaty Fondu národní obnovy, S. N. st., S. N. ml. a M. N., všichni bytem ve Skuhrově čp. 34, správní okres Semily. ⟨. . .⟩[b]

Dne 15. 9. 1948 odešel ze svého domova F. B., národní správce firmy F. J. Hübner, export skleněného zboží v Jablonci nad Nisou, jeho snoubenka M. K., stenotypistka u firmy Československé závody sklářské, n. p., v Jablonci nad Nisou, dále J. P., národní správce firmy Karel Ulrich, export, v Jablonci nad Nisou, a jeho manželka H., rozená V., všichni trvale v Zásadě, správní okres Semily. Šetřením, které prováděly orgány OÚ StB Jičín a pobočky Jablonec nad Nisou, bylo pak zjištěno, že F. B. zpronevěřil ze svěřeného mu státního majetku 1,8 milionu Kčs a J. P. rovněž ze státního majetku částku 560 000 Kčs. Dle výsledku v tom směru zahájeného pátrání zdržuje se J. P. v Bruselu - Belgii a F. B. se svojí snoubenkou K. v Koblenci - Německu. Poněvadž se jedná o případ kriminální, bude požádáno o vydání všech na zpronevěře zúčastněných osob výše jmenovitě uvedených a uprchlých za hranice. ⟨. . .⟩[c]

Dne 26. 9. 1948 navštívil Semily pan ministr vnitřního obchodu František Krajčír, který měl toho dne v sále biografu Jitřenka v Semilech I veřejný projev na téma *Zkrachovaná reakce touží po novém Mnichovu.* Projevu se zúčastnilo celkem asi 500 osob.

Zásah jednotek LM do politických událostí a pokusů reakce o rušení státního pohřbu druhého prezidenta republiky dr. E. Beneše vyvolal ohlas u obyvatelstva. Pracující vrstvy staví se k tomuto opatření kladně, avšak reakce,

patrně zastrašena touto silou, chladně vystoupení jednotek LM přehlédla. Známky reakce jsou ojediněle patrny i mezi dělnictvem. Pokud byly tyto případy vyšetřovány, bylo zjištěno, že zásahy reakce jsou záměrné a přicházejí zvenčí. V daném případě je reakcí využíváno nedostatečného politického uvědomění jedinců z řad osazenstva továren. ⟨. . .⟩[d]

Závady v pracovní morálce se nevyskytly. Nálada obyvatel je klidná. S uspokojením bylo přijato rozhodnutí, že námezdně pracujícím budou zvýšeny příděly potravin. Středem zájmu obyvatel jest návrat pana prezidenta republiky Klementa Gottwalda z SSSR, dále zasedání Společnosti národů v Paříži a otázka, týkající se Berlína.

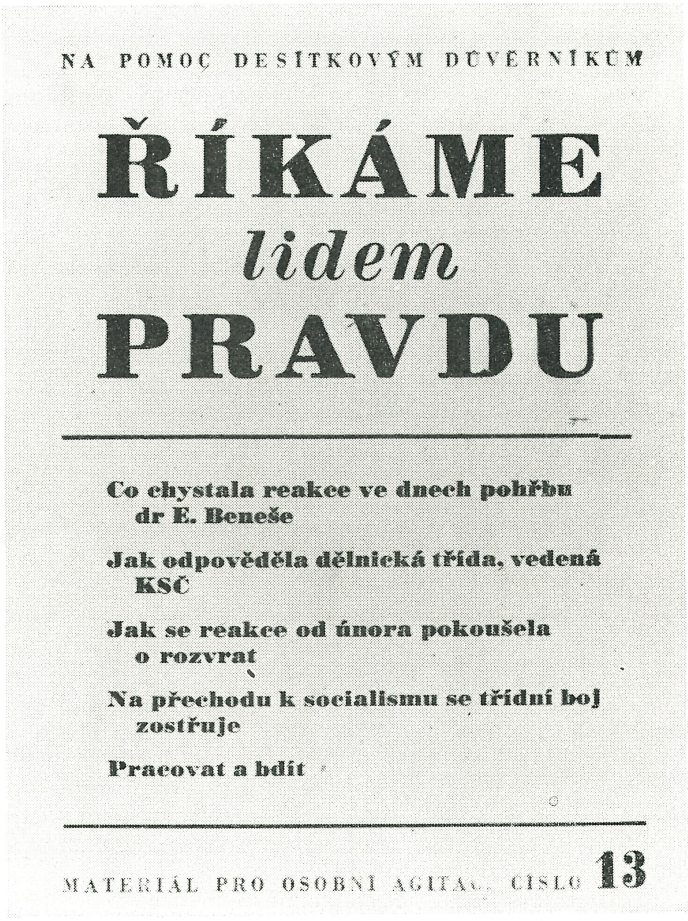
NA POMOC DESÍTKOVÝM DŮVĚRNÍKŮM

ŘÍKÁME
lidem
PRAVDU

Co chystala reakce ve dnech pohřbu dr E. Beneše

Jak odpověděla dělnická třída, vedená KSČ

Jak se reakce od února pokoušela o rozvrat

Na přechodu k socialismu se třídní boj zostřuje

Pracovat a bdít

MATERIÁL PRO OSOBNÍ AGITA... ČÍSLO **13**

Agitační brožura ÚV KSČ ze září 1948.

a) 2 ř. – provedená opatření, b) 17 ř. – požáry domků, zatčení delikventů, c) 9 ř. – vysvětlení nálezu zbraní ve Velkých Hamrech, d) 8 ř. – dodávky zemědělských produktů

23. *1948, 18. října. Semily*

V noci na 2. 10. 1948 rozšířil neznámý pachatel na třech místech v Lomnici nad Popelkou protistátní letáky. Dne 7. 10. 1948 obdržel jednatel tělocvičné jednoty Sokol Jaroslav Mastník z Lomnice nad Popelkou poštou protistátní leták *Makáme*. Dne 3. 10. 1948 byl nalezen v Libuni jeden protistátní leták, vyzývající rolníky k sabotování dodávek zemědělských produktů. V noci na 17. 10. 1948 rozšířil neznámý pachatel v Lomnici nad Popelkou několik protistátních letáků. Jeden leták byl nalezen také ve schránce poštovního úřadu v Lomnici nad Popelkou. ⟨. . .⟩[a]

M. D. ze Sněhova, nástrojař, zaměstnaný v Jablonci nad Nisou, je podezřelý, že uprchl patrně za hranice, neboť do zaměstnání se nedostavil a rodiče o něm nevědí. Je to již několikátý případ uprchnutí osob za hranice, shodný s tím, že všichni byli zaměstnáni v Jablonci nad Nisou a bydlili v okrese Semily, což nasvědčuje, že akce je v Jablonci nad Nisou patrně organizována. ⟨. . .⟩[b]

Ve dnech 2. až 10. 10. 1948 uspořádal MNV v Semilech pod záštitou vlády Československé republiky oslavy svého velkého rodáka dr. Františka Ladislava Riegra, na paměť 130. výročí jeho narození, 45. výročí jeho smrti a 100. výročí jeho památné činnosti na sněmu kroměřížském. Za vládu republiky Československé se zúčastnil dne 10. 10. 1948 ministr informací a osvěty Václav Kopecký, který za velké účasti občanstva promluvil před pomníkem dr. Františka Ladislava Riegra v Semilech o významu a životě oslavence.[32] ⟨. . .⟩[c]

Některé průmyslové závody již splnily svůj dvouletý plán. V oboru sklářském je dostatek objednávek, takže není možno ani přijmouti všechny objednávky. ⟨. . .⟩[d]

a) 3 ř. – vyhlášení pátrání, b) 19 ř. – nestřežený sklad surovin k výrobě lidových plynových masek ve Velkých Hamrech, c) 11 ř. – spory mezi funkcionáři v Tatobitech, dodávky obilí, d) 3 ř. – výkup brambor

24. *1948, 2. listopadu. Semily*

⟨. . .⟩[a] Dne 25. 10. 1948 byli stanicí SNB Lomnice nad Popelkou pro protistátní činnost zatčeni tři rumunští státní příslušníci a dle nařízení byli eskortováni do sběrného tábora v Praze-Ďáblicích. Dne 17. 10. 1948 zmizel ze svého domova bývalý majitel tkalcovské továrny, nyní tkalcovský mistr J. V. z Bozkova čp. 178.[33] Jelikož V. se v poslední době oddával rozmařilému životu, hlavně pití, byl zarytým příslušníkem bývalé strany národně socialistické a z důvodů politických byl vyhoštěn z celého okresu Jilemnice, jest podezření, že uprchl za hranice. ⟨. . .⟩[b]

28. října 1948 byly ve všech městech a větších obcích zdejšího okresu vykonány oslavy třicetiletého trvání Československé republiky, kterých se zúčastnilo množství občanstva, spolků i školních dítek. Při slavnosti obdržely

čestné dary jednotlivé závody, případně jejich zástupci, jakož i rolníci za vzorné výkony a včasné plnění nebo překročení dvouletého plánu nebo splnění kontingentu. Kontingent obilí byl ve zdejším okrese do 28. října 1948 splněn na 112 %. Oslavy 28. října 1948 nebyly reakčními živly ve zdejším okrese ničím porušeny. K tomu účelu bylo členy SNB, členy Lidových milicí jako straníky KSČ a dalšími členy KSČ soustavně po několik nocí nepřetržitě hlídkováno. Avšak v noci na 2. 11. 1948 byly v Semilech a sousední obci Benešově neznámými pachateli rozšířeny protistátní letáky.

Dne 28. 10. 1948 se MNV a MAV v Libuni na slavnostní schůzi usnesly uděliti čestné občanství obce Libuně prezidentu republiky Klementu Gottwaldovi, předsedovi vlády Antonínu Zápotockému a ministru zemědělství Júliu Ďurišovi.[34]

Splnění dvouletého hospodářského plánu bylo v průmyslových závodech zdejšího okresu osazenstvu slavnostním způsobem oznámeno, což bylo dělnictvem radostně přijato. Rovněž uzákonění a vyhlášení pětiletého plánu bylo dělnictvem přijato radostně. Že bude včas a dobře splněn, slibují zaměstnanci různými vhodně zvolenými hesly, která jsou ve vkusné úpravě umístěna při vchodech do závodů i v jednotlivých odděleních továren.

Při plnění kontingentů bylo zdejšími rolníky poukazováno na to, že výmlat obilí do 28. října byl předčasný, že zabrzdil jiné nutné podzimní práce a že tím byla porušena léty vžitá zvyklost horských okresů mlátiti obilí až po skončení podzimní orby a setí. ⟨. . .⟩[c]

a) 21 ř. – požáry baráku s maskami ve Velkých Hamrech a v přádelně PBZ v Líšném, 4 udání pro pobuřování a rušení obecného míru, b) 9 ř. – zatčení tří delikventů, c) 2 ř. – dodatečné přídavkové lístky

25. *1948, 19. listopadu. Semily*

V noci na 2. 11. 1948 rozšířil neznámý pachatel v Semilech a v Benešově u Semil protistátní letáky. Celkem jich bylo nalezeno 27. Pátrání po pachateli nemělo dosud výsledku. Dne 12. 11. 1948 obdržel římskokatolický farář Josef Holmann z Bozkova poštou zalepený dopis, odeslaný 11. 11. 1948 z Prahy, v němž byl protistátní leták. Odevzdal jej na stanici SNB v Jesenném, která jej zaslala oblastní úřadovně StB v Jičíně. ⟨. . .⟩[a]

Dne 7. 11. 1948 konala místní organizace KSČ v Bělé veřejnou schůzi, na které přednášel soudce JUDr. Aleš z Jičína. Vývody řečníka měly velmi dobrý ohlas mezi zemědělci.

Podzimní osevní plán jest zemědělci z větší části splněn. Dodávky mléka jsou plněny uspokojivě, ale proti minulému měsíci poněkud poklesly. Zavedení šestidenního týdne v Pojizerských bavlnářských závodech, závod v Košťálově, naráží na neustálé protesty zaměstnanců, zejména žen. Pozoruhodné jest, že i uvědomělí členové zaměstnanecké rady tohoto podniku odmítají zavedení šestidenního pracovního týdne. Zpráva o prodeji vánočních balíčků byla přijata příznivě, ale namnoze jest kritizována vysoká cena těchto balíčků. ⟨. . .⟩[b] Kromě toho si zemědělci stěžují, že na 44. zásobovací období jim nebyl zvýšen příděl cukru jako dělníkům.

a) 12 ř. – případy šíření poplašných zpráv, hanobení a popuzování, b) 5 ř. – stížnosti na mlékárnu v Rovensku p. Tr.

A. S. z Lomnice nad Popelkou byla stanicí SNB v Lomnici nad Popelkou udána okresnímu soudu v Lomnici nad Popelkou pro pobuřování. J. K. ze Žďáru byl stanicí SNB Lomnice nad Popelkou udán okresnímu soudu v Lomnici nad Popelkou pro šíření poplašných zpráv. F. K., polský státní příslušník, byl stanicí SNB Lomnice nad Popelkou pro ilegální překročení hranic dne 26. 11. 1948 zatčen a odevzdán do vazby okresního soudu v Lomnici nad Popelkou.

Čestní hosté Riegrových oslav v Semilech. (Foto ČTK.)

Ministr Václav Kopecký při hlavním projevu. (Foto ČTK.)

Dne 26. 11. 1948 byl nalezen v obci Vranové, obvod stanice SNB Frýdštejn, okres Turnov, ručně psaný leták, směřující proti očkování proti TBC. Matky a příbuzní byli vyzýváni, aby nevodili své dítky k očkování, že je to zrada a válka bacilů. V daném případě jde stopa po pisateli na Liberecko. ⟨. . .⟩[a]

Dne 25. 11. 1948 zjistila stanice SNB Bratříkov, že F. H. z Alšovic čp. 64 má větší sklad různého skleněného zboží, které není hlášeno. Je to 15 beden broušených skleněných popelníků, 5 beden broušených skleněných mís, 20 váz surového skla, 15 – 16 q tyčového skla aj. Jelikož nemůže hodnověrně prokázati původ nabytí tohoto zboží, bylo zboží zajištěno až do dalšího roz-

hodnutí a případ oznámen Okresnímu národnímu výboru – expozituře v Železném Brodě.

Dne 21. 11. 1948 byl ve Velkých Hamrech uspořádán upomínkový projev na paměť desetiletého výročí, kdy Velké Hamry a sousední obce byly připojeny k tzv. sudetskému území, ačkoliv byly úplně české. Při této příležitosti udělily obce Velké Hamry, Plavy a Haratice čestné občanství panu prezidentu republiky Klementu Gottwaldovi a ministru informací a osvěty Václavu Kopeckému, který měl ke shromážděnému občanstvu veřejný projev. Obsáhlá řeč pana ministra byla přijata velmi vděčně a byla přerušována častým potleskem.[35]

Dne 21. 11. 1948 uspořádaly MNV zdejšího okresu slavnostní schůze při příležitosti oslav 52. narozenin prezidenta republiky Klementa Gottwalda, přičemž byl pan prezident republiky Klement Gottwald jmenován čestným občanem jednotlivých obcí. Schůze měly slavnostní průběh a byly četně navštíveny, takže splnily účel, k jakému byly uspořádány, čímž byla projevena láska všech pracujících k nynějšímu prezidentu republiky.[36]

Dne 28. 11. 1948 byl okresním výborem KSČ uspořádán v Semilech široký aktiv všech funkcionářů KSČ v okrese, jakož funkcionářů MNV a MAV, na kterém byly podrobně rozvedeny a prodiskutovány úkoly a povinnosti všech členů KSČ, vyplývající z posledního usnesení ÚV KSČ.[37]

Osazenstvo zdejších průmyslových závodů oslavilo narozeniny prezidenta republiky Klementa Gottwalda zvýšeným pracovním úsilím.

a) 8 ř. – odcizování másla v družstevní mlékárně na Malé Skále

27. *1948, 17. prosince. Semily*

Dne 5. 12. 1948 ve večerních hodinách byly v Železném Brodě rozšířeny neznámým pachatelem letáky s protistátním obsahem, které byly zastrkány pod domovní dveře nebo pohozeny v zahrádkách domů, kde bydlí osoby, které nemají kladný postoj k lidově demokratické republice. Při pátrání po rozšiřovatelích letáků bylo za souhlasu a na příkaz předsedy ONV – expozitury v Železném Brodě vykonáno celkem 22 domovních prohlídek u osob, které přicházely v úvahu jako podezřelé z tohoto trestného činu, nebo o nichž je známo, že jsou protistátního smýšlení. ⟨. . .⟩[a] Letáky však u nich nalezeny nebyly. Při těchto domovních prohlídkách byly u několika osob nalezeny a zabaveny nadměrné zásoby potravin a textilu, zejména u JUDr. J. K. a obchodníka M. Š. ⟨. . .⟩[b] U amerického státního příslušníka M. L. M., bytem u mlynáře A. A. v Železném Brodě, jehož dceru má za manželku, byly nalezeny veliké zásoby různých konzerv. Prohlídka bytu amerického státního příslušníka L. M. byla provedena na podnět politického újezdního tajemníka Daníčka ze Železného Brodu, který za akci převzal osobní odpovědnost a v této věci pak také jednal s americkým konzulem, který se za tím účelem dostavil do Železného Brodu. Zabavené zboží a konzervy dala pak KSČ vystaviti ve výkladních skříních místních obchodníků, kde se těšily velikému zájmu pracujících lidí, kteří tyto potřebné předměty postrádají.

Dne 7. 12. 1948 bylo na příkaz ONV v Semilech provedeno 18 domovních prohlídek v Semilech a 18 v Lomnici nad Popelkou, za účelem pátrání po protistátních letácích a nadměrných zásobách. Při té příležitosti bylo zabaveno veliké množství textilu a potravin, jakož i zbraně. Letáky nalezeny nebyly. Zabavené zboží bylo pak vystaveno rovněž ve výkladních skříních obchodníků a těšilo se velké pozornosti pracujících. Na větší počet osob bylo učiněno trestní oznámení a dvě osoby z Lomnice nad Popelkou byly zatčeny.

V noci na 6. 12. 1948 rozšířil neznámý pachatel v Bozkově ilegální letáky. Osm jich bylo zabaveno. Pátrání po pachateli nemělo dosud výsledku. Dne 15. 12. 1948 obdržel Jaroslav Landovský, zahradník v Lomnici nad Popelkou, poštou z Brna protistátní leták, vyzývající rolníky, aby bojovali za demokracii.

J. M., výrobce skleněného zboží, bytem v Zásadě čp. 307, odejel dne 2. 12. 1948 se svou manželkou A. do Jablonce nad Nisou a do svého domova se již nevrátil. Je podezření, že uprchl za hranice, neboť při otevření jeho bytu bylo zjištěno, že se na opuštění svého bytu připravoval, neboť všechny cennější věci z bytu neznámo kam odvezl. Týž má v Paříži sestru a švagra. V souvislosti s pátráním po M. a jeho manželce byly orgány StB z Jablonce nad Nisou zatčeny v Zásadě tři osoby.

Dne 1. 12. 1948 bylo hlídkou stanice SNB Lomnice nad Popelkou zjištěno, že rolník F. Z. z Chlumu čp. 5 zatajil větší část obilí. Proto byl u něho proveden úřední výmlat, při kterém bylo zjištěno, že Z. zatajil 30 q obilí. Bylo na něho učiněno trestní oznámení. ⟨. . .⟩[c]

Balíčková akce ministerstva výživy se těší velké pozornosti občanstva. Zlepšení výživy má také podstatný vliv na spokojenost obyvatelstva a upevnění politické situace.

a) 5 ř. – jména zajištěných osob, b) 7 ř. – nález granátů a raket u býv. pyrotechnika, c) 20 ř. – stížnosti na rozpis dodávek mléka a na nepořádky v rovenské mlékárně

28. *1949, 2. ledna. Semily*

J. F. z Bozkova čp. 56 byl stanicí SNB Jesenný udán okresnímu soudu v Semilech pro pobuřování proti republice a šíření poplašných zpráv.

⟨. . .⟩[a] Dne 18. 12. 1948 konala trestní nalézací komise ONV veřejné přelíčení v Lomnici nad Popelkou se třinácti osobami, u kterých byly dne 7. 12. 1948 při hromadných domovních prohlídkách nalezeny zásoby zatajeného textilního zboží a nadměrné zásoby potravin. Z těchto třinácti osob bylo jedenáct osob odsouzeno k celkovému trestu 27 měsíců vězení a třem týdnům kárného pracovního tábora, dále k peněžitému trestu v částce 2 380 000 Kčs. Mimoto ve čtyřech případech bylo vysloveno uzavření živnosti na půl roku až na jeden rok. Dvě osoby byly osvobozeny.

Dne 29. 12. 1948 konala trestní nalézací komise ONV veřejné přelíčení v Semilech s pěti osobami, u kterých bylo nalezeno dne 7. 12. 1948 při domovních prohlídkách větší množství potravin a jiných zásob zboží, které je obhospodařováno. Čtyři osoby byly odsouzeny celkem ke čtyřem týdnům vězení a jednomu měsíci kárného pracovního tábora, dále k 55 000 Kčs pokuty a v jednom případě k uzavření živnosti na tři měsíce. Ve všech případech odsouzení zboží propadlo ve prospěch státu a odsouzení bude zve-

řejněno na útraty odsouzených v časopisech Národní fronty. Jeden obviněný byl osvobozen.

Nařízená inventura všeho zboží ve všech obchodech a živnostech probíhá v celém okrese dobře a při kontrolách motorových vozidel členy SNB nebylo dosud zjištěno neoprávněné přemísťování zboží. Pouze v jednom případě bylo zjištěno zatajení menších zásob u živnostníka. Dělnická kontrola se členem SNB zasáhla a potřebné zařídila. Bude učiněno trestní oznámení. V jednom případě se majitel živnosti při příchodu dělnické kontroly dopustil urážky prezidenta republiky a předsedy vlády. I v tomto případě bylo ihned zakročeno stanicí SNB Semily po předchozím vyrozumění předsedy ONV.

V textilních továrnách ve Velkých Hamrech bylo provedeno usnesení, že od Nového roku 1949 se bude pracovati šest dnů v týdnu. Toto usnesení kritizují nepříznivě dosud ženy a majitelé domků, kteří si v sobotu vykonávali doma různé potřebné práce.

Dne 19. 12. 1948 uspořádal Svaz československo-sovětského přátelství spolu s KSČ a MRO v Semilech, Železném Brodě a Lomnici nad Popelkou oslavu 69. narozenin generalissima J. V. Stalina. Oslavy měly důstojný průběh a byly dosti četně navštíveny, zejména z řad dělnictva a pracujících. ⟨. . .⟩[b]

Pokud jde o zásobování, bylo obyvatelstvem radostně vítáno zvýšení přídělů tuků, jakož i vánoční balíčky potravin i textilií. Všeobecně je usuzováno, že jak vyživovací, tak i situace v zásobování textilem se lepší a že s nynějšími příděly potravin lze již obstojně vystačiti, i když v některých druzích je příděl ještě dosti slabý. Následkem vyšších přídělů a vánočních balíčků, po kterých byla čilá poptávka, zlepšila se i celková nálada obyvatelstva.

Pracovní morálka dělnictva je průměrně dobrá. Občanstvo si však stěžuje, že na vydané poukazy na obuv nemohlo si v prosinci nakoupiti, neboť požadovaná obuv, zejména pracovní, nebyla na skladě a tyto poukazy dnem 31. 12. 1948 pozbudou platnosti.

Dnem 31. 12. 1948 byla ministerstvem vnitra zrušena expozitura ONV v Železném Brodě a ONV v Semilech bude vykonávat svou působnost na celém území správního okresu, čímž vzniknou úspory na penězích i na úřednictvu, což je občanstvem příznivě přijato.[38]

a) 3 ř. – pobuřování a šíření poplašných zpráv, b) 2 ř. – černý obchod

Strojem psaný ověřený druhopis
OA Semily, ONV Semily, kart. 38, taj. 22/1949, fol. 163 – 395

Poznámky

19 Jan Harus byl v té době předsedou KV KSČ, župního akčního výboru Sokola a krajského výboru Sdružení národního odboje v Liberci.

20 Max Pergler byl předsedou OAV NF pro okres Liberec-venkov.

21 Rudolf Vetiška zastával funkci krajského tajemníka KSČ a předsedy KAV NF v Liberci; František Kubant nejdříve funkci ředitele Severočeského konzumního družstva, předsedy krajského výkonného výboru a člena ústředního výkonného výboru Čs. sociální demokracie, později byl předsedou krajské družstevní rady v Liberci; Josef Růzha, berní tajemník v Mimoni, byl členem předsednictva kraj-

ského výboru Čs. strany lidové.

22 Ladislav Hanke byl přednostou úřadovny Ústřední sociální pojišťovny a místopředsedou krajského výkonného výboru Čs. sociální demokracie v Liberci.

23 Zřejmě míněn krejčí Václav Myška, tajemník KOR a předseda krajského výboru Čs. strany lidové v Liberci.

24 Stanice SNB Velké Hamry: větší počet bílých lístků se očekával vzhledem k silnému zastoupení bývalé nár. soc. strany: *Vzdor tomu, že obvod jest značně dělnický a nynější vládou bylo pro tento stav učiněno tolik výhod, není poměr obyvatel k vládní straně komunistické příznivý. Příčinu jest hledati v politické nevraživosti.*

25 Edvard Beneš abdikoval 7. června, Klement Gottwald byl zvolen ÚNS dne 14. června.

26 Amnestie z 19. 6. 1948 se nevztahovala na trestné činy podle retribučního dekretu a nařízení o lidovém soudnictví č. 16/1945 Sbírky a 33/1945 Sb., na zločiny podle zákona na ochranu republiky č. 50/1923 Sb., na činy trestné podle zákona o stíhání černého obchodu č. 15/1947 Sb. Nevztahovala se rovněž na osoby německé národnosti, týkala se však osob, které uprchly za hranice, pokud se vrátily nebo do 3 měsíců se vrátí.

27 *Stráž severu* informovala, že 14. července navštívili Turnov a Železný Brod předseda Všeslovanského výboru v Moskvě generál Gundorov a tajemník tohoto výboru Medvědev v doprovodu ministra školství prof. dr. Zdeňka Nejedlého a národní umělkyně spisovatelky Marie Majerové (Stráž severu, *4*, 1948, 16, 7., č. 164).

28 Přechod z pětidenního pracovního týdne na šestidenní narážel velmi dlouho na odpor především u vdaných žen z venkova, které si zvykly věnovat sobotu hospodářství a domácnosti, neděli pak odpočinku a výchově dětí (Všeodborový archiv ÚRO, NHK, kart. 94, inv. č. 25le3).

29 K této návštěvě srv. Stráž severu, *4*, 1948, 10. 8., č. 185.

30 Univ. prof. dr. Zdeněk Nejedlý v této době prováděl genealogická studia na Železnobrodsku a Semilsku, kde pátral po svých předcích.

31 Hromadné očkování proti TBC se provádělo na základě úmluvy mezi vládou, Mezinárodním dětským fondem a Dánským červeným křížem, a to pro mládež od 1 do 20 roků povinně, u dospělých dobrovolně. Materiál poskytl dětský fond, skandinávské země lékaře, ošetřovatelky a léky, naše vláda hradila výlohy na lékařský a administrativní personál a dopravu.

32 Národních oslav se zúčastnili kromě Václava Kopeckého a jeho choti vnuk F. L. Riegra prof. dr. Ladislav Rieger, národní umělec Ivan Olbracht, kulturní patron semilského okresu spisovatel Václav Lacina a pravnuk Františka Palackého stejného jména. Obsáhlou zprávu přinesla Stráž severu, *4*, 1948, 12. 10., č. 239.

33 Podle relace stanice SNB Jesenný měl V. v národní správě malou tkalcovnu v Rokytnici n. J., byl však z politických důvodů vyhoštěn nejen z Rokytnice, ale celého pohraničního okresu.

34 Protože Libuň vysoko překročila kontingent dodávek obilí, a to jako první obec v okrese, předal jejím zástupcům předseda ONV Semily 28. října 1948 křišťálový pohár.

35 Relace stanice SNB Velké Hamry: *Celý projev pana ministra byl obyvateli velmi pochvalně přijat a jest pozorovati, že smýšlení valné části obyvatel, které straně komunistické bylo nepříznivé, se obrací a bere se správným směrem. Bylo by zapotřebí více podobných projevů a jistě by i zde nastal žádoucí politický obrat.*

36 Na schůzi předsedů MNV okresu Semily bylo usneseno, že narozeniny Klementa Gottwalda, které připadly na 23. listopadu, mají být uctěny jeho jmenováním čestným občanem všech obcí; ONV převzal jednotné umělecké provedení všech diplomů. Podle zprávy stanice SNB promluvil o životě a díle K. Gottwalda politický tajemník OV KSČ Semily Jaroslav Hajn 21. 11. 1943 v kinu Jitřenka v Semilech a 23. 11. 1943 ve dvoraně sokolovny v Jesenném.

37 Na sjezdu téměř 700 funkcionářů KSČ z okresu Semily rozebral generální linii strany schválenou zasedáním ÚV KSČ 17. – 18. listopadu 1948 Jaroslav Malík, člen předsednictva KV KSČ a tajemník KAV NF, zprávu o hospodářské a politické situaci v semilském okrese přednesl politický tajemník OV KSČ Jaroslav Hajn.

38 ONV v Železném Brodě vznikl v revolučních květnových dnech a 16. července 1945 byl ministerstvem vnitra uznán. Od 1. října byl změněn na expozituru ONV Semily; její správu vykonával devítičlenný výbor, složený ze zástupců soudního okresu Železný Brod v mateřském ONV, v čele byla volená čtyřčlenná rada s předsedou. Rozhodující vliv v expozituře měli národní socialisté, po celou dobu jejího trvání vznikaly politické a kompetenční spory s ONV Semily, kde od roku 1945 byli nejsilnější stranou komunisté. Teprve Únor umožnil její likvidaci – 18. 9. 1948 schválilo plénum ONV Semily usnesení okresního výkonného výboru KSČ a obvodního aktivu KSČ v Železném Brodě o zrušení expozitury, k němuž došlo výnosem ministerstva vnitra ze 17. 12. 1948.

DROBNOSTI

Krkonošské epizody v díle Karla Vika

Miroslav Cogan

Nahoře Na vrchách, v lese zvaném U křížků, býval můj odpočinek. Tam naskýtal se z vřesoviště pohled vpravdě tajemných dálek. To obzor k severu uzavíraly Krkonoše, závojem mlhy opředené, se Sněžkou uprostřed, Studniční horou vlevo a Černou kupou vpravo, které společně s přibývající hřejivostí slunečních paprsků a bzukotem včel uspaly kluka v poslední verš spánku, jenž časným vstáváním byl noci uloupen.

Těmito slovy vzpomíná zasloužilý umělec Karel Vik na první dojmy, které v něm zanechaly vzdálené horské hřebeny. Celý jeho tvůrčí život byl úzce spjat s Českým rájem, grandiózní cyklus barevných dřevorytů věnoval Slovensku, své vrcholné dílo, jistě jedno z nejrozměrnějších v historii této grafické techniky, Praze. Přesto – a jakoby navzdory názvu tohoto článku – sehrály Krkonoše klíčovou roli v začátcích Vikovy umělecké dráhy.

Karel Vik se narodil 4. listopadu 1883 v Hořicích. Zde strávil dětství, prožil potulky malebným okolím města i první výlety do Jičína a dál do romantických skal Českého ráje. Sem spadají jeho první malířské pokusy a tu rostlo odhodlání věnovat se malbě. Po přijetí na pražskou aka-

Karel Vik: Kleč. Černobílý dřevoryt. 128 × 177 mm.

demii v roce 1902 se nechal zapsat do krajinářské speciálky Rudolfa z Ottenfeldu. Častými exkursemi za plenérovou malbou se postupně seznamoval s českou krajinou a v roce 1906 poprvé zavítal se svými spolužáky na Malou Skálu. V krásném údolí Jizery se pak usadil a tady začalo období Vikova uměleckého vzestupu. Dostalo se mu tehdy prvního veřejného uznání, když byly jeho obrazy přijaty na členskou výstavu Mánesa 1907, a současně se začal pokoušet o dřevoryt.

Strávil jsem na Malé Skále více než deset let. Jedině v měsících, kdy toto oblíbené letovisko plnilo se letními hosty, spěchal jsem výše do hor, severněji, do údolí divoce rozčeřené Kamenice, ke zříceninĕ Návarova, s tichým malým zámečkem. Nebo odcházel jsem ještě výše, na samé horské hřbety Krkonoš, kde krásná příroda na každém kroku poučila vás o věčném zápase o život. Za chladného svítání, kdy nedozírná rovina sousední říše halila se ještě v mlhy, z níž jako ostrovy vynikaly vyšší hory, majestát slunce vracel se k nám ze své věčné pouti a rozehrál mlhavé závoje ohromným harfovým nástrojem, reflexí svých paprsků. Seděl jsem mlčky v kleči v tichu tak úžasném, že slyšeti bylo jen, jak vlna větru jakoby křídla ohromného ptáka od východu zasvištěla a přeletěla do neznámé dáli.

Monumentalita Krkonoš a příroda dosud málo dotčená člověkem inspirovaly Vika k cyklu dřevorytů *Na horách* (1915 – 1917). Mladý umělec měl za sebou již první úspěšné vystoupení na poli grafiky, když za dřevoryty, mezi nimi i motiv *Krkonoše od Vrátu*, získal na výstavě v Lipsku 1914 bronzovou medaili. Soubor *Na horách* znamenal ale Vikovo definitivní rozhodnutí věnovat se především grafice a vzápětí je stvrdil osobní účastí při založení Svazu českých umělců grafiků Hollar.

Vydání cyklu z Krkonoš uvedl Tomáš František Šimon, první osobnost tehdejší české grafiky, a v předmluvě vyzdvihl dokonalou techniku a sympatický půvab tahů Vikova rydla. Výrazově jednoduché a přitom působivé střídání černých a bílých ploch, expresívní zachycení horských jiter a soumraků, proměny horských scenérií v průběhu ročních dob, to vše prozrazuje mnoho ze schopnosti Karla Vika dobrat se podstaty a charakteru krajiny a z předpokladů jeho budoucího růstu.

Vika k sobě brzy natrvalo připoutal Český ráj, zvláště poté, co výtvarník v roce 1916 přesídlil do Turnova. Ve svých vzpomínkách se ale ke Krkonoším často obrací. Na stránkách *Mateřídoušky*, své životní a umělecké zpovědi, popisuje návarovské pobyty ve společnosti básníka Viktora Dyka, vzpomíná na svůj lyžařský výlet do hor i posezení v kruhu vysockých přátel. Jako výtvarník se však k nim vrací teprve souborem lavírovaných perokreseb v knize *Severní Čechy: Kozí hřbety, Krkonoše z vysockého parku, Mračna v Krkonoších* a další. Horské partie měkce modelované rozmývanou tuší v nich postrádají patos a melancholickou důstojnost, jež, podobně jako Griegova hudba, fascinovaly mladého grafika před čtyřiceti lety. Ve Vikově pozdním díle se mění v důvěrně blízkou krajinu, s jejíž historií i současným životem se autor podrobně seznámil, jejíž osobité kulturní tradice si nadevše vážil. Tvůrčí i lidská vyzrálost zasloužilého umělce Karla Vika tak přispěla k vytvoření nového, zcela odlišného a přitom stejně pravdivého portrétu našich hor.

Literatura

VIK, Karel: *Mateřídouška*. 3. vydání. Praha 1941, 109 s.
VIK, Karel: *Na horách*. 2. vydání. Turnov 1958, 16 grafických listů.
VIK, Karel: *Severní Čechy*. Slovem doprovází J. V. Scheybal. Praha 1958, 158 s.

Kopicova kamenná galérie v Kacanovech

Miroslav Pojkar

Na obálce prvního svazku tohoto sborníku byly publikovány dva snímky z pozoruhodné skalní galérie Vojtěcha Kopice v Kacanovech-Vrchách. Protože jde nepochybně o zajímavý kulturní fenomén, chtěli bychom o něm uvést něco bližšího.

Asi uprostřed červeně značené turistické cesty a naučné stezky státní ochrany přírody mezi Valdštejnem a Hrubou Skálou odbočuje u starobylého kamenného rozcestníku lesní cesta, od nepaměti zvaná Pašeračka. Po ní se brzy dostaneme na světlinu s polem a loukou, kterou

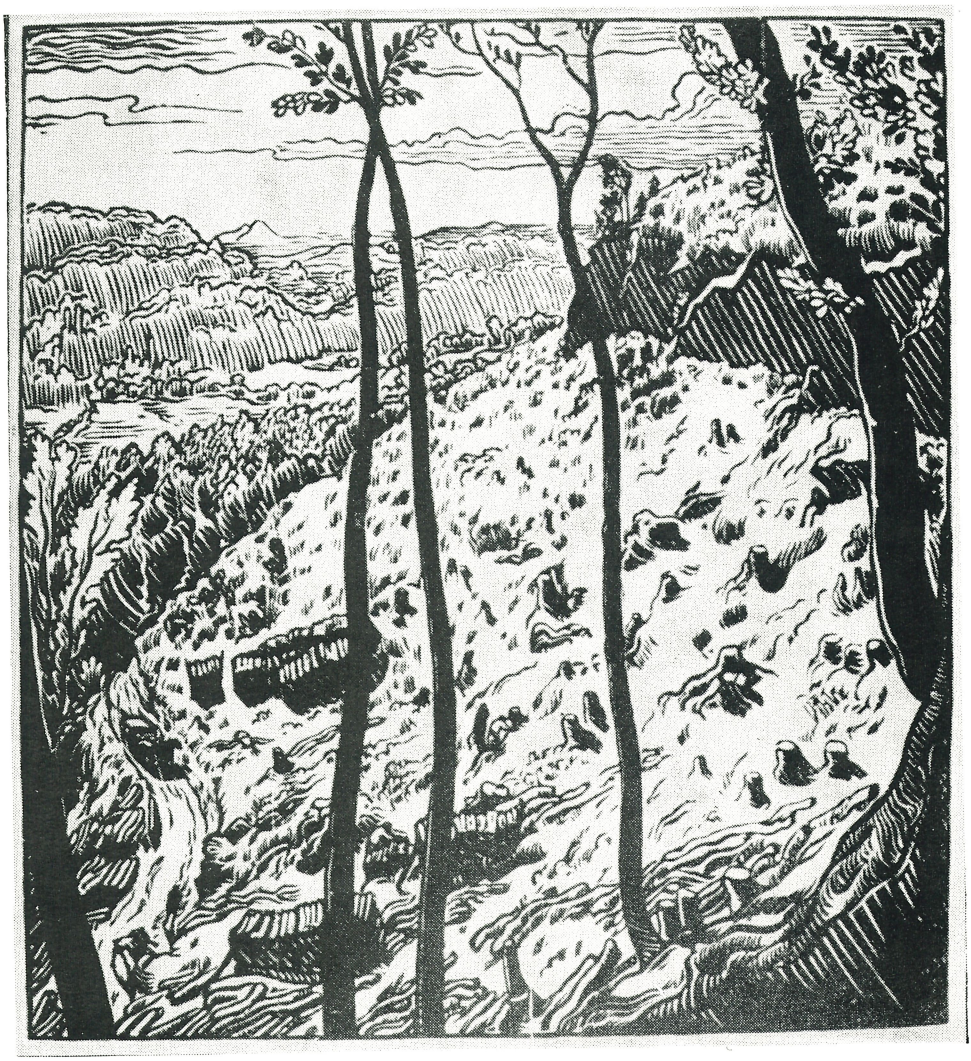

Karel Vik: Paseka. Černobílý dřevoryt. 170 × 151 mm.

ohraničuje les. Při okraji skalního srázu stojí roubená chalupa čp. 64, národopisci uznávaná jako jedna z nejpozoruhodnějších památek pojizerské lidové architektury. Co lidská paměť sahá, říkalo se jí Jirošova rychta, později a podnes Kopicova chalupa.

Donedávna bylo možné přečíst letopočet 1654, vyrytý do zdi sklepa. Nynější stavení však bylo postaveno v roce 1787 Jiřím Jirošem, který také dal roku 1806 před rychtu umístit sochu svého patrona, sv. Jiří s drakem. Snad už tehdy byl dvorek obklopen hospodářskými budovami, nejspíše také dřevěnými, takže vznikla dokonale uzavřená usedlost. Stodola stála vždy

venku mimo dvůr. Teprve roku 1853 postavil syn Jiřího Jiroše František u hoření brány zděný chlév.

František Jiroš se trvale zapsal do dějin obce Vrchů jako její první starosta, neboť se zasloužil o hospodářské a kulturní povznesení vesnice, od roku 1865 byl starostou turnovského okresního zastupitelstva. S manželkou Petronillou měli dceru Boženu, která však v mladém věku zemřela, a tak veškerý majetek odkázali neteři Trosberkové. Ta se provdala za Františka Holuba z Vyskře, který pak na Vrchách hospodařil. Po úmrtí manželky se znovu oženil s Františkou Vokřinovou z Bítouchova.

S dcerou Františka Holuba, Věrou, se na jirošovský grunt dostává rod Kopiců. Vojtěch Kopic byl zajímavou a svéráznou osobností. Narodil se 1. dubna 1909 ve Vadíně u Havlíčkova Brodu, v osmi letech osiřel a žil pak u své tety v Turnově. Před vojnou pracoval ve mlýně v Rovensku pod Troskami, v roce 1932 se oženil s Věrou Holubovou z Vrchů a tady pak společně hospodařili. Vojtěch vášnivě rád četl, zejména knihy o historii českého národa. Po svém dědečkovi, který sloužil u vojenské kapely, zdědil patrně lásku k hudbě a vskutku neobvyklé hudební nadání. Avšak teprve jako dospělý muž se učil hrát a znát noty. Po celodenní dřině usedal v kryté pavlači nad hořením bránou za harmonium a hrál sobě i jiným pro radost; tehdy se cítil, jak říkával, nejšťastnějším. Bývaly to kouzelné chvíle, zejména v teplém podvečeru, když paprsky zapadajícího slunce zlatily sochu svatého Jiří a tichem se nesly chorály jeho harmonia. *Tady jsou poslední ráje,* říkávali turisté, kteří po prohlídce Kopicova skalního lapidária postávali nebo posedávali u chalupy. Tak Vojtěch Kopic rozdával radost a lásku. Byl znám svou dobrotou, laskavostí, neúnavnou pracovitostí a také výtvarným nadáním.

Zdá se, že z počátku ryl do skal u chalupy, které byly jeho majetkem, jen citáty a záznamy o pamětihodných událostech. Na skále u cesty, kudy se chodívalo do studánek dole v lese, čteme: *Tady tou cestou chodívali s putnou pro vodu. Jak stavení postavili roku 1787. Od roku 1871 měli strkač až do roku 1906.* U prastarého klenutého mostku přes skalní rozsedlinu čteme: *Tento mostek stavěl Štěpán Mlejnek z Konic roku 1850. Co jsme po předcích zdědili, aby jsme si toho vážili, bez vůle boží se lidé marně snaží.*

Kopic byl prostý člověk. Zamlada se mu nedostalo vzdělání, proto tyto citáty a ponaučení nejsou bez gramatických chyb, ty ale na opravdovosti dobře míněné myšlenky a půvabu výrazu nic nemění. K výtvarnému umění se dostával za druhé světové války, kdy pomáhal při památkové úpravě chalupy – otesávat kámen ho učil kameník Blebta ze sousedství. Sochy a reliéfy začal tesat kolem roku 1953. Prvním jeho výtvorem byl svatý Václav na skalní stěně přímo pod chalupou. Dílo se mu zdařilo, a tak pracoval hned na dalších výtvorech. V blízkosti českého knížete těsně u cesty, po níž se dostaneme k ostatním artefaktům, nás okouzlí basreliéf muflona. Objektem zájmu fotografů i filmařů bývá rozložitý reliéf Horymíra na Šemíku, kněžna Libuše, Přemysl Oráč, velká socha lva s upřeným pohledem žlutých očí, jak si jej zapamatoval ze zoologické zahrady. Do balvanu vytesal i malebné průčelí své chalupy. Vedle studny, kterou za války s manželkou tesal třicet čtyři metry hluboko, vepsal do skály i tuto dřinu.

Ať se kamenný památník Vojtěcha Kopice hodnotí jakkoliv, zůstala po tvůrci v mysli lidí, kteří jej poznali, trvalá vzpomínka. Ke konci války zachránil život čtyřem vězňům z pochodů smrti, které ukryl ve skalní sluji v lesní úžlabině nedaleko chalupy a celá rodina se o ně starala. Své rozsáhlé dílo opustil Kopic navždy 25. prosince 1978, manželka jej následovala o sedm let později. O chalupu dnes pečují obě dcery s rodinami.

Výtvory Vojtěcha Kopice posuzují odborníci jako vynikající produkty čistého naivního umění. Podle jejich mínění měl štěstí, že jej nerozptylovaly žádné sochařské směry. Inspirací mu nepochybně byla již zmíněná socha svatého Jiří, kterou pravděpodobně vytvořil turnovský lidový sochař Jan Chládek mladší. Kopice jistě šlechtí, že oproti některým jiným insitním umělcům neměl žádné postranní výdělečné úmysly. Tesal ve skále, co cítil a jak to cítil. Odešel v něm poslední lidový kamenosochař v Českém ráji, zanechal však po sobě nesmazatelnou upřímnou výpověď o svém bohatém vnitřním životě.

Literatura

JEŘÁBEK, R.: *Plastika lidových tvůrců.* Praha 1981, s. 70.

PROUSEK, J.: *Dřevěné stavby starobyle roubené a lidový nábytek v severovýchodních Čechách.* Praha 1895, s. 13.

SCHEYBAL, J. V. – SCHEYBALOVÁ, J.: *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách.* Ústí n. L. 1985, s. 109 a 259.

ŠOLC, J. – SCHEYBAL, J. V.: *Lidové stavby Pojizeří.* Liberec 1961, s. 169.

Jak nás informoval odbor kultury ONV Semily, staly se roku 1986 reliéfy vytesané Vojtěchem Kopicem do pískovcových skal součástí areálu kulturní památky – Jirošova statku čp. 64. Tím byly ukončeny diskuse příznivců půvabu Kopicových skulptur na jedné straně a Správy chráněné krajinné oblasti Český ráj na straně druhé, které bohužel nevedly k tomu podstatnému – ochraně výtvorů naivního umělce.

Pokus o zřízení manufakturní tiskárny kartounů v Lomnici nad Popelkou

Ivo Navrátil

Na přelomu 18. a 19. století zpracování bavlněné příze úspěšně vytlačovalo dosud dominující plátenictví i na Lomnicku. Zatímco v roce 1807 zhotovilo na celém lomnickém panství 186 tkalců pouhých 965 kusů plátna za 15 134 zlatých, činila v téměř roce hodnota vyrobených bavlněných látek 118 442 zlatých, což bylo nejvíce v tehdejším Bydžovském kraji – 564 tkalců utkalo tehdy 4 134 kusů. Výroba se koncentrovala do Lomnice a blízké Nové Vsi nad Popelkou.[1]

Vysoká hustota obyvatelstva (přes 80 obyvatel na čtvereční kilometr), o polovinu přesahující průměr,[2] a neúrodná horská půda vytvářely příznivé podmínky pro rozvoj nákladnictví a decentralizované manufaktury,[3] od roku 1818 v rukou lomnických Šlechtů. Přesto i zde nechyběly snahy o založení manufaktury centralizované, a to pro zušlechtění bavlněných a smíšených tkanin z místní produkce módním tiskem, který byl v Lomnici již řadu let provozován řemeslně.

Myšlenku zřídit v centru lomnického panství manufakturu na tisk cicu a kartounů přinesl pražský tiskařský tovaryš Karel Franze. Víme o něm, že se v letech 1781 až 1787 vyučil v pražské kartounce Franze Hergotta a potom šestnáct let tovaryšoval v manufakturách doma i v zahraničí. S třemi dětmi a dodatečným souhlasem pražského magistrátu, avšak bez vědomí lomnické vrchnosti, se roku 1803 usadil v Dolní Lomnici. Zpočátku se hodlal živit řemeslným tiskem plátna, který byl roku 1773 prohlášen svobodnou necechovní živností. Koupil si parcelu pro domek a za 125 zlatých tiskařské nářadí od tkalcovského mistra a lomnického měšťana Jana Čapka. Později se ukázalo, že nákup nářadí byl pouze fingovaný a měl pomoci k příznivému vyřízení žádosti Franzeho a Čapka o povolení zřídit kartounku firmy *Franze et Tschapek Compagnie,* zaslané 21. dubna 1804 pražskému guberniu.[4]

Nová manufaktura se setkala s přímo zoufalým odporem dvou lomnických řemeslných tiskařů bavlny, kteří již ve městě sedmnáct let působili: Františka Holendra[5] a Antonína Punčocháře.[6] Jejich kartounové šátky neměly v této době dobrý odbyt. Punčochář již pracoval docela sám a pouze na objednávku, zatímco dříve míval dva až tři tovaryše. Dosáhli u lomnické vrchnosti, jíž byl trutnovský obchodník plátnem Ignác Falge, zastavení Čapkovy produkce, a nejen to – městský rychtář zabavil Čapkovi nástroje k barvení a tisku; u gubernia pak vymohli důkladné prošetření majetkových a výrobních poměrů nových tiskařů.

Při šetření koncem července 1804 zjistil krajský komisař Karel Schindler, že pro nedostatek kapitálu nejde o továrnu, ale o pouhou dílnu, v níž majitelé osobně pracují. Dílovedoucí Franze byl zcela nemajetný a finančně závislý na měšťanu Janu Čapkovi, který jako faktor zaměstnával na čtyřicet tkalců a hospodařil na 54 měřicích polí. Čapkův majetek byl oceněn na 1 470 zlatých, v tom bavlna a zboží za 1 000 zlatých, tři barvířské kotle, čtyři tiskařské stoly, formy a nářadí pro tisk. Proto 6. srpna 1804 krajský úřad v Jičíně podpořil vrchnost a žádost nedoporučil.

Gubernium si přesto vyžádalo kvalifikované dobrozdání komerčního rady a známého merkantilisty Josefa Schreyera. Ten upozornil na dvorský dekret z 30. dubna 1804, podle nějž neměly komerční živnosti v provinčních městech podléhat žádným omezením a jejich vznik měl být naopak podporován. Vrchnostenský úřad sice správně nepřipustil tisk kartounů, jehož povolení přísluší guberniu, pochybil však, jestliže chtěl bránit usedlému Čapkovi tisknout plátna a zakazovat mu společníka znalého tiskařství. Je pro Schreyera příznačné, že si dokázal zajistit kvalitní a objektivní informace, svědčící o důvěrné znalosti lomnických poměrů. Jeho doporučení bylo kladné a gubernium 4. října 1804 udělilo Janu Čapkovi koncesi k tisku cicu a kartounů, jelikož *sám surovinu*

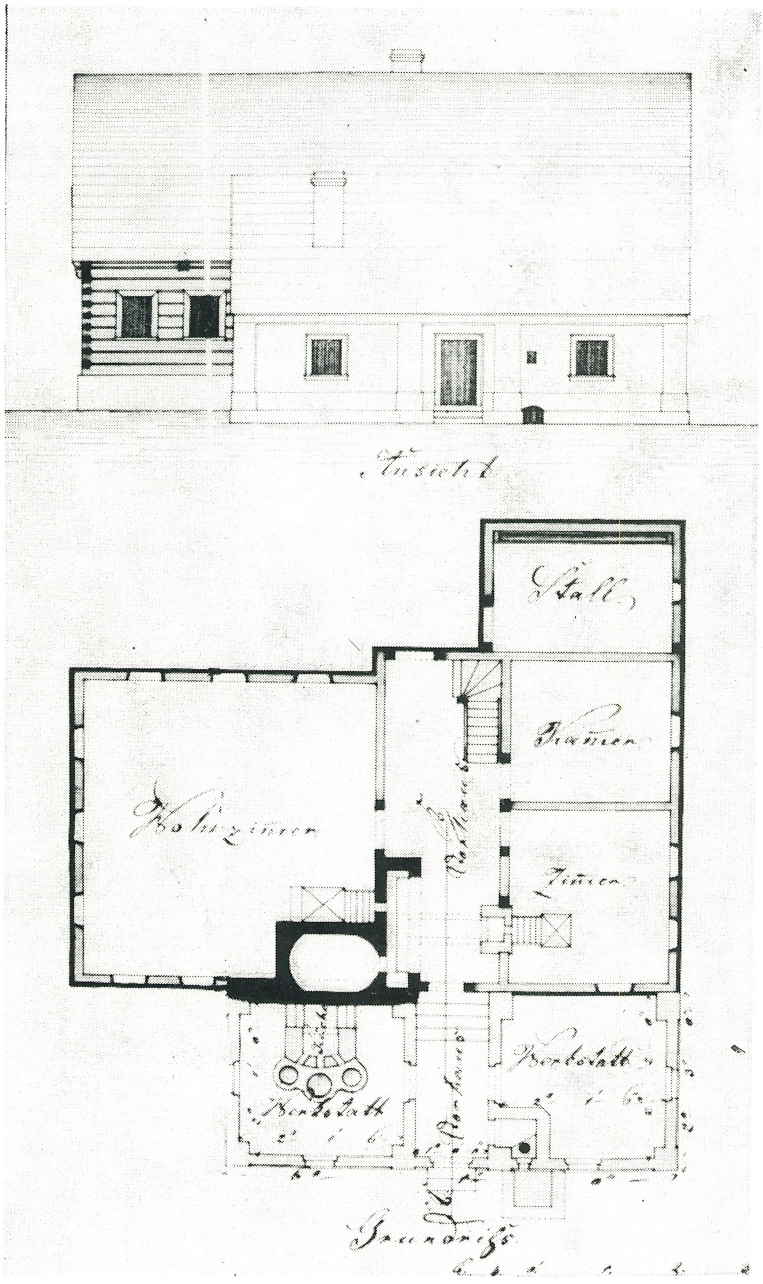

Plán přístavby barevny Vincence Mládka v Jilmu čp. 51. Kreslil zednický mistr Ignác Horký z Jilemnice roku 1855.

vyrábí a tisk plátna nelze dost dobře provozovat samostatně.

Holendr a Punčochář se nevzdali a konkurenčnímu podniku se bránili. Ve svém rekursu poukázali na guberiální dekret z 5. března 1804, dle nějž náleží právo tisknout kartouny jen tomu, kdo takové právo řádně získá, přičemž z partikulárních tiskařů jen ti získají oprávnění, kdož si osvojili potřebné znalosti a dosáhli povolení vrchnosti podle dekretu ze 4. dubna 1791. Čapek je rolník a kolář, přesto na kartouny, které prý jsou kvalitou nejhorší v zemi, nechává tisknout označení *Fabrik des Johann Czapek von Unterlomnic;* barvením a tiskem by je rád vylepšil.[7]

Neuspěli ani tentokrát. Dvorská komora 6. května 1805 rekurs zamítla se zdůvodněním, že *výrobci zboží musí být poskytnuta všemožná podpora, aby je mohl zcela dokončit a nebyl závislý na pomocných silách.*

Jak dlouho provozoval Čapek tiskárnu kartounů ve své chalupě čp. 46 v Dolní Lomnici, resp. v nově vystavěném domku čp. 62 na témže gruntu, nevíme. Její produkce nepřekročila řemeslný rámec a byla zřejmě brzy vytlačena vzrůstajícími manufakturními tiskárnami v okolních městech, především Turnově, Mladé Boleslavi a Mnichově Hradišti, neboť její majitelé neměli dostatek volného kapitálu. Čapkův případ je však zajímavým příkladem vlivů postupujícího ekonomického liberalismu, který pomáhal rozbíjet přežité feudální výrobní formy.

Poznámky

1 SÚA Praha, ČG-com, 1806 – 1815, sign. 1/7, kart. 719, komerční tabela 1807.

2 Srv. L. Kárníková: *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754 – 1914.* Praha 1965, s. 51.

3 Rozdíl mezi oběma pojmy objasnil M. Myška: *Nákladnický systém a decentralizovaná manufaktura.* In: Z dějin textilu. Suppl. 4. Ústí n. O. 1985, s. 84 – 104.

4 SÚA Praha, ČG-com, 1796 – 1805, sign. 14/95. Tisklo se v Dolní Lomnici v čp. 46, v roubeném domě, který roku 1802 Jan Čapek prodal s 18 jitry pozemků za 460 zl. svému synovci Josefu Hirnšálovi. Protože Holendr a Punčochář poukazovali na to, že Čapek nemá ani vlastní dílnu, byl zápis v gruntovní knize ještě roku 1804 *pro všeliké okolostojičnosti* zrušen a Čapek si chalupu ponechal (J. Fučík: *Historický místopis města Lomnice nad Popelkou.* Lomnice n. P. 1928, s. 229).

5 František Holendr (Holländer) se v Lomnici usadil r. 1792, kdy si za 380 zl. koupil domek od jirchářе Petra Šlechty. Pocházel z Moravy, z lichtenštejnského města Úsova, za mistra byl prohlášen Tomášem Punčochářem r. 1787. V r. 1799 dostal od městského úřadu v Lomnici pas na trhy ve Vídni, Plzni, Brně a ostatních c. k. městech. Holendr se tehdy označuje jako *Cottondruckfabrikant,* tj. výrobce kartounů. Když domek r. 1824 přenechával synu Karlovi za 400 zl., přidal mu za 150 zl. též tiskařskou dílnu s inventářem (kypou, dvěma stoly, měděným kotlem, formami apod.) s příslibem, že budou pracovat společně pod jménem *F. Holläder a syn Compagnie* (J. Fučík: *Historický místopis města Lomnice nad Popelkou,* s. 94 – 95).

6 Antonín Punčochář (Bundschoharž, Buntschocharz) byl synem tiskaře a barvíře Tomáše, u nějž se též vyučil krásno a černobarvířství i tiskařství kartounů. V Lomnici se zakoupil r. 1788 na obecním gruntu na Karlově, kde si vystavěl domek čp. 234; ve smlouvě se musel zavázat, že nebude znečišťovat protékající vodu. Roku 1801 se dostal do konkursu a barevnu koupil František Holendr za 190 zlatých. V inventáři byl jediný tiskařský stůl, dlouhá stolice, kypa, formy aj. (J. Fučík: *Historický místopis města Lomnice nad Popelkou,* s. 139 – 140).

7 SÚA Praha, ČG-com, 1796 – 1805, sign. 14/94.

Plány lidových staveb v semilském okresním archivu

Luděk Štěpán

Pro poznávání lidového stavitelství jako výrazného projevu lidové hmotné kultury má prvořadou důležitost studium archivních stavebních plánů. Tato metoda dosud nebyla plně využívána. S iniciativou použít těchto zdrojů přišli v minulých letech pracovníci *Souboru lidových staveb a řemesel Vysočina* (zařízení Krajské správy státní památkové péče a ochrany přírody v Pardubicích) při shromažďování poznatků o lidovém stavitelství východních Čech. Od roku 1980 do roku 1987 bylo zkoumáno asi šest tisíc stavebních plánů, z nichž naprostá většina je uložena v okresních archivech, a to ve fondech okresních úřadů, archivů obcí a archivů měst.

V první fázi průzkumu jsme se orientovali především na materiál okresních úřadů, kde je stavební dokumentace uložena ve skupině 9 (stavební a požární záležitosti), avšak jen z let 1850–1864, tj. do vydání zákona o obecním zřízení, dále pak ve skupině 11 (zemědělství a průmysl); u některých okresních úřadů je dochována také sbírka listin, map a plánů k vodní knize s bohatou technickou dokumentací.

Stavební plány z fondů okresních úřadů a archivů obcí a měst seznamují ba-

datele s přestavbami a novostavbami zemědělských usedlostí, chalup bezzemků, lidových technických staveb a staveb veřejných. Z plánů lze vyčíst prostorové členění, rozměry, základní druhy materiálu stěn a stropů, situační a architektonické řešení (zde však chybí řešení detailní výzdoby), jméno stavitele a rok vzniku výkresu. Pro studium vývoje lidového stavitelství je zejména důležité vyznačení starého stavu objektu před uvažovanou přestavbou, zavádějící nás do období 18. a někdy i 17. století, dále pak sledování míry respektování stavebních tradic v konstrukci a prostorovém členění objektu. Podobně jako v jiných oblastech umožňují stavební plány upřesnit období převratné změny ve vytápění světnic – ve třetí čtvrtině 19. století docházelo k rušení vyhřívacích pecí vytápěných ze síně nebo černé kuchyně.

Stavební plán bývá jediným zdrojem poznání archaických lidových technik, které zásluhou výrazného technického pokroku výrobních zařízení a technologií od poloviny 19. století rychle zanikaly (draslovny, hamry, stupníky na třísloviny, křemen, valchy, olejny, vinopalny, hadrořezy, první brusírny a podobně).

Výsledkem průzkumu stavebních plánů v okresním archivu Semily je upřesnění pohledu na vývoj zdejšího lidového stavitelství a technik, a to zejména v průběhu 19. století. Bylo prokázáno, že ještě po celé zmíněné období se ve vyšších polohách stavěl dům komoro-chlévního a chlévního typu, že do konce 19. století bylo celkem běžné stavět chudý příbytek jako roubenou stavbu o jediné světničce a síňce. Stavěly se i nadále stupňovité roubené stodoly, z nichž některé měly umístěné *žentouřiště* pod mlaty nebo přístavky, stojící na pilířích (např. Sklenařice u čp. 138 v roce 1885).[1]

Specifickým znakem pro horní Pojizeří bylo množství drobných technických výrobních zařízení. Jejich projektová dokumentace je v semilském okresním archivu bohatě zastoupena a přináší překvapivá svědectví.

V padesátých letech 19. století bylo podáno několik žádostí na přestavby hrnčířských pecí přímo v Semilech, doplněných stavebními plány od Františka Lanského, *mistra zednického* (např. v r. 1856 u čp. 19 a 44).[2] Jednalo se vždy o kopulovité pece, stojící samostatně v boudách mimo dům.

Z drobné textilní výroby si připomeňme *třecí kolnu* při chalupě čp. 12 v Roztokách u Jilemnice, přístavbu barvířské dílny v Jilmu roku 1855, další barvířské dílny v Hrabačově při čp. 82 a velkou běličskou dílnu čp. 85 s mandlem a valchou, poháněnými vodními koly.[3]

Z četných dokladů sklářské výroby uvedeme alespoň stoupy *tlučky* k drcení křemene a hlíny při sklárně v Harrachově z roku 1889,[4] z mnoha drobných brusíren přestavbu pily v Suticích čp. 1 z roku 1886 na brusírnu *skleněných korálů*[5] nebo mačkárnu *sklenných perlí* v Alšovicích čp. 4 na plánu z roku 1891 od *zedmistra* Františka Ježka.[6]

Brusírnu kamenů z 19. století nám představuje plán z roku 1891, kdy byla požadována její stavba při Jíloveckém mlýně v Semilech čp. 325. Výkres doprovází bohatý popis celého zařízení k broušení diamantů i měkčích kamenů s pohonem vodními koly.[7]

Stavební plány dokládají všestranné využití vodní síly při pohonu mlýnů, pil, brusíren, tkalcoven, mandlů, stupníků a dalších zařízení. Dokumentace prokazuje snahu o maximální využití těchto zdrojů, s nimiž se dnes často plýtvá. Například ve Svijanech u mlýna čp. 16 bylo pro dokonalé využití Jizery v provozu sedm vodních kol, než bylo v roce 1917 přistoupeno k instalaci turbín. Betlémský mlýn v Rakousích u Turnova poháněl vodní kolo, na které přitékala voda ze dvou malých pramenů. Pramen vyvěrající 1,5 kilometru od mlýna směřoval žlábkem o šířce 22 cm nad vodní kolo, druhý pramen, vzdálený asi 40 metrů od mlýna, byl ze skály veden dlabanými kmeny z boku vodního kola, protože byl níže.[8]

Neméně zajímavá dokumentace dokládá řešení veřejných staveb, z nichž si připomeňme alespoň plán na stavbu mýtního domku u mostu v Semilech z roku 1852,[9] nebo datovaný výkres Jana Kafky, *mistra stavitelského*, na novostavbu školy ve Sklenařicích z období, kdy se vytápění světnice kantora i třídy provádělo ze síně.[10]

Informativní průzkum stavebních plánů lidového stavitelství v okresním archivu Semily se sídlem v Bystré nad Jizerou byl prováděn v roce 1987 a setkal se se značným pochopením a podporou pracovníků tohoto archivu, jehož bohaté fondy mohou ve značné míře dokumentovat hmotnou kulturu lidu celého regionu.

Poznámky

1 OA Semily, AO Sklenařice, stavební plány.
2 OA Semily, OÚ Semily, kart. 120, sign. 9 12/3.

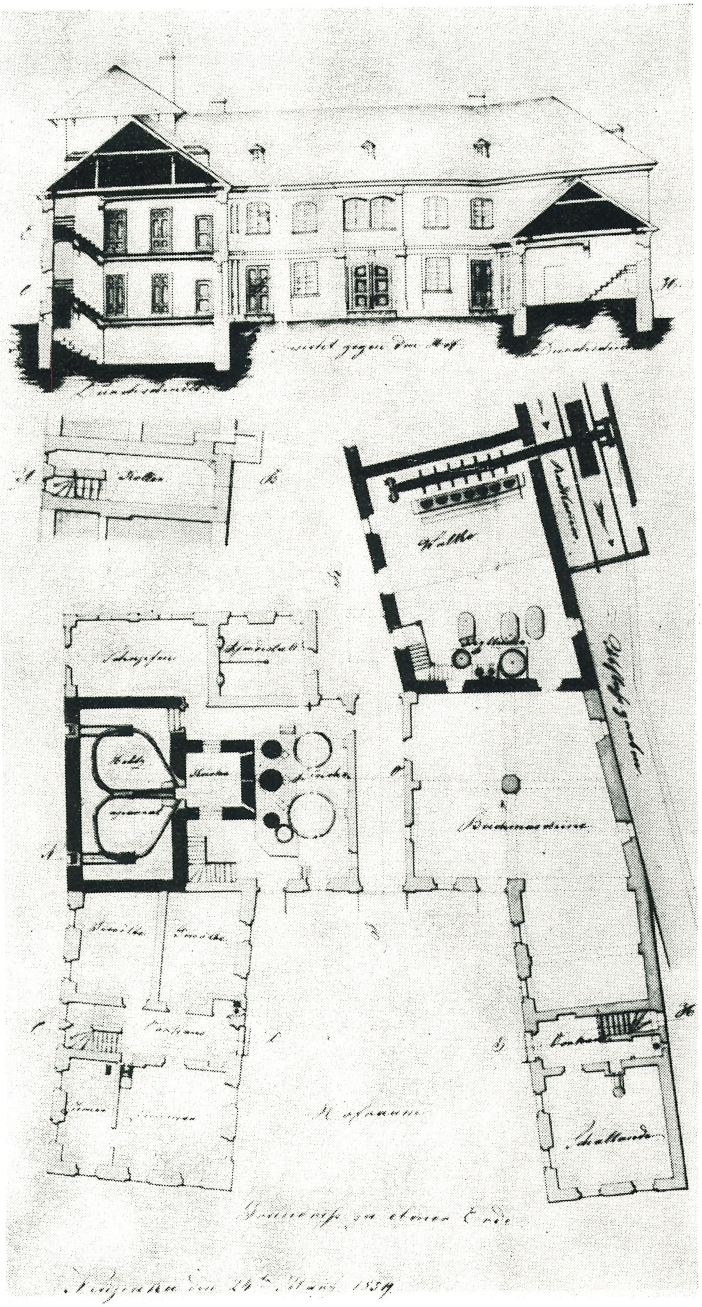

Plán přestavby bělidla Ferdinanda Mládka v Hrabačově čp. 85 – půdorys přízemí a pohled ze dvora. Kreslil tesařský mistr Ad. Rosenberg z Nové Paky roku 1859.

3 OA Semily, OÚ Jilemnice, sign. 9 14/50, 9 14/4, 9 12/31, 9 14/5.
4 OA Semily, OÚ Jilemnice, vodní kniha, sbírka listin, map a plánů, Harrachov-Nový Svět.
5 OA Semily, OÚ Semily, kart. 298, sign. 11 34/233.
6 Tamtéž, kart. 299, sign. 11 36/933.
7 Tamtéž, kart. 299, sign. 11 36/988.
8 OA Semily, OÚ Turnov, kart. 1065, sign. I-a-2, I-c-111.
9 OA Semily, OÚ Semily, kart. 32, sign. 9 19/6.
10 OA Semily, AO Sklenařice, stavební plány.

KRONIKA

Činnost okresního archivu Semily v roce 1988

Okresní archiv plnil v roce 1988 úkoly stanovené pětiletým a ročním prováděcím plánem. Zaměření plánu kladlo mimořádný důraz na zpřístupňování a využívání archiválií, jejich ochranu, pozornost měla být věnována i předarchivní péči o organizace a instituce, které v tomto archivu ukládají své písemnosti.

I. Přehled o množství archiválií

K 31. prosinci 1988 vykazuje okresní archiv celkem 3 748,80 běžných metrů (bm) archiválií. Uspořádáno je 2 069,50 bm, inventarizováno 1 058,80 bm a 1 679,30 bm dosud nezpracováno. Značný je i stav katalogizovaných dokumentů – archiv vykazuje 17 292 záznamů, 1 489 zápisů ze schůzí vrcholných orgánů ONV bylo již rejstříkováno. Během roku bylo převzato 55 archivních přírůstků o celkovém rozsahu 32,70 bm, vnitřní skartací bylo vyřazeno 24,90 bm bezcenného materiálu.

K nejcennějším přírůstkům patří urbář semilského panství z roku 1687 (duplikát je v SOA Litoměřice), zápisy ze schůzí Národní jednoty Severočeské v Jablonci nad Jizerou, pamětní kniha a matriky obecné školy v Turnově z let 1839 – 1879. Dobrou spoluprací s Okresním muzeem Českého ráje v Turnově získal archiv cenné přírůstky do sbírky soudobé dokumentace a sbírky map a plánů, dále pak písemné pozůstalosti Petra Matouška, Václava Kulicha, Václava Randáka i celé fondy TJ Sokol Turnov a Zpěvácký spolek Dvořák Turnov. V mimoskartačním řízení byla převzata další část osobního fondu ředitele Aloise Jedličky z Turnova, od Rudolfa Hlavy získána dokumentace k historii dělnického divadla v Semilech (zčásti použita v tomto sborníku) a od ONV Semily archiválie ze dvou odúmrtí. Můžeme proto konstatovat, že v oblasti akviziční činnosti patří semilský okresní archiv k nejlepším ve Východočeském kraji.

II. Skartační prohlídky a archivní prevence

Během roku 1988 uskutečnili pracovníci archivu odborné dohlídky a skartace u 42 institucí: u tří odborů ONV, u sedmi národních výborů základního stupně – v Turnově, Lomnici nad Popelkou, Karlovicích, Bystré nad Jizerou, Peřimově, Vítkovicích a Kruhu,

u JZD Český ráj Všeň, 3. května Horní Branná, Kozákov Záhoří,

u okresního soudu, státního notářství. okresní zemědělské správy, okresní finanční správy a okresního oddělení Českého statistického úřadu,

u ředitelství a provozního odboru OÚNZ Semily, NsP Turnov, okresního kulturního střediska,

u OV ČSČK, OV SČSP, OV NF, tří škol a dalších organizací.

V případě potřeby provedli pracovníci archivu instruktáž o spisové službě. Spisové dohlídky byly vykonány u všech jmenovaných městských a místních národních výborů, zvláštní metodickou pomoc si vyžádaly okresní odborová rada, MěstNV Semily a odbor sociálních věcí a zdravotnictví ONV.

III. Zpřístupňování archivního materiálu

V souladu s plánem byl zpracován úvod k inventáři ONV Turnov 1945 – 1960 a inventarizováno 9 bm dodatků, celý fond adjustován a inventář schválen nadřízeným archivním orgánem; dále bylo započato s tříděním, pořádáním a vnitřní skartací fondu Okresní úřad Jilemnice (1855 – 1942), přičemž plán 40 bm byl dvojnásobně překročen a materiál v rozsahu 36,80 bm nadto inventarizován; konečně archiv započal zpřístupňovat fond Archiv města Vysokého nad Jizerou (1612 – 1945), v roce 1988 bylo uspořádáno 8,30 bm.

Na úseku katalogizace bylo pořízeno 368 záznamů k dalším oddělením Archivu města Turnova a rejstříkováno bylo 468 zápisů ze schůzí rady a pléna ONV Semily (1945 – 1960).

Díky těmto výsledkům se okresní archiv Semily v rámci okresních archivů Východočeského kraje řadí na první místo v inventarizaci archiválií a na druhé místo co do celkové zpracovanosti fondu.

Velmi dobře, tak jako každoročně, pokračovaly práce v získávání soudobé dokumentace prostřednictvím národních výborů, hospodářských a společenských organizací a kulturních zařízení, část dokumentace byla přímo přejímána od tiskáren v Semilech a Turnově. Mimořádná pozornost byla věnována fotodokumentaci, kdy prostřednictvím nákupní komise SOA Zámrsk byly získány další soubory snímků

od Karla Bárty, Miroslava Kubáta, Jaroslava Hajflera a Ludvíka Becka. Nejhodnotnějšími přírůstky bylo více než osm tisíc negativů Miloše Kerpla z let 1981 – 1987 a soubor stovky fotografií z Květnové revoluce 1945 v Turnově, povětšinou zcela neznámých. Sbírka fotografií je postupně katalogizována a rejstříkována – nyní je zpřístupněno 6 541 snímků. Byla provedena prohlídka bývalých provozoven profesionálních fotografů v celém okrese, jež sice nepřinesla očekávané výsledky, podařilo se však získat nové spolupracovníky.

Rovněž na úseku této činnosti patří semilský okresní archiv k nejlepším.

IV. Využívání archiválií a kulturně osvětová činnost

V roce 1988 navštívilo okresní archiv 205 osob, z toho bylo evidováno 54 badatelů při 140 studijních návštěvách. Archiv poskytl 24 zápůjček do jiných archivů, pro badatele byly uskutečněny 4 výpůjčky ze státních archivů, vyhotoveno 57 výpisů a opisů, vyřízeno 62 dotazů, rešerší a soupisů. Konkrétně byl vypracován interní soupis dokumentů k budování bezpečnostního aparátu a bezpečnostní politice v letech 1945 až 1955, soupis pramenů k československo-sovětským vztahům v letech 1959 – 1960, pro Státní vědeckou knihovnu v Hradci Králové byl sestaven přehled vydaných regionálních neperiodických tiskovin za uplynulý rok. Archiv se nadále podílel na celokrajském soupisu kronik.

Díky pochopení ONV v Semilech a dalších institucí, které poskytly finanční příspěvky, mohlo být započato s vydáváním nového vlastivědného sborníku Z Českého ráje a Podkrkonoší. Během roku byl připraven svazek druhý a obsahově načrtnut třetí. Vlastní publikační činnost archivu zajišťoval ředitel archivu, který vedle tří příspěvků v prvním svazku citovaného sborníku otiskl stať *Katastr textilního průmysl*u *jilemnického okresu z roku 1901* ve sborníku Z dějin textilu, sv. 11, ve sborníku Lnářský průmysl, sv. 7, studii *Cestou k Únoru ve lnářském průmyslu na Lomnicku* a v okresním týdeníku Rozvoj článek *Zemřel učitel Rudolf Hlava.*

Archiv provedl jednu přednášku, podílel se však na dvou výstavách – zapůjčil dokumentární materiál na výstavu ke 40. výročí Vítězného února v Okresním muzeu Českého ráje a dále poskytl archiválie Městskému muzeu v Lomnici nad Popelkou pro výstavu o kulturním významu vrchu Tábor. Reprodukcemi archiválií se podílel na oslavách 100. výročí založení tkalcovny n. p. Kolora v Libštátě. Nadále se úspěšně rozvíjela spolupráce s kulturními zařízeními okresu i kraje, s komisí regionálních dějin OV KSČ Semily, historicko-dokumentační komisí ČSPB Semily, okresní knihovnou, OKS Semily a dalšími institucemi.

Badatelům je k dispozici knihovna, vykazující 8 493 katalogizovaných svazků. Mimo plán byla katalogizována knihovna dělnického funkcionáře Bohumila Kadlece z Benešova u Semil s řadou unikátních tisků (194 záznamů).

V průběhu roku studovali v okresním archivu následující badatelé:

PhDr. Rudolf Anděl: *Stavební vývoj Českého Dubu*
Miroslav Bartoň: *Historie železniční trati Jilemnice – Rokytnice nad Jizerou*
Jiří Bičík: *Absolventi ZDŠ v Turnově*
Ivana Binarová: *Brusičské dílny v okolí Kozákova v letech 1850 – 1945 (diplomová práce)*
Eva Bláhová: *Vlastnické vztahy v Turnově 1931*
PhDr. Miroslav Cogan: *Malířská rodina Hertlů v Turnově*
Igor Činovec, prom. historik: *Dějiny fotografie v okrese Semily*
Ing. Petr Dostál: *Stavebně historický průzkum dřevěného mostu v Bystré nad Jizerou*
Jan Drahoňovský: *Rodopis Drahoňovských*
Přemysl Drbohlav: *Rodopis Drbohlavů na hruboskalském panství*
Vladimír Fajta: *Rod Martínků a Fajtů ze Žďáru*
František Fiedler: *Absolventi 2. ZDŠ v Turnově*
Zdeněk Fišera: *Hradologie českého severovýchodu*
Jitka Flajšrová: *Absolventi ZDŠ v Lomnici nad Popelkou*
Lubomír Gelbas: *Politická struktura okresu Semily po 2. světové válce*
Stanislav Hlava: *Místní dějiny obce Bozkova*
František Hloušek: *Historie hasičského sboru v Chuchelně*
Věra Hyšková: *Minulost školství v Horní Branné*
Petr Jerie: *Dějiny kostela v Libštátě*
Josef Khol: *Historie optické výroby firmy OMAT v Turnově*
Lubomír Kořínek: *Hasičský sbor v Chuchelně*
František Kousal: *Dějiny obce Benešova u Semil před první světovou válkou*
Lucie Kracíková: *Umělecko-historický vývoj kostela v Přepeřích (seminární práce)*
Jiří Kraus: *Vědecké dílo Františka Adama Petřiny (seminární práce)*
Miroslav Kubát: *JZD na Vysocku*
Jindřich Kubín: *Vývoj závodu Seba 12 v Poniklé*
PhDr. Hana Maierová: *Únor 1948*
Lenka Malíková: *Historie Hradce Králové v soudobém tisku*
Lenka Marková: *Chráněné stromy na Semilsku*
Zdeňka Marková: *Historie tělovýchovy v Semilech*
Václav Masopust: *Absolventi měšťanské školy v Turnově*
Jiří Mašek: *Dějiny Turnova v 18. a 19. století (diplomní práce)*
PhDr. Eva Mikanová: *Hudba na semilském okrese v 16. – 18. století*
Jana Milková: *První uvedení Škroupova Drátenika v Semilech*
Jana Milková: *Únor 1948 na semilském okrese*
Iveta Patzáková: *Výtvarní umělci okresu Semily*
Ing. Vladimír Pěnička: *Historie n. p. Tofa v Semilech*

Jan Pánek: *Studenti SVVŠ Semily v letech 1963 až 1966*
Jiřina Skalská: *Absolventi turnovského gymnázia z r. 1960*
Vladimíra Sůvová: *Sociální a společenské přeměny Semilska po druhé světové válce*
Jana Svobodová: *Historie 1. základní školy v Turnově*
Josef Šimurda: *Historie železnice v oblasti Krkonoš*
Ing. arch. Svatopluk Technik: *Stavební vývoj Českého Dubu*
Kateřina Tejčková: *Chráněné stromy na Semilsku*
Boris Titzl: *Učitelské působení Františka Bakuleho na Malé Skále*
Oldřich Turčín: *Evakuační transporty válečných zajatců Východočeským krajem 1945*
Petr Vaněk: *Evropská faunistika v letech 1900 až 1925*
Miroslav Vávra: *Dějiny gymnázia v Turnově*
Zuzana Vavřichová: *Historie 1. základní školy v Turnově*
Jan Vele: *Dějiny n. p. Tofa Semily*
Vlastimil Vlk: *Vlastnické vztahy v Jablonci n. J. na počátku 19. století.*
týž: *Zaniklá obydlí v Jablonci a okolí v 18. a na počátku 19. století*
PhDr. Tomislav Volek: *Česká hudební kultura 18. a 19. století*
Václav Votoček: *Historie závodů n. p. Kolora Semily*
Miluše Záleská: *Život v obci Víchová nad Jizerou*
Miluše Záleská: *Život v obci Víchová nad Jizerou do roku 1945*

V. Personální situace

Na úspěšném plnění plánu se pod vedením ředitele archivu PhDr. Ivo Navrátila podíleli samostatný odborný archivář Jaroslav Barták a odborný archivář Zdeněk Kašpárek, krátkodobě archivářka Jana Hejlová. Brigádnické síly Ivana Brodská, Libuše Hlůžová, Stanislava Pošepná a Miroslav Kubát měly alespoň částečně nahradit současný neúplný personální stav okresního archivu, neboť odborné archivářky Ilona Činovcová a Marie Navrátilová jsou dosud na mateřské dovolené.

Jménem státního oblastního archivu v Zámrsku však mohu s uspokojením konstatovat, že kolektiv semilských archivářů dokázal v uplynulém roce plánované úkoly nejen splnit, ale v některých ukazatelích i značně překročit.

VI. Umístění a vybavení archivu

Mimořádná pozornost byla v uplynulém roce věnována zajištění optimálních podmínek pro uložení archivních fondů tak, aby byly zabezpečeny před negativními vlivy vnějších přírodních podmínek a jejich uložení bylo v souladu se směrnicí ministerstva vnitra ČSR z 12. února 1975, o ochraně a kategorizaci archiválií. Hygienický režim sledoval pravidelný úklid depotních prostor, jejich větrání a snižování relativní vlhkosti vzduchu pomocí vysoušečů VV-60-U.

Tyto snahy však byly značně ovlivněny nemožností vyčlenit potřebné finanční prostředky pro plánované stavební úpravy ať již objektů v Bystré nad Jizerou, tak i v Turnově ve smyslu hospodářské smlouvy s Okresním muzeem Českého ráje v Turnově z 1. 7. 1987.

Dnem 1. 12. 1988 se odbor vnitřních věcí ONV Semily stal vlastníkem objektu bývalé mechanické tkalcovny v Benešově u Semil čp. 192. Kromě archivního depozitáře se zde počítá s umístěním reprografické dílny a fotokomory, na jejímž technickém vybavení a využití se bude podílet okresní kulturní středisko v Semilech. Věříme, že se ONV Semily podaří adaptaci této budovy maximálně urychlit, neboť kapacita prostor okresního archivu je již několik let zcela vyčerpána.

Vlasta Šimková

Historicko-dokumentační komise při OV ČSPB Semily

Činnost na úseku historické dokumentace z let okupace, odboje a povstání a historického zpracování této problematiky byla v regionu dnešního semilského okresu značně dlouho živelná a nekoordinovaná. Prakticky záležela v individuální činnosti několika jednotlivců, kteří měli k této problematice vztah buď svou profesí nebo z osobního zájmu, případně na základě vlastních zážitků.

V bývalém okrese jilemnickém byli hlavními pracovníky na tomto úseku učitelé Oldřich Rydval a Jaromír Horáček. Podobně i na Semilsku a Turnovsku se o tuto činnost zajímali především pedagogové, například Rudolf Hlava ze Semil a Josef Knop z Turnova. Vedle nich vzpomeňme některé kronikáře, například Bohuše Josífka z Vysokého nad Jizerou, Josefa Martínka a Františka Večerníka z Lomnice nad Popelkou, Karla Kinského z Turnova a další, kteří zachytili soustavněji události z doby okupace. Spojení mezi nimi bylo jen náhodné a příležitostné, šlo o činnost vysloveně individuální s různým tématickým zaměřením a metodickým přístupem.

Vedle osob, jež se zabývaly převážně písemnými materiály, byla zde také početná řada fotografů, vesměs amatérů, kteří zachytili množství zajímavých a významných událostí, zvláště z období příchodu Rudé armády v květnu 1945. Protože sami nepočítali s nějakým dokumentačním využitím svých snímků a ani nedocenili jejich význam, ponechávali je bez dalšího využití. Teprve postupně, když se hledaly materiály k různým výstavám, se tito fotografové přihlásili k dokumentační spolupráci. V Jilemnici to byli například Josef Kosáček a fotografové z povolání Josef Zuzánek a Stanislav Šimůnek, v Semilech Miloš Kosař, v Turnově Alois Jedlička. Tito fotografové stáli nejdéle stranou dokumentační činnosti, jednak proto, že nepovažovali své materiály za významné, jednak proto, že pracovníkům na tomto úseku v SPB nebyli často známi.

Do vlastní dokumentační činnosti patřilo v té době především sbírání a shromažďování různých písemností z doby okupace, které se týkaly hlavně represivních opatření gestapa, soudů a jiných nacistických institucí. Šlo při tom především o dokumenty ze soudních procesů s odbojáři, rozsudky, dopisy z vězení a do vězení, poslední dopisy před popravou, dále fotografie popravených nebo umučených odbojářů a podobně. Hlavní význam této činnosti spočíval v tom, že byly zachráněny dokumenty, které se nacházely v rodinách odbojových pracovníků a které by se případně neuchovaly. Dále patřila do této první etapy dokumentační činnosti také evidence odbojových skupin a jejich příslušníků. Zde se vycházelo ze zpráv jednotlivých členů odboje, jak je podávali na ústřední výbor SPB, Vojenský historický ústav a ministerstvo národní obrany při žádostech o přiznání charakteru odbojáře podle zákona č. 255/1946 Sb. Někdy se při rekonstrukci těchto skupin vycházelo i z doslechu a vzpomínek. Nebyla ještě opora v centrálních ani jiných archivech, kde se tento materiál teprve zakládal a zhodnocoval, teprve značně později došlo k jeho kompletaci, upřesnění a prověření. Postupně se připojil i soupis pomníků a pamětních desek se jmény padlých, umučených a popravených; s tím pak souvisel i přehled nejvýznamnějších událostí, hlavně z doby povstání. Zde již šlo o prvky historie odboje, ale vždy ještě jenom v místním pohledu, bez souvislostí v širším regionu. Přesto se tu už jednalo o velmi cenný stavební materiál pro případné komplexnější zpracování. Hodnotu měla bezprostřednost svědeckých výpovědí od přímých pamětníků, nevýhodou byl nedostatek konfrontace a prověřování.

Největší množství dokumentů soustředil ve svém osobním archivu Oldřich Rydval z Jilemnice. Jeho vztah k těmto materiálům byl zesílen tím, že sám prožil téměř celou válku v nacistických věženích a osobně poznal situace, ve kterých prameny vznikaly. Z obvodu bývalého okresu Jilemnice zachytil prakticky u každého odbojáře, který ztratil život na popravišti nebo zemřel ve vězení nebo na pochodu smrti, nějakou listinnou připomínku nebo památku na jeho osud, mnohdy našel u pozůstalých i fotografie těchto obětí. Podobný materiál pak shromáždil i od vězňů, kteří se vrátili.[1]

Z této dokumentace bylo uspořádáno několik výstav při příležitosti významných výročí, a to především pro jilemnickou veřejnost a žáky škol. Na výstavách byl zajištěn i odborný výklad, na němž se podíleli i další členové SPB, a lze říci, že tyto akce měly kladný výchovný dopad. Pokud jde o publicistické využití, pak to byly jen krátké články v místním nebo okresním tisku.

Širší zpracování tématiky z let nacistické okupace v oblasti dnešního semilského okresu se pak objevilo v několika ucelenějších publikacích.

Jako první je nutno uvést knihu Pavla Glose z Turnova s názvem *Na bratrské fare*,[2] zaměřenou na události na Turnovsku především v letech 1942 a 1943, kdy zde došlo k rozsáhlému zatýkání v souvislosti s pátráním gestapa po Vladimíru Krajinovi, na jehož ukrývání se podíleli také příslušníci jednoty bratrské. Kniha má do určité míry charakter obhajoby postojů a chování autora při jeho výsleších gestapem.

Další prací, která vyšla velmi brzy po válce, avšak bez uvedení roku vydání, je brožura majora Krátkého s titulem *Ve službách vlasti. Dokumentační publikace o spolupráci Čechů a Slováků v tajné službě za války*.[3] Zachycuje určitý úsek činnosti skupiny Mamut, jejíž někteří členové, mezi nimi i autor, se dostali v letech 1944 a 1945 do styku s odbojáři v Jilemnici. Autor se v knize pokusil o beletristický způsob líčení událostí, to však vedlo k tomu, že faktografická věrnost se dostala až na druhé místo. Je zde patrna přirozená tendence vyzdvihnout zásluhy této skupiny.

Oba uvedení autoři nebyli členy okresní organizace SPB ani nebyli ve styku s dří-

ve uvedenými dokumentaristy. Jejich práce vznikaly samostatně a mimo činnost, jež se v oblasti dokumentace rozvíjela v organizacích SPB.

První studií z okupační tématiky celého regionu dnešního semilského okresu byla diplomní práce Oldřicha Rydvala z roku 1957 s názvem *Účast učitelů v protifašistickém odboji v okresech Jilemnice, Semily a Turnov v letech 1938 – 1945.* Na stručném pozadí celostátních událostí se snažila zachytit podíl učitelů na tomto boji, s vylíčením jejich postojů, forem protifašistické činnosti, jejich perzekuce ze strany gestapa i jejich obětí na životech.

Byli ještě někteří další autoři, kteří v různých letech zaslali menší příspěvky do soutěže svazu, například Josef Kosáček z Jilemnice, a i jejich práce byly hodnoceny jako cenný příspěvek k regionálním dějinám odboje. V roce 1965 vyšla publikace Miroslava Havlíčka *Protifašistické hnutí na horním Pojizeří v letech 1938 – 1945.*[4] Byla to práce z historického semináře filozofické fakulty Karlovy univerzity, založená již na solidní znalosti archivních pramenů. Středem jejího zájmu je Železnobrodsko, jsou však v ní zachyceny i události na Turnovsku a Semilsku. K 20. výročí osvobození vydal rovněž OV KSČ v Semilech sborník *Semilsko v boji proti fašismu za svobodu v letech nacistické okupace 1938 – 1945,* ve kterém byly publikovány vzpomínky řady zasloužilých odbojových pracovníků.[5]

Dlouhou dobu byla dokumentační činnost záležitostí osobního zájmu jednotlivců. Významnou změnu přinesl dvanáctý sjezd Svazu protifašistických bojovníků v roce 1962, po kterém vydal jeho ústřední výbor závazné pokyny k vytvoření historicko-dokumentačních komisí na všech stupních organizací SPB. Bylo konstatováno, že svaz prostřednictvím dokumentární soutěže shromáždil více než tisíc vzpomínek protifašistických bojovníků ze všech úseků odbojové činnosti, že však šlo přitom dosud o nesoustavnou činnost, a bylo zdůrazněno, že je třeba přejít k systematické sběratelské činnosti. Současně bylo doporučeno navázat soustavnou a širokou spolupráci s podobnými komisemi při orgánech KSČ a s institucemi, které se rovněž touto problematikou zabývají.

Na základě těchto pokynů byla vytvořena při OV SPB v Semilech historicko-dokumentační komise (HDK), jejímž vedením byl pověřen Oldřich Rydval. Komise byla složena hlavně z těch členů, kteří se dříve této tematice věnovali. Pro činnost HDK vydal ústřední výbor v několika etapách podrobnější metodiky. První z nich měla název *Směrnice pro vypracování chronologie k dějinám národně osvobozeneckého boje československého lidu v letech 1938–45.* Jsou v ní stanoveny principy historicko-dokumentační činnosti s úkolem zachytit maximální množství pravdivých a prověřených faktů a zařadit je v jejich časové posloupnosti. Současně tato směrnice obsahovala pokyny, kde a jak hledat fakta a co je třeba zachycovat, připojen byl obsáhlý seznam námětů ke sběru vzpomínek.

Tím začalo období kolektivní práce HDK. Její činnost se však po dlouhou dobu setkávala s potížemi. Některé organizace nepochopily závažnost úkolu a výběr jejich zástupců v HDK byl víceméně formální, což ztěžovalo rozvinutí soustavnější činnosti v celookresním měřítku. Aktivita některých členů HDK se omezovala jen na účast na schůzi. Přesto se podařilo vytvořit skupinu několika obětavých pracovníků, kteří po řadu let zajišťovali alespoň hlavní úkoly komise. Dlužno zde jmenovat vysockého zástupce Bohumila Žantu, loukovského Rudolfa Vacka, turnovského Josefa Prudiče, lomnického Josefa Martínka. Někteří z nich už nežijí a byli vystřídáni mladšími členy. Z nich patří mezi nejaktivnější Josef Šírek z Rovenska pod Troskami, v posledních letech přibyli do komise a stali se jejími platnými pracovníky Jan Klaban z Lomnice nad Popelkou, Rudolf Hlava ze Semil a Josef Prchlík z Turnova.

Komise se především soustředila na další shromažďování dokumentů ze Semilska a Turnovska, odkud jich bylo ještě málo. Veškeré doklady byly tříděny do teritoriálních oddílů podle základních organizací a do tří chronologických skupin: okupace, odboj a povstání. V tomto uspořádání jsou doplňovány podnes.

Komise zpracovávala dále velmi odpovědné úkoly uložené ústředním výborem SPB. Jeden z hlavních se týkal odbojových skupin ve zdejším regionu, jejich evidence, charakteristiky a činnosti. Komise posoudila materiály předložené ústředím, upřesnila je a doplnila. Dále byl zhotoven seznam hrobů a památníků rudoarmejců ve zdejším okrese, který byl obohacen i fotografiemi. Komise dále sestavila článek o Semilsku pro sborník o odboji a povstání ve Východočeském kraji a článek o událostech v roce 1938 pro sborník pohraničních okresů k 50. výročí Mnichova.

Od roku 1975 se komise soustředila na přípravu publikace o okupaci, odboji a

povstání na Semilsku. Došlo k tomu z iniciativy předsedy komise, který měl v hlavních rysech potřebný materiál shromážděn. S pomocí nejaktivnějších členů jej doplnil, takže jej bylo možno zpracovat v celkový obraz této doby pod názvem *Semilsko v boji za svobodu 1938 – 1945.* Práce byla nejdříve zaslána do celostátní soutěže SPB roku 1980, v níž dostala druhou cenu, a pak rozšířena a doplněna seznamy, přehledy a fotografiemi.[6]

Dlouho nebylo dosaženo výraznější spolupráce s institucemi, které se rovněž zabývají historickou problematikou, tj. s muzei, archivy a podobně, také se nedařilo získat učitele dějepisu. Od roku 1985 je do činnosti HDK zapojen okresní archiv Semily se sídlem v Bystré nad Jizerou, čímž jsou pro plnění jejích úkolů vytvořeny příznivější podmínky. S jeho pomocí bylo možno vyřešit některé úkoly, na něž komise sama nestačila. Především byl uskutečněn starý plán na zhotovení diapozitivů z velkého množství shromážděného obrazového materiálu. Tyto diapozitivy jsou významnou pomocí při besedách o okupaci ve školách, učilištích i základních organizacích SPB. Komise chce tímto způsobem zachytit i období první světové války a prvního odboje, případně i další aktuální historickou tematiku. Spolupráce s okresním archivem je pro HDK cenná také proto, že je zde možno získat dosud neznámé prameny pro historickou činnost.

Do celkového plánu další práce zařadila HDK jako jeden z hlavních úkolů sestavení sborníčku, který by v návaznosti na vydanou syntézu obsahoval medailónky odbojářů popravených nebo zemřelých v internaci a jejich fotografie, v duchu zásady *Nikdo nesmí být zapomenut.* Ke splnění tohoto úkolu přistupuje společně s komisí regionálních dějin dělnického hnutí a KSČ při OV KSČ v Semilech a při soustavné spolupráci s okresním archivem a případnou účastí muzeí, neboť tato záležitost se týká i činnosti a zaměření zmíněných institucí.

Práce historicko-dokumentační komise je pravidelně hodnocena předsednictvem OV ČSPB, které také upřesňuje její zaměření v duchu závěrů sjezdů SPB a aktuálních potřeb regionu. Během roku 1989 bude doplněna o další členy a spolupracovníky z řad muzejníků, učitelů, kronikářů a dalších zájemců.

Oldřich Rydval

Poznámky

1 Tento archiv je uložen u Oldřicha Rydvala v Jilemnici a obsahuje zejména:.
- asi 500 fotografií zahynulých účastníků odboje, sovětských partyzánů a našich zahraničních vojáků padlých na východní nebo západní frontě, snímky věznic, táborů a popravišť, památných míst odboje;
- asi 2000 dokumentů – zatykačů, obžalob, rozsudků, dopisů apod., některé z nich jen ve fotokopiích;
- asi 50 fotografií pomníků a hrobů rudoarmejců na území okresu;
- vzpomínky pamětníků, zprávy účastníků odboje a záznamy kronik – rozděleny do oddílů okupace, odboj a povstání, uvnitř podle základních organizací ČSPB;
- dokumentační materiál k regionálnímu dělnickému hnutí, prvnímu odboji, fotografie a vzpomínky legionářů, doklady o mezinárodních proletářských srazech na Krkonoších a v Jizerských horách, o nástupu henleinovců a boji KSČ proti kapitulaci, k Únoru 1948, činnosti národních výborů a počátkům družstevnictví.

Všechny obrazové materiály s doprovodnými texty jsou uspořádány do tematických celků. Od roku 1987 je archiv HDK OV ČSPB postupně připravován k uložení v okresním archivu. Lze tu také připomenout, že ve státním oblastním archivu v Zámrsku je již dnes badatelům přístupný materiál krajského výboru svazu.

2 Vydala jednota bratrská v Turnově roku 1946 v nákladu 5 tisíc výtisků. 302 s.

3 Jako vydavatel je uvedena býv. čs. zpravodajská skupina Mamut, vyslaná styčným důstojníkem mjr. Krátkým, MNO v Londýně. Jediný výtisk, který se dostal do rukou HDK až v osmdesátých letech, je označen již jako páté vydání a vyšel péčí tiskárny Farkaš, nár. správa, Nové Zámky.

4 Vydal ONV Jablonec nad Nisou pro vnitřní potřebu škol a kulturních zařízení, graficky upravil J. V. Scheybal. 110 s.

5 Zařazeny vzpomínky Rudolfa Novotného, Petra Puturka, Františka Rysa, Karla Kučery, Františka Hanče, Rudolfa Laciny, Miroslava Tichánka, Nadi Niklové, Josefa Šubrta, Františka Hájka, Františka Kouckého, Josefa Pavlišty, Bohumila Kozáka, Viléma Pšeničky, Františka Macha, Ladislava Vraštila, Jaroslava Kousala, Františka Štrincla, Františka Drbohlava a Bohumila Žanty.

6 Vydal OV ČSPB roku 1985 nákladem 3000 výtisků. 274 s., obr. příl.

JUDr. Václav Lukáš

Před časem jsme si připomenuli životní jubileum známého vlastivědného a kulturního pracovníka, doktora práv Václava Lukáše, narozeného 19. června 1912 v Jilemnici, nositele státního vyznamenání Za vynikající práci a dalších čestných uznání ministra kultury a ústředního výboru Socialistické akademie, ředitele státního ar-

chivu v Liberci a později v Jablonci nad Nisou, vědeckého pracovníka Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, autora četných vědeckých a populárně naučných prací z oboru sklářství, numismatiky, muzejnictví a archivnictví, který nyní tráví zasloužený odpočinek ve Vysokém nad Jizerou.

Již ve stáří dvou let se s rodinou odstěhoval do Vysokého nad Jizerou. Nedlouho po otevření obchodu jeho otce vypukla první světová válka, otec narukoval a z války se už nevrátil. Václav se pak do Jilemnice vrátil při studiu na tamějším gymnáziu. Avšak prázdniny ve Vysokém nad Jizerou znamenaly pro studenty rušný a bohatý kulturní život. Mnohé z nich to poznamenalo natrvalo. Citujeme ze slov Václava Lukáše:

Asi v roce 1929 zavítal do městečka profesor Čeněk Zíbrt, jeden z iniciátorů národopisné výstavy v Praze roku 1895 a zakladatel významného časopisu Český lid. On dobře znal zajímavou a velkorysou účast Vysocka na této výstavě, zajímal se o fond sbírek, který léta čekal na půdě záložny. Za pomoci řezbáře a fotografa Františka Hanuše dosáhl svou autoritou toho, že obecní zastupitelstvo dalo souhlas s využitím sálu na radnici pro zřízení muzea. Na tom jsem se pak jako student s panem profesorem i s ostatními podílel. Stal jsem se důvěrníkem pana profesora, zvláště po jeho částečném ochrnutí . . .

Po maturitě, v době hospodářské krize, Václavovi zbyla malá naděje uplatnit se jako historik. Ani středoškolským profesorem se nechtěl stát. Rozhodl se pro studium práv. Není třeba zdůrazňovat, že mu to později v archivní práci hodně posloužilo. Během studia poznal mnoho významných osobností té doby. Po absolvování práv se mladý Lukáš dal zapsat na filozofii — historii umění s řadou pomocných věd a posléze začal studovat knihovnický kurs. Po uzavření vysokých škol okupanty nastaly nové starosti. Velkou skupinu studentů, mezi kterými byl i Václav Lukáš, zachránil archivář hlavního města Prahy profesor Václav Vojtíšek a umožnil jim přežít těžká léta okupace. Václav Lukáš se octl v numismatickém oddělení Národního muzea a tam pod vedením profesorky E. Nohejlové začal psát *Počátky úřadu nejvyššího mincmistra Království českého* — závěrečnou práci na archivní škole, kterou tehdy absolvoval.

Po osvobození roku 1945 přešel Václav Lukáš do archivu ministerstva vnitra v Praze. Zde se také setkal se *zuřivým reportérem* Egonem Erwinem Kischem, kterému pomáhal vyhledávat doklady k připravované novele o pobytu Karla Marxe v Karlových Varech, Kischově posledním díle.

Zcela zvláštní a významná doba v archivní praxi nastala po Lukášově jmenování vedoucím expozitury archivu v Liberci (později v Jablonci nad Nisou) od 1. dubna 1947. Zajišťoval archivní fondy zavlečené do Československa z mnoha částí Evropy. Některé z nich byly vyměňovány vedoucími politickými představiteli, například vzácný rukopis *Berliner Stadtbuch* ze 14. století za známý *Jenský kodex*. Václav Lukáš se rovněž podílel na I. celostátní výstavě archivních dokumentů v Praze a na výstavě *Liberecký kraj v archivních dokumentech*.

Ani tato doba se však neobešla bez reorganizací. Václav Lukáš přešel jako vědecký pracovník do Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou. Tento ústav se postupně dostával na vysokou vědeckou úroveň, srovnatelnou se světovými ústavy podobného zaměření. Kolektivu se podařilo založit sborník s mezinárodní úrovní, *Ars vitraria* (Sklářské umění). Václav Lukáš v něm publikoval články a studie. Další práce zasílal do propagačního časopisu pro zahraniční zákazníky — *Glasrevue*. V jabloneckém muzeu se podílel zejména na trvalé historické expozici a na organizaci a výstavní činnosti poboček v Novém Boru a v Kamenickém Šenově, na vybudování památníku v Kristiánově a sklářského muzea v Harrachově. V rámci oslav 250. jubilea harrachovské sklárny se zabýval její historií, dále pak i historií naší nejstarší sklárny, která trvale působí na jednom místě — sklárny v Chřibské.

Za třicetiletého působení v Jablonci nad Nisou absolvoval mnoho přednášek o historii města, jeho průmyslu i o celé oblasti Jizerských hor. Dvanáct let byl v jabloneckém okrese konzervátorem státní památkové péče.

JUDr. Václav Lukáš ani v důchodu nesložil ruce v klín. V letech 1976 — 1980 zorganizoval archivní službu koncernu Jablonecká bižuterie. Ve Vysokém nad Jizerou se mu podařilo nalézt stopy po nejstarší sklárně na Vysocku a tím v celých Krkonoších, huti Mikuláše Queissera, o kterém je zatím jen známo, že roku 1376 se zavázal dodat Hanušovi z Hlohova určité množství skla. Věřme, že archeologickým průzkumem se podaří tuto stopu potvrdit. Ve Vysokém nad Jizerou se rovněž „náš doktor" stal pilným dopisovatelem zpravodaje Větrník, píše o historii i současnosti

města, zejména o jeho kulturních tradicích pro vysocké spoluobčany i pro návštěvníky tohoto střediska.

Ad multos annos!

Výběrová bibliografie Václava Lukáše

ARCHIVNICTVÍ:

Obecní kronikáři a archivy. In: Příručka kronikáře. Prozatímní pokyny pro vedení obecních kronik. Praha 1951, s. 47 – 58.

Základní pojmy z archivní praxe. (Příspěvek k archivní terminologii.) Archivní časopis, *2*, 1952, str. 40 – 46.

Pracovní konference Svazu českých muzeí. Archivní časopis, *5*, 1955, s. 224 – 225.

Státní archiv v Jablonci nad Nisou. Průvodce po archivních fondech. Zprac. kolektiv pod vedením V. Lukáše. Praha 1956, 196 s.

Minulost Libereckého kraje v archivních dokumentech. Katalog výstavy. Liberec 1958, strana 2 – 5.

Výstava „Minulost Libereckého kraje v archivních dokumentech". Archivní časopis, *8*, 1958, strana 168 – 170.

Výstava „Minulost Libereckého kraje v archivních dokumentech". Několik poznámek k metodice historických výstav. Časopis Společnosti přátel starožitností, *66*, 1958, s. 347 – 360.

MUZEJNICTVÍ:

Celostátní konference pracovníků muzeí a galerií v Brně 24. – 25. 11. 1959. Diskusní příspěvek o spolupráci archivů, muzeí a knihoven ke sjednocení zásad evidence. In: Dokumenty z konference. Praha 1960.

Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou. Stálá výstava skla a bižuterie. Jablonec n. N. 1963. 14 stran.

Le Musée du verre et de la bijouterie Jablonec nad Nisou. Museum of Glass and Jewellery Jablonec nad Nisou (Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou). Museum (Paris), *18*, 1965, č. 2, s. 101 – 107.

NUMISMATIKA:

Nález pražských grošů Václava IV. u dvora Slavoňova, obec Vesec, pol. okres Milevsko. Numismatický časopis, 1940 – 1941, s. 80.

Nález pražských grošů Vladislava II. v Posekanci, obec Paseky u Skutče. Tamtéž, s. 85 – 87.

Nález pražských grošů Václava IV. u Božovic, obec Skály, okres Vodňany. Numismatický časopis, 1942, s. 9.

Nález drobných mincí z 15. stol. v Žišově, okres Soběslav, Tamtéž, s. 89 – 91.

Nález pražských grošů a drobných mincí z 15. století v Kostelci n. Orl. Tamtéž, s. 91 – 92.

Nález grošů a drobných mincí ze 16. století v Oldříši u Poličky. Tamtéž, s. 92 – 93.

Počátky úřadu nejvyššího mincmistra království Českého. Numismatický sborník, *6*, 1960, strana 169 – 205.

Instrukce Ferdinanda I. pro nejvyššího mincmistra království Českého z roku 1545. Numismatický sborník, *7*, 1962, s. 215 – 228.

SKLÁŘSTVÍ:

A Schlick Goblet from the Year 1612 (Šlikův pohár z roku 1612). Glass Review, *20*, 1965, č. 2, s. 33 – 37.

Úvodem. In: Ars vitraria, sv. 1, *1966*, s. 5 – 8.

Severočeské sklářství v devatenáctém století. In: Severočeské sklo 19. století. Jablonec n. N. 1970, s. 7 – 14.

Nordböhmisches Glas des 19. Jahrhunderts (Severočeské sklo 19. století). In: Annales du 5e Congrès de l'Assotiation internationale pour l'histoire du verre, Prague 6 – 11 juillet 1970. Liège 1972, s. 289 – 292.

Glasvervaardiging in Noord-Bohemen (Sklářství v severních Čechách). In: Noordboheems Glas. Tongeren 1973, s. 5 – 15.

The North Bohemian Glassworks with the Oldest Tradition (Severočeská sklárna s nejstarší tradicí). Glass Review, *29*, 1974, č. 9, s. 18 – 21; č. 11, s. 17 – 71.

Sklářská muzea v ČSSR. In: Historie budování moderního sklářského průmyslu v severních Čechách. Ústí n. L. 1975, s. 39 – 48.

Úvodem. In: Ars vitraria, sv. *6*, 1977, s. 5 – 8.

From the History of the Export of Bohemian Glass (Z historie exportu českého skla). Glass Review, 33, 1978, č. 1, s. 4 – 17.

G. F. Kreybich's Journey to London in 1688 and the Beginnings of English Engraved Glass (Pobyt G. F. Kreybicha v Londýně roku 1688 a počátky anglického řezaného skla). Glass Review, *35*, 1980, č. 1, s. 10 – 13.

The Exportation of Bohemian Glass. A Historical Review (Historický přehled vývozu českého skla). Journal of Glass Studies (Corning), *23*, 1981, s. 56 – 63.

Z historie počátků jablonecké bižuterie. In: Historie sklářské techniky a technologie. Ústí nad Labem 1982.

Müllerova mapa království Českého z roku 1720 jako pramen k historii českého sklářství. In: Ars vitraria, sv. 7, 1982, s. 7 – 18.

Zum Harrachover Jubiläum (K harrachovskému jubileu). Glasrevue, *37*, 1982, č. 6, s. 2 – 9.

VYSOKÉ NAD JIZEROU:

Živá tradice. In: Památník k oslavám 180. výročí vzniku ochotnického divadla ve Vysokém nad Jizerou. Vysoké n. J. (1966), s. 5 – 11.

Štafeta lásky. Amatérská scéna, 1966, č. 3, str. 1 – 3.

Vysoké nad Jizerou. Vysoké n. J. 1969, 33 s.

Tradice stále živá. In: Divadlu vysockému na mnoho mil rovno nebylo. Hradec Králové 1986, s. 11 – 26.

RŮZNÉ:

Přehled historicko-vlastivědné literatury v Libereckém kraji od r. 1945. Časopis společnosti přátel starožitností, *65*, 1957, s. 28 – 32.

Z historie Jizerských hor. Ochrana přírody, 1969, č. 2, s. 49 – 52.

Jablonec nad Nisou – metropole světově proslulého skla a bižuterie. In: Sedmdesát pět let hromadné dopravy v Jablonci nad Nisou. Jablonec n. N. 1975, s. 7 – 9.

O VÁCLAVU LUKÁŠOVI:

URBAN, Stanislav: *Milestones Occur in Life.* Glass Review, *29*, 1974, č. 11, s. 24.

VRBATA, Jaroslav: *K 70. narozeninám JUDr. Václava Lukáše.* Archivní časopis, *32*, 1982, strana 104 – 106.

-mk- (KUBÁT, Miroslav): *Jubileum V. Lukáše.* Jilemnice slovem a obrazem, 1987, červenec-srpen, str. 17 – 18.

KUBÁT, Miroslav: *Čím jsem byl, byl jsem rád . . .* Krkonoše, *20*, 1987, č. 10, s. 25 – 26.

Miroslav Kubát

Za Janou Hlavovou

Dne 13. listopadu 1986 zemřela po dlouhé a těžké nemoci ve věku 73 let bývalá semilská archivářka Jana Hlavová.

Tato tichá a skromná žena patřila ke generaci archivářů, kteří v druhé polovině padesátých a počátkem šedesátých let zakládali a budovali okresní archivy v dnešním smyslu. S jejím jménem a jménem jejího manžela jsou spojeny počátky městského i okresního archivu v Semilech, tehdy ještě pro okres menšího rozsahu. Semilskému okresnímu archivu věnovala Jana Hlavová téměř sedmnáct let svého života za nelehkých pracovních podmínek. Proto si zaslouží naši vzpomínku.

Narodila se 16. května 1913 v Košťálově jako dcera Jana Kosiny, který zde měl obchod koloniálním zbožím. V Košťálově vychodila obecnou školu a po třech ročních cích měšťanské školy v Libštátě odešla na rok na německou měšťanskou školu ve Frýdlantě, aby se zdokonalila v cizím jazyku. Potom chodila do rodinné školy Vesny v Hořicích. V letech 1928 až 1931 se učila u otce obchodní příručí a navštěvovala živnostenskou pokračovací školu v Libštátě.

Po vyučení zůstala jako prodavačka v otcově obchodě až do roku 1938, kdy se provdala za odborného učitele Rudolfa Hlavu. Její manžel se tehdy vrátil z Belgie, kde byl dva roky správcem a učitelem české obecné školy ve Waterschei. Po sňatku zůstala v domácnosti a věnovala se rodině. Měli dva syny, starší Jaroslav se narodil poslední den míru, 31. srpna 1939, mladší Pavel až po osvobození 11. prosince 1946. Když šel v roce 1952 mladší syn do školy, nastoupila Jana Hlavová do zaměstnání jako vedoucí pohostinství PKD Semily v Košťálově.

Po roce 1945 vytvořil Rudolf Hlava semilský městský archiv tím, že vyčlenil archiválie dosud uložené v Mizerově muzeu v Semilech a doplnil je o písemnosti staré městské registratury uložené na různých místech semilské radnice. V roce 1954 byl jmenován okresním archivářem. Později byl pro okresní archiváře systemizován celý pracovní úvazek, a proto se musel – jako ostatní archiváři – rozhodnout, zda bude učit nebo zůstane archivářem. Zvítězila škola a za svého nástupce tehdy navrhl svoji manželku. Tak 1. dubna 1957 archiv převzala Jana Hlavová a stala se okresní archivářkou.

Učitel Hlava se při předávání funkce zavázal, že bude manželce při inventarizaci archivních fondů pomáhat. I když svůj slib plnil, hlavní tíha archivní práce ležela na nové archivářce. Nebyly to malé úkoly. Okresní archiv se stále ještě budoval.

Bylo třeba provádět skartace u národních výborů, škol a dalších institucí, přebírat zde vytříděné písemnosti a svážet je do okresního archivu – pokud bylo kam, protože po prostorové stránce měl semilský okres jeden z nejhůře vybavených archivů v kraji. Kancelář a pracovna byly v jedné úzké místnosti ve druhém patře semilské radnice dosti vzdálené od všech depozitářů. Kromě stolu na pořádání a psacího stolu byl zde pouze regál s příruční knihovnou. Více se sem nevešlo. Na třech různých místech v Semilech byly depozitáře. Jeden ve větší místnosti v domě za muzeem, druhý ve třech menších místnostech v suterénu budovy ONV, v níž byla část písemností ONV uložena též na půdě, a třetí na děkanství. Většina místností byla vlhkých nebo z protipožárních důvodů pro archivní účely nevhodných. Tato situace vedla k častému stěhování archiválií a tím zdržovala a značně znesnadňovala odborné archivní práce.

Je překvapující, že za takových pracovních podmínek dosahovala archivářka Jana Hlavová velmi dobrých výsledků. V roce 1959 byl semilský okresní archiv podle počtu inventarizovaných archivních fondů na čtvrtém místě ze dvaceti osmi okresních a městských archivů tehdejšího Libereckého kraje.

V roce 1960 v rámci územní reorganizace došlo ke spojení tří okresních archivů: semilského, jilemnického a turnovského, se sídlem v Semilech. Vedoucí sloučeného okresního archivu se stala Jana Hlavová. V polovině roku 1961 bylo sídlo archivu přeloženo na Hrubý Rohozec, kde ve státním zámku měl archiv velkou kancelář a poměrně velké depozitáře, i když většinou vlhké. I v této době se rozhodující část pořádání a inventarizace prováděla na semilském pracovišti, které mělo největší zpracovanost fondů z celého okresního archivu.

Jana Hlavová – s manželovou pomocí především na přípravě úvodů pomůcek – inventarizovala archivní fondy *Archiv města Semil* 1629 – 1945, *Okresní úřad Semily* 1850 – 1945, *Okresní školní výbor Semily* 1871 – 1945, *ONV Semily – expozitura Železný Brod* 1945 – 1948, *Okresní soud Lomnice n. Pop.* 1850 – 1897, dále 25 archivů obcí, tři archivy far, šest inventářů škol (z toho dva sdružené) a patnáct spolků. Kromě článků v okresních novinách Rozvoj publikovala v roce 1960 ve sborníku Antal Stašek, Ivan Olbracht a Semily (str. 51 – 56) materiálovou stať *Doklady o Antalu Staškovi a Ivanu Olbrachtovi v městském a okresním archivu v Semilech* a roku 1966 ve sborníku Krkonoše – Podkrkonoší (sv. 2, s. 183 – 187) studii *Nejstarší veřejné knihovny v okrese Semily*.

Koncem šedesátých let bylo rozhodnuto, že v jilemnickém zámku bude zřízeno muzeum. Archiv, který zde měl své pracoviště, byl požádán o jeho vyklizení. Po delším hledání a jednání se odboru vnitřních věcí ONV podařilo získat pro sídlo okresního archivu budovu bývalé tkalcovny v Bystré nad Jizerou a tím položit základ k řešení jeho neutěšené prostorové situace.

Koncem roku 1971 po provedení nejnutnějších stavebních úprav sem byla převezena část písemností z Jilemnice a ze Semil. Od této doby až do konce r. 1973, kdy Jana Hlavová odešla do důchodu, se podílela na budování depozitáře v Bystré. Účastnila se především přestěhování všech písemností ze čtyř depozitářů semilského pracoviště. Kladlo to na ni velké nároky jak po stránce organizace převozu, tak i značnou fyzickou námahu při vlastním stěhování. Přesto se jí podařilo úkol přestěhování dokončit.

Od roku 1979 bylo sídlo okresního archivu postupně budováno v Bystré nad Jizerou a z Hrubého Rohozce se časem stal pouhý depozitář. I když bylo ještě třeba hodně práce dalších archivářů, než zde vznikl archiv na té úrovni, kterou má dnes, nelze zapomínat na ty skromné a obětavé pracovníky, kteří v padesátých a šedesátých létech kladli jeho základy. Archivářce Janě Hlavové pro její pracovitost a svědomitost patří mezi nimi čestné místo.

Oldřich Turčín

Redakční poznámka:

Během tisku tohoto svazku nás zastihla zpráva, že 5. listopadu 1988 zemřel také učitel Rudolf Hlava, jemuž věnujeme medailónek v příštím čísle sborníku.

LITERATURA

RECENZE

SOCHOROVÁ, Ludmila: *Sousedské divadlo doby národního obrození.* Praha, Univerzita Karlova 1987. 164 stran, 17 obr. v textu a 13 fotografií v obrazové příloze. Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica, Monographia 90, 1985.

Sousedské divadlo českého obrození. Texty vybrala, k vydání připravila, předmluvu napsala, ediční poznámkou, komentářem a slovníčkem opatřila Ludmila Sochorová. Praha, Odeon 1987. 464 stran.

Oblast Železnobrodska, Semilska a Vysocka je určitě jedinečná svým sousedským divadelnictvím, vyrostlým během 18. století a tvořivě se tu rozvíjejícím až k poslednímu představení ve Vlastiboři v roce 1891, jímž se tento svérázný fenomén, žijící na okraji tehdejší divadelní tvorby, nenávratně uzavřel.

Znalosti o tomto vábivém a sotva přehlédnutelném útvaru české divadelní historie podstatně rozšířila a prohloubila pražská folkloristka a etnografka PhDr. Ludmila Sochorová, CSc. Přiřadila se k editorům „prostonárodních" sousedských her z Podkrkonoší jako jejich nejpilnější vydavatel; však jich otiskla nejvíce – jedenáct! Z nich je osm uveřejněno vůbec poprvé. Jsou to: F. Vodseďálka *Nová komedye o Samsonoji,* anonymní hry *Komedye o svaté Jenovefě, Hra o Repsíně, Komedye o sedmi čertových osidlách, Komedye o Heleně, dceři císaře tureckého, Komedye o Felsenburkovi, slavném rytíři, Komedye o dvou kupcích a židovi Šilokoj, Hra o Klizerdě* (zlomek). Další už byly otištěny: Nová komedye o Hesteře, *Nová komedye o Libuši* (úryvek, ale byl nalezen celý rukopis, pravděpodobně ve Vodseďálkově autografu) a konečně již několikrát publikovaná *Komedye o Františce, dceři krále anglického, a o Honzíčkovi, synu kupce londýnského.*

Většina vydaných textů byla již známa na konci minulého věku, pak na tři čtvrtě století záhadně zmizely, až je v roce 1970 získal Památník národního písemnictví v Praze.

Soubor her v této antologii představuje *... reprezentativní průřez repertoárem sousedského divadla na počátku 19. století ...* Editorka soudí, *že zdůrazňuje zejména opomíjenou světskou dramatiku.* Popravdě řečeno, světská dramatika nebyla opomíjena, ale teprve nyní, po získání nových textů, známe ji v plném rozsahu. Nelze ovšem přehlédnout, že i v nich náboženská tendence je nepopiratelná. Reprezentativní průřez naopak zase nesmí přehlédnout typické hry vánoční a zejména pašijové, které provázely toto divadelnictví od počátku až do konce.

Zvláště cennými jsou obě morality – *Osidla* a *Labyrinth.* Věříme, že podrobnější studium v nich odhalí nejsamostatnější tvorbu některého ze zdejších dramatiků. Všem zbývajícím hrám bývaly vzorem knížky lidového čtení včetně devocionální literatury. Sousedské hry jsou tedy vlastně dramatizace povídek, legend, pověstí a biblických dějeprav. Dosud se nepodařilo u všech zjistit jejich předlohy. Kdo se začte do uvedených her, pozná tvorbu nadmíru osobitou. Vším, obsahy, texty i inscenačními způsoby je tato tvorba naprosto odlišná (zdá se, že vědomě) od repertoáru a divadla typického pro národní obrození. O tom nás jednoznačně přesvědčuje vzácná antologie.

Z obou knih, které nám L. Sochorová připravila, si ceníme především antologie. V ní alespoň zaslechneme kus ztracené české divadelní kultury a především ve scénických poznámkách zachytíme část nenávratně rozbitého inscenačního tvaru.

Ale není bez problémů snažívá editorská práce. Pomineme nyní úvodní kapitolu *Lidové divadlo ve společenském a kulturním vývoji v českých zemích 18. a první poloviny 19. století* (s. 7 – 24) i *Komentář k jednotlivým hrám* (s. 444 – 458). Oba tyto oddíly jsou vlastně zpracovány na základě knihy vyšlé téměř současně, jíž se budeme zabývat vzápětí.

Z regionálního hlediska se odvažujeme vytknout především způsob přepisu originálního textu do současného grafického, pravopisného i „zvukového" úzu. Je jisté, že lidoví dramatizátoři a opisovači textů chtěli psát „správně". Přesvědčuje nás o tom například odlišné

psaní zvukové podoby slova „volá" na až hyperkorektní *oľá* nebo „voďa" na *oďa* (s. 172 a 310). I přes takovou snahu se zase na více místech naopak do fixovaného textu prodraly dialektismy, zachycené z výslovnostní podoby do grafické: *ratchaus, titě* (dítě), *dybychom, řebem, řebík* (hřebem, hřebík), *prubovať, mlíť, biť, všickni* atd. Kolísání a nedůslednosti v zápisech dramatických textů vedly v přepisu ke kompromisům a unifikačním zásahům, když bylo třeba utvářet současnému čtenáři čtivý text. Pak právem vytýkáme, že antologii chybí rozbytné kritické poznámky k textu i s upozorněními na možnosti četných různočtení, ba nejasných až nečitelných míst. Rovněž se to týká pozornosti k pozdějším dodatečným opravám jednotlivých slov, zaznamenávaných zpravidla tužkou. Například v *Samsonoji* je (na s. 107, rukopis s. 2) slovo *fikurovat* dodatečně opravené na *představovat*. Vzhledem k tomu, že *Samson* byl na sousedském repertoáru patrně celé století jistě v několika verzích, máme tu důkaz, jak se hry jazykově proměňovaly, když staré *fikurovat* je nahrazeno pro poslední inscenaci srozumitelnějším výrazem. Nebo na s. 138 je typické podkrkonošské *podvať* nahrazeno cizím *podivat*. Je na s. 140 opravdu chybně zapsané *hanlebit* (hanbit)? Stojí za to připomenout, že v poslední replice *Císaře* na s. 286 chybí poslední verš: *... a všecko v prach a popel neobrátím*. Nelze také souhlasit s přepisem *Felzymburka* na *Felsenburka*. Kdož ví, zda otištěná *Komedye o Felzymburkovi, slavném rytíři*, není poetikou a konvencemi sousedského divadla přepracovaná „ochotnická" hra o hraběti Felsenburgovi? Recenzent pochopitelně nesrovnával všechny texty uveřejněných her s původními rukopisy. Učinil tak důsledně pouze v případě *Komedye o svaté Jenovéfě* (s. 159 – 206), jejíž rukopis patří k nejčitelnějším a nejméně problematickým. V otištěném přepisu zjistil přes sedmdesát evidentních chyb (mimo editorské zásahy), které začínají už na chybně opsaném titulním listu, jehož transliterace je následující: *Komedye o Svaté Jenoefe přepsaná v Roku 1836. ode mně Antonina Polmana z držkova z Nu=71 Tehdy bývalýho Kostelnika.* (V celé hře je až na jeden případ psáno zásadně *Jenoefa*, nikoliv Jenovefa.) Rovněž nás mrzí chybějící verše, zejména na s. 175 po verši *protož jsem tebe tím jménem nazvala* postrádáme: *bolesti bohatým na česko jmenovala*. Duch na s. 188 dělá: *Byr, byr* (dvojsmyslné!) a nikoliv *hyr, hyr*. Z regionálního hlediska je důležité rovněž připomenout, že na s. 205 nemusí čert *pro žejdlík vína do Žantových*, ale správně *do Žampanyje*. Právem se tedy dožadujeme kritických textových poznámek. Kdyby jimi byla antologie doplněna, jistě bychom v ní nenalezli tolik zbytečných chyb. Perfektně si editorka poradila s interpunkcí, která v původních textech většinou chybí nebo je nedůsledně zaznamenána.

Těchto několik případů je upozorněním pro ty, kteří by chtěli studovat jazykovou stránku sousedských dramat, aby se obrátili k originálním rukopisům a s pomocí přepisu si zjistili a ověřili skutečný zápis. Podobně musí učinit i divadelní dějepisci. V antologii nejsou zaznamenány mnohé značky často suplující verbálně nezapsanou poznámku, různá čísla, účetní položky a těžko rozluštitelné poznámky, z nichž lze na základě znalosti místních reálií ledacos poodhalit.

Přes všechny výhrady, které jsme se osmělili uvést, nelze pochybovat, že je to edice záslužná, ba významná. Výtky vyvěrají spíše z odborného zájmu, ale čtenář, od takového postoje osvobozený, bude sotva něco z toho postrádat. Je třeba vyslovit editorce i redakci edice (dr. Jan Lehár) za tuto knihu poděkování.

Publikace *Sousedské divadlo národního obrození* je bohužel pouze částí obsáhlejší studie. Autorka v ní podrobně rozvádí své poznatky ze studia her, které otiskla v knize vydané Odeonem, ale i z těch, které čekají na zveřejnění *(Tobiáš)*, nebo byly otištěny jinde *(Labyrinth)*. Věnuje se velmi podrobně látkovému, tematickému i motivickému rozboru jednotlivých her, často velmi přesně, podle scénických poznámek a narážek v textu charakterizuje scénický princip, všímá si pozice, obsahu a významu zpěvních a hudebních prvků, charakteru veršů a jazykových zvláštností, pokouší se vyhledat momenty, v nichž během inscenací docházelo k intenzívnějšímu zapojení divácké účasti prostřednictvím různých scénických prostředků. Upozornila i na další podrobnosti inscenační a zvláštnosti kompoziční. S radostí třeba konstatovat, že značně rozšířila dosavadní poznatky o našem podkrkonošském sousedském divadelnictví.

Ne každá kapitola se autorce podařila stejně. Za nejlepší považujeme část *Dvě „barokní" morality* (s. 46 – 57). Významný je rovněž úsek věnovaný *Komedii o Františce ...* (s. 88 – 95) s perfektně zdůvodněným přesunem datace vzniku komedie z roku 1769 do první třetiny 19. století.

Autorka, která netrvá na absolutnosti svých vývodů, předložených poznatků, hypotéz a závěrů (*... každý nález dramatického textu může dosavadní poznatky o českém lidovém divadle pozměnit – a případně nastolit nové teoretické problémy i nová východiska* – s. 10),

vlastně nám zpracovala první popis i analýzu uvedených, nově objevených her. Vychází důsledně z textu. Její folkloristické východisko je bližší literárně historickému přístupu k divadelně dramatickému materiálu. Budou to patrně divadelně historické sondy a pokusy o verbální restituci sousedských představení, které odkryjí i něco z ekologie sousedského divadelnictví v jeho sepětí s konkrétním životem tvůrců i diváků, s celým prostředím v rozměru vertikálním i horizontálním, včetně sotva pominutelných rodinných a sousedských vztahů. Je to úkol nesnadný, ale nutno se o něj pokusit. Potom teprve bude možno odpovědět na řadu otázek, které nastolila recenzovaná práce. Povězme, že je jich řada víceméně nedořešených, protože málo opřených o konkrétní doklady z místní historie. Myslíme tím především na kapitoly zobecňující a shrnující (první, třetí a závěrečná kapitola – *Sousedské divadlo českého obrození, jeho geneze a charakter).* Tyto partie jsou opřeny o starou a starší literaturu, zpracovanou mnohdy spíše se zápalem, bez kritické analýzy (učitel F. Mařatka), na základě vypravování příslušníků následných generací (Krušina ze Švamberka i F. Menčík), tedy s určitými deformacemi, s řadou chyb a omylů, které se od těch dob přenášejí z publikace do publikace. Je škoda, že právě kniha předložená univerzitním vydavatelstvím, honosící se tedy náležitou autoritou, je znovu opakuje. Recenzent nechce poučovat, jen cítí povinnost podělit se o osobní zkušenost. Osměluje se varovat před svůdnou nabídkou „historických" zpráv získaných staršími, byť i významnými autoritami. Přesvědčil se, že každý starší poznatek, informace, každé datum je třeba znovu dobývat. Vyplatí se odhodlání k neúprosnému, zdlouhavému a často – proč se za to stydět? – i takřka hnidopišskému, vždycky však kritickému ověřování. Jistě, mnohá data či jiné reálie a informace nelze vždycky ověřit, ale je nutno uvažovat nad jejich věrohodností (pomocí analogií, jiných dokladů apod.).

Uveďme příklad. Osobnost Jiříka Jakubů, *ševce z numera 16* (s. 18), je dost důležitá, neboť hry, které se k němu váží, jsou zcela jiného zaměření a slohu – patří k hrám tzv. komorním, asi s tisícem veršů a inscenovaným v místnostech. F. Menčík a po něm znovu L. Sochorová uvádějí, že bydlel v Bohdalovicích čp. 16, ale tam se ho nedohledáte. Narodil se roku 1803 a působil jako podruh v Zásadě čp. 1, to je u Šourků, u těch Šourků, jejichž starší příslušník rodu Jan (nikoliv sklář, jak se uvádí na s. 18) byl oním slavným zakladatelem zásadské kaple, který také zavedl v obci pašijové hry, inscenované až do roku 1859. Další osudy J. Jakubů neznáme, ale Jiříka lze zjistit v jiné blízké obci v domě čp. 16, jemuž se od 18. století říkalo „u Machačků", z čehož vyplývá, že Jiřík měl příslotek Machačka. Tím ovšem také mizí z počtu divadelních tvůrců *švec Macháček ze Stanového* (s. 18), jímž je vlastně Jiřík Jakubů. Atd. . . .

Je třeba upozornit ještě na jedno nedopatření, které zasahuje autorčinu metodiku. (Prosím o pochopení!) Osmělujeme-li se polemizovat, nesouhlasit, odmítat, není to proto, že se zamýšlíme nad prací lehkomyslnou či nepromyšlenou. Naopak, obdivujeme se odvaze autorky, její schopnosti domýšlet a nabízet často opodstatněné hypotézy. Jenže! Divadelně historický materiál, třeba tak četný a tolikrát opracovaný, je vždycky zároveň neúplný a těžko (či sotva?) uchopitelný. Nedivíme se, že tato okolnost podněcuje odvážnější koncepce, závěry, hypotézy, teorie, a dokonce že snadno svádí a umožňuje i – fabulovat. Toho je příkladem kapitola *Nová komedie o Tobiašoji F. Voceďálka z roku 1812* (s. 25 – 29). Tuto hru autorka vůbec nezná. Analyzuje text podepsaný *Jozefem Hauwlem* (nikoli J. Vedralem) s titulem *Tragedia o svatem Tobiaši*, který je deponován v archivu vysockého muzea (sign. MS 2A) a dosud nebyl publikován, jak je mylně uvedeno na s. 24. Její krkolomné dokazování, že tato Havlova hra je právě původní text F. Vodseďálka, je příkladem fabulování. Existuje totiž též staroveský Tobiáš v pozdním přepisu J. Poloprutského, který opsal i jiné Vodseďálkovy hry hrané ještě v šedesátých létech. Při srovnání obou textů se objevil významný poznatek, že v tomto kraji mívalo každé divadelní středisko svou vlastní verzi odpovídající jeho možnostem a prezentující se lokálním slohem. Havlův text pochází z Vlastiboře sotva deset kilometrů vzdálené od Staré Vsi. Navíc jsou obě hry dílem příslušníků téže generace, ale přesto každá z nich je odlišná, což potvrdí i vnější statistika. Havlova hra má téměř 3 000 veršů a 52 postavy, mezi nimiž je i Honzbuřt, ale Vodseďálkova je o polovinu kratší a má pouze 21 postav, přičemž postava blázna chybí.

V odeonské antologii autorka podává velmi přesný popis sociálních a kulturních předpokladů k divadelní sousedské tvorbě (s. 10 – 11), avšak ten sotva odpovídá konkrétním poměrům a postavení sousedského divadla v životě našeho kraje. I náboženská situace byla odlišná, jiná než třeba v sousedním Jilemnicku, kde není sousedské divadlo dosvědčeno. Právě sousedské divadlo dokazuje přijetí zcela jiné duchovní orientace a exprese, než jaké nabízelo duchovní hnutí potajmu vyzařující z nedaleké Žitavy.

Mělo-li sousedské divadlo nějaké spoje s profesionálním uměním, pak je třeba k tomuto konstatování vyhledat konkrétní důkazy. Týká se to i vztahu k loutkovému divadlu, které rovněž zdejší obyvatelé pěstovali ještě před rokem 1848.

Opouštíme recenzi s pocitem nedokončeného úkolu. Je toho ještě dost, s čím by bylo třeba polemizovat, nebo co zpochybňovat či doplňovat. Tedy jen krátce: Doklady vypovídají o velmi ostré hranici mezi sousedským a ochotnickým divadelnictvím. Obojí mělo své příznivce a odpůrce. Za nevhodné považujeme užívání termínu „písmácká divadelní tvorba" apod. Těžko potom mluvit o písmáckém herectví, písmácké scéně atd. Otázka periodizační (tři základní etapy – s. 151) neodpovídá skutečnosti. Už proto ne, že je zpracována na neprověřených dokladech, bez přihlédnutí k významu a podílu náboženských her. Ostatně je opomenut nejdůležitější mezník – rok 1848 s jeho neslýchanými důsledky pro lidovou kulturu tohoto kraje. A konečně, železnobrodské *Theatrum passionale* určitě není *pozdním ohlasem jezuitských moralit* (s. 46), ale hrou, která vznikla na základě jezuity zakázané knihy a celou svou tendencí je hrou „historickou" – *Zrcadlem umučení;* vždyť tvůrcům vadily „nevěrohodné" veršované pasáže . . .

Studium podkrkonošského sousedského divadla se nesmí již napříště obejít bez komparatického průzkumu. Výhledy do německého sousedského (také písmáckého?) divadla v okolí, stejně jako do rozvoje analogického (také písmáckého?) divadelnictví v tehdejším habsburském mocnářství a ve střední Evropě (Polsko, Slezsko, Bavorsko, Švábsko atd.) musí být vklíněny do analýzy české tvorby.

Co říci na závěr? Významný český medievalista Jan Vilikovský napsal kdysi pozoruhodnou myšlenku, hodnou zkušeného a moudrého badatele: *. . . chyby bývají někdy podnětnější, než správné výsledky.* Je tomu tak i v tomto případě, vždyť jde o dílo zodpovědné, řekl bych dokonce vášnivé, které objevilo, obnovilo a nastolilo tolik nových otázek a průhledů. Badatelé různých profesí, kteří se tímto historickým útvarem budou zabývat, najdou v práci L. Sochorové řadu inspirací, východisek, rozhledů – i varování.

Vojtěch Ron

REFERÁTY

Ars vitraria. Sborník studií Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou. Jablonec nad Nisou, vlastním nákladem 1966–1985.

Dosud vyšlo v nepravidelných intervalech osm svazků. Rozsáhlejší studie a zprávy jsou bohatě dokumentovány fotografiemi a kresbami. Jejich obsah je shrnut v resumé ruská, německá, anglická a francouzská, sborník tak získal ocenění i v zahraničí. Sklářská výroba je významnou stránkou historie semilského okresu. Na jeho území byla jedna z nejstarších českých středověkých skláren ve Vysokém a Sklenařicích, později v Rokytnici, Rokytnu, Huti-Vítkovicích, Rýžovišti; v Harrachově dodnes pracuje proslulá sklárna n. p. Crystalex. Počátky jabloneckého bižuterního průmyslu jsou spojeny s tradicí zpracování drahokamů a jejich napodobování skleněnou kompozicí v Turnově. Významný podíl na proslulosti českého skla a bižuterie má i Železnobrodsko, tvořící do roku 1960 součást semilského okresu. O tom všem přináší sborník *Ars vitraria* řadu dokladů zejména v těchto statích:

Dagmar HEJDOVÁ: *Archeologický výzkum sklářské huti ve Sklenařicích, okres Semily.* AV, sv. 1, 1966, s. 11 – 28.

Josef NOŽIČKA: *Pozoruhodný projekt na vybudování kamenářské manufaktury v Turnově roku 1758.* AV, svazek 1, 1966, s. 41 – 45.

Jiřina VYDROVÁ: *Dva neznámí Biemannové.* (Dominik Biemann, významný řezač skla – portrétista z Harrachova.) AV, sv. 1, 1966, s. 72 – 82.

Jan KNOB: *Turnovská výroba skelné kompozice v 18. století.* AV, sv. 2, 1968, str. 36 – 43.

František SOCHOR: *Počátky sklářství na Železnobrodsku.* AV, sv. 2, 1968, s. 80–89.

Stanislav URBAN: *Kapitoly z dějin novosvětské hutě hrabat Harrachů.* AV, sv. 3, 1971, s. 32 – 41; sv. 4, 1973, s. 59 – 73.

Stanislav URBAN: *Prameny k historii vý-*

roby turnovské skelné kompozice. AV, sv. 4, 1973, s. 45 – 53.
Miroslav GRISA: *Návrh skláře Josefa Čepelíka z Tatobit na reformu poměrů v jabloneckém průmyslu z r. 1937.* (Týká se též Turnova.) AV, sv. 5, 1974, s. 48 – 117.
František MAREK: *Průmysl skla v letech 1953 – 1958.* (Oblast bývalého Libereckého kraje.) AV, sv. 5, 1974, s. 118 – 128.
Jarmila BROŽOVÁ: *Harrachovské sklo se zatavenými pastami z 2. čtvrti 19. století.* AV, sv. 6, 1979, s. 51 – 66.
Miroslav GRISA: *Vznik a vývoj výroby technického skla na Jablonecku.* (Též Železnobrodsko.) AV, sv. 6, 1979, s. 85 – 87.
Jarmila BROŽOVÁ: *Dominik Biemann a sklárna Nový Svět r. 1825.* AV, sv. 7, 1982, s. 129 – 130.
Jan WÁGNER: *Z historie krkonošských skláren a rodin jejich huťmistrů.* AV, sv. 8, 1985, s. 29 – 47.
Miroslav GRISA: *Jablonecký průmysl od vzniku Československa do začátku dvacátých let.* AV, sv. 8, 1985, s. 91 – 105.
Jiří TSCHORN-BRINDLER: *Turnovští kamenáři v 17. století.* AV, sv. 8, 1985, s. 108 – 114.
Nora ČERNÁ: *Bibliografie československého sklářství. Za léta 1959 – 1964.* AV, sv. 1, 1966, s. 135 – 154; *1965 – 1966.* AV, sv. 2, 1968, s. 146 – 156; *1967 – 1969.* AV, sv. 5, 1974, s. 150 – 162; *1981 – 1982.* AV, sv. 8, 1985, s. 128 – 135. Doplnění za léta 1970 až 1980 se plánuje.

(vl)

Lnářský průmysl. Příspěvky k dějinám. Trutnov, Texlen 1976 – 1986.

V roce 1976 začal pod názvem *Příspěvky k dějinám n. p. Texlen Trutnov* vycházet historický sborník, specializovaný na oblast dějin lnářské výroby od nejstarších dob do současnosti. Během jednoho desetiletí vyšlo šest svazků základní řady, jež počínaje třetím mají dnešní název, a sedm svazků doplňkových; všechny nesou výraznou pečeť kvalitní redakční práce PhDr. Vladimíra Wolfa. Od samého počátku věnuje sborník značnou pozornost našemu regionu a nebude tedy jistě zbytečné připomenout obsah dosud vyšlých svazků pod tímto zorným úhlem.

Úvodem zmiňme ty práce, které se věnují evidenci pramenů – byl to v prvé řadě *Přehled archivních fondů do znárodnění, soustředěných do státního oblastního archivu v Zámrsku z n. p. Technolen Lomnice n. Pop.* Marie LOHNISKÉ a Vlasty ŠIMKOVÉ (LP, sv. 5, 1984, s. 229 – 235). Stať přináší popis deseti archivních fondů – právních předchůdců n. p. Technolen; ze semilského okresu firem bří Halířové v Levínské Olešnici a Lomnici n. P., Česká přádelna a tkalcovna lnu v Jilemnici, Josef Crha, Josef Mizera a P. A. Šlechta a syn v Lomnici n. P. *Přehled archivních fondů do znárodnění v podnikovém archivu n. p. Texlen Trutnov* podal podnikový archivář Vladimír WOLF (LP, 2, 1976, strana 209 – 228). Mezi čtyřicítkou popsaných fondů nalezneme i archivy firem Josef Boura, Fejfar a Mládek ve Studenci a Jan Šorfa v Jilemnici. Podobný *Přehled pramenů k dějinám lnářské výroby v okresním archivu Semily se sídlem v Bystré nad Jizerou* (LP, sv. 5, 1984, s. 237 – 254) připravil Ivo NAVRÁTIL.

Začátky lnářské výroby v Čechách až do počátku 19. století přehledně zpracoval Miloslav PÁVEK (LP, sv. 3, 1980, s. 31 až 82). Bohumír SMUTNÝ ve studii *Formování podnikatelské buržoazie ve lnářském průmyslu v Podkrkonoší* (LP, sv. 4, 1981, s. 95 – 116) zkoumá předpoklady vytváření obchodního kapitálu v plátenictví na české straně Krkonoš, zevrubně se zabývá činností Trutnovské obchodní společnosti (1753) a Španělské obchodní společnosti (1767) i jednotlivých obchodníků, jako byli jilemničtí Josef Kos, Vojtěch Kos, Meissnerovi dědicové a Václav Hrubý, nebo hornobranský František Antonín Střížek; zvláštní pozornost věnoval reprezentantu „gründerské" buržoazie Petru Karlu Šlechtovi z Lomnice n. P. K oblasti Krkonoš a Podkrkonoší přihlíží Josef Tomíček v práci *Severočeské plátenictví v době nákladnického systému* (LP, sv. 3, 1980, s. 93 – 118). Zabývá se v ní plátenickou cechovní i necechovní výrobou od 17. století a podrobně sleduje problematiku nákladnického systému a jeho napojení na zahraniční obchodní domy až do počátku 19. století. K poznání výroby v harrachovské plátenické manufaktuře v Hrabačově přispěl výraznou měrou Bohumír SMUTNÝ. Starší práce *Firma Jan Faltis, dědicové, Mladé Buky - Trutnov (1836 – 1931)* (LP, sv. 2, Trutnov 1976, s. 47 – 120) ukazuje zakladatele firmy Jana Faltise jako ředitele plátenických manufaktur v Hrabačově a Janovicích a jeho významný podíl na reorganizaci plátenické výroby a zlepšení kvality výrobků v letech 1833 – 1836, než se osamostatnil a dal se do stavby první me-

chanické přádelny lnu v habsburské monarchii. O pět let později Smutný otiskl studii *Nákupy strojové příze ze slezských přádelen lnu pro manufakturu v Hrabačově* (LP, sv. 4, 1981, s. 117 – 126). Dokazuje, že slezská příze z první evropské mechanické přádelny lnu ve Wałbrzychu (založena 1818) byla Harrachem nakupována proto, že byla lacinější než anglická a české přádelny zprvu nevyráběly jemnější druhy příze. Nízkou úroveň českého běličství ve 30. letech, jež nutila obchodníky vyvážet plátno na bělidla slezská, dokumentoval týž autor v příspěvku *Česká bělidla ve 30. letech 19. století a dva dokumenty k dějinám firmy P. A. Šlechta a syn v Lomnici nad Popelkou* (LP, sv. 5, 1984, s. 255 – 259). Z jeho pera také pochází edice žádosti firmy P. A. Šlechta a syn v Lomnici n. P. k císaři o peněžitou půjčku k nákupu plátna a pozvednutí upadající lnářské výroby v Podkrkonoší, nazvaná *Dokument o stavu českého plátenictví ve 30. letech 19. století* (LP, sv. 2, Trutnov 1976, s. 245 – 249).

Nástup strojové textilní výroby zbavil kolem poloviny minulého století tisíce ručních přadláků a tkalců práce a možnosti výdělku. Těmto prvním obětem průmyslové revoluce organizoval podporu Pomocný spolek k podpoře nezaměstnaných obyvatel Krkonoš z let 1846 – 1848, jehož činnost přiblížil František KUTNAR v článku *Nezaměstnanost a bída krkonošských a podkrkonošských tkalců plátna před revolucí 1848* (LP, sv. 3, 1980, s. 149 – 164). 50. léta 19. století, kdy krize kulminovala a navíc neúroda zapříčinila hladomor, vykreslil v pokračování *Nezaměstnanost a bída přadláků a tkalců na krkonošských horách v 50. letech 19. století* (LP, sv. 4, 1981, s. 127 – 163). *Pozoruhodný pokus o řešení sociální otázky tkalců a přadláků v 50. letech 19. století* připomenul Vladimír KOBLÍŽEK (LP, sv. 2, 1976, s. 35 – 46); jde o publikaci lékaře a lidumila Františka Cyrila Kampelíka Průmyslné návrhy z roku 1859, v níž navrhoval řešit bídu bývalých domáckých pracovníků kolonizací řídce osídlených částí monarchie, jmenovitě Karpat. *Deník Františka Slavotěcha Jerieho jako pramen k poznání smýšlení krkonošských přadláků a tkalců v letech Bachova absolutismu* vzbudil zájem Františka KUTNARA (LP, sv. 5, 1984, s. 129 až 147); autor se pokusil rozborem cestovního deníku mrklovského přezáka a pláteníka po jihoslovanských, uherských a polských zemích dobýt podstaty Jeriovy lidové, rolnicko-tkalcovské mentality. Zajímavý numismatický příspěvek podal Karel ZEMAN s názvem *Nouzová platidla lnářských podnikatelů v Čechách z let 1848 – 1849* (LP, sv. 5, 1984, s. 277 – 285). Poukázky nízkých nominálních hodnot byly vydávány v době nedostatku drobné mince podnikateli a faktory; z naší oblasti je známa desetikrejcarová poukázka harrachovského bělidla.

K firmě P. A. Šlechta a syn se již víže početná literatura, jak ukázal *Stav zpracování dějin n. p. Technolen Lomnice nad Popelkou* od Vladimíra KOBLÍŽKA (LP, sv. 3, 1980, s. 17 – 22), dosud však postrádá důkladnější marxisticky fundovanou syntézu. Lépe jsou na tom *Dějiny firmy Fejfar a Mládek ve Studenci 1910 – 1948*, jimž stejnojmennou studii věnovala Jindra KOPECKÁ (LP, sv. 3, 1980, s. 289 – 351). Na základě pramenů z PA n. p. Texlen Trutnov a vzpomínek pamětníků (škoda, že nepoužila materiál v OA Semily) objasňuje vývoj mladého českého lnářského podniku, využívajícího baťovských organizačních metod a usilujícího o získání dělnictva na stranu podnikatelů. K tomuto účelu sloužil i závodní časopis *Naše snahy 1926 – 1928*, rozebraný touž autorkou po obsahové i formální stránce (LP, sv. 2, 1976, s. 259 – 267).

Materiálový příspěvek Karla HEJTMÁNKA a Jana KÁBRTA *Několik vzácných výrobků podkrkonošských tkalcoven lnu z počátku 20. století* (LP, sv. 3, 1980, s. 149 až 164) přinesl 28 ukázek ze sbírky archivu závodu 24 n. p. Texlen v Červeném Kostelci. Zaujme tu produkce rokytnického faktorství firmy Bří Buxbaumové v Úpici. Vladimír LESÁK (Vendelín Hájek) v článku *Mzdové hnutí domácích tkalců na Vrchlabsku a Jilemnicku v roce 1907* (LP, sv. 4, 1981, s. 237 – 240) otiskl společnou výzvu Ústředního sdružení dělnictva textilního v Náchodě a Věkoslava Duška z Mrklova jménem organizací ručních tkalců ke společnému mzdovému boji. Literárně historický ráz má studie Aleše FETTERSE *Tkalcovská tematika v literárním díle Josefa Šíra* (LP, sv. 6, 1986, s. 233 – 262); těžiště tkví v rozboru dramatu i románu Tkalci, autor připojil Šírovu bilbliografii.

Závěrem se zaměříme alespoň na některé práce lnářských historiků z období poválečného. Odsunem německých pracovních sil a jejich postupným nahrazováním novými českými usedlíky se zabýval Josef KMONÍČEK v podnětné studii *K některým problémům vývoje lnářského průmyslu v severovýchodních Čechách v letech 1945 – 1947*, kamž zahrnuje i Jilem-

nicko (LP, sv. 1, 1976, s. 93 – 104), týž autor se spolu s Vladimírem WOLFEM zabýval průběhem a ohlasem *Údernické směny lnářů 28. – 30. 11. 1949* (LP, sv. 4, 1981, s. 353 – 359) a pro nás je významné, že se do ní zapojily i jilemnické a lomnické závody Technolenu. Jiří FEJGL v článku *Lnářství ve Východočeském kraji očima statistika* (LP, sv. 4, 1981, s. 393 až 411) zpracoval vývojové řady základních ukazatelů u jednotlivých podniků za léta 1970 – 1979, závěrečné tabulky umožňují srovnání s ostatními průmyslovými odvětvími celého kraje. *Historickým vývojem československých lnářských strojů* se zabýval podrobně Miloslav PÁVEK (LP, sv. 4, 1981, s. 263 – 315), časově pokrývá téma šířeji, od 19. století až do poloviny 60. let století 20. Vítaným doplňkem autorových statí o technice lnářství je fundované pojednání *K historii lnářské terminologie*, odrážející i vývoj v krkonošské oblasti (LP, sv. 5, 1984, s. 261 – 276).

(in)

Z dějin textilu. Studie a materiály. Sborník příspěvků k dějinám textilní a oděvní výroby v ČSSR. Ústí nad Orlicí, Výzkumný ústav bavlnářský 1982 – 1988.

Deset objemných svazků a šest suplement reprezentuje mimořádnou ediční aktivitu Střediska pro dějiny textilní a oděvní výroby v ČSSR, v jehož čele stál do roku 1986 dr.-ing. h. c. Vladimír Rohlena, nyní PhDr. Jaroslav Šůla, CSc. V následujících řádcích bychom chtěli podat stručný přehled těch studií a příspěvků, které se bezprostředně dotýkají dějin našeho regionu. Přejdeme proto obecné a nesmírně cenné metodické stati, např. Myškovy, bez jejichž znalosti se ovšem historik textilu neobejde.

Podobně jako sborník Lnářský průmysl věnuje i tento soustavnou pozornost mapování pramenné základny. Zatímco bibliografie literatury o textilu se teprve připravuje, byl již Jaroslavou JÍLKOVOU publikován *Soupis textilních časopisů a ročenek v Českých zemích v letech 1787 až 1982* (ZDT, sv. 4, 1983, s. 9 – 275). Pracovnice Národního technického muzea v Praze zachytila 1 170 titulů periodik; chybí zřejmě mnohé závodní časopisy vydávané po roce 1945, ale i tak jich je 366. Zvlášť potěší pečlivé rejstříky – věcný, místní, chronologický, vydavatelů a redaktorů. O pramenech k dějinám textilní výroby v centrálních institucích se dovídáme z článku Jiřího NOVOTNÉHO *Československé obchodní banky a náš textilní průmysl do roku 1938* (ZDT, sv. 6, 1984, s. 215 – 249), jenž upozorňuje přímo na vazby konkrétních firem k Živnostenské bance, Pražské úvěrní bance, Agrární bance, Bance československých legií a Anglo-Pragobance, jejichž fondy jsou dnes uloženy v archivu Stání banky československé v Praze, nebo z přehledného zpracování Františka JÍLKA *Historie textilní výroby a Národní technické muzeum v Praze* (ZDT, sv. 8, 1985, s. 189 – 210), v němž pro náš region upozorňuje na fondy Tkalcovská škola v Lomnici n. P., F. Schmitt v Semilech, Ladislav Bednář v Semilech 1924 až 1928, Eduard Machytka v Horní Branné 1859 – 1929, dále též na vzpomínky pamětníků, vzorkovnice, významnou knihovnu a více než sto tisíc fotografií.

Historickým vývojem bavlnářského průmyslu s přihlédnutím ke specifičnosti liberecké textilní oblasti, do níž je náš region zpravidla zařazován, se zabýval Miloslav PÁVEK v článku *Bavlnářský průmysl v Českých zemích do první světové války* (ZDT, sv. 9, 1985, s. 83 – 105), nesignovaný koncept zprávy pro pražskou obchodní a živnostenskou komoru o situaci v krkonošském lnářství rozebral Bohumír SMUTNÝ v edici *Zpráva o stavu lnářského průmyslu z počátku 60. let 19. století* (ZDT, suppl. 5, 1988, s. 33 – 38), stávkové hnutí r. 1911, jehož se na Semilsku zúčastnilo téměř 5 tisíc textilních dělníků, zařadil do širších souvislostí Jiří FRAJDL v práci *Příspěvek k historii generální stávky textilních dělníků ve východních Čechách v roce 1911*, bohužel Semilska, kde bylo stávkujících po Náchodsku nejvíce, si všímá jen okrajově (ZDT, sv. 8, 1985, s. 25 – 50); *Písně ze stávky Liebiegových textiláků na Svárovsku na přelomu let 1911 a 1912* vydal s výborným komentářem Vladimír LESÁK (ZDT, suppl. 5, 1988, s. 77 – 85). Výsledky říšských voleb z roku 1911 statisticky zpracoval Jaroslav BAKALA v *Příspěvku k poznání politického vývoje na textilních územích Českých zemí před první světovou válkou* (ZDT, suppl. 4, 1985, s. 127 – 132).

Příčiny úpadku textilní výroby mezi oběma válkami, včetně Železnobrodska a Semilska, se snaží objasnit Jaroslav JOZA v práci *Textilní průmysl na Liberecku po první světové válce* (ZDT, sv. 8, 1985, s. 51 – 71), mzdovým poměrům věnuje

Jiří PROCHÁZKA studii *O problematice sociálního postavení textilního dělnictva v kapitalistickém Československu v letech 1918 – 1938* (ZDT, sv. 7, 1984, s. 55 – 80), neohrožené bojovnici za práva textiláků zasvětil medailónek *Karla Pfeiferová ve východních Čechách (1935 – 1939)* (ZDT, sv. 8, 1985, s. 111 – 127) Jaroslav ŠTRAIT. *Nedostatek textilních dělníků v okupovaném pohraničí v letech 1938 – 1941* zaujal Jaroslava HOFFMANA (ZDT, sv. 10, 1986, s. 7 – 29). Zatímco Vladimír LESÁK v *Několika poznámkách o národnostních poměrech v textilních závodech severovýchodních Čech na přelomu 19. a 20. století a jejich odrazu v dělnickém hnutí* (ZDT, suppl. 4, 1985, s. 158 – 165) vytváří plastický, ale velkoplošný obraz národnostních konfliktů, mohl se Václav VOTOČEK ve své studii *Národnostní otázka ve vývoji textilního průmyslu na Semilsku* (ZDT, suppl. 4, 1985, s. 165 – 191) zaměřit na konkrétní příklady germanizačního úsilí německých majitelů texilních závodů v Pojizeří, zejména pak F. Schmitta v Semilech a v Podmoklicích-Řekách, kde si firma vybudovala téměř soběstačné centrum německého kulturního, společenského a politického života; v roce 1887 se německá menšina zmocnila i obecního úřadu v Podmoklicích.

V souladu se společenskými požadavky kladenými na naši historiografii se sborník systematicky věnuje klíčovým momentům poválečných dějin textilního průmyslu. Důležité místo tu náleží přehledu Zdeňka SOLÍKA *Vývoj struktury a organizace bavlnářského průmyslu v letech 1945 – 1980* (ZDT, sv. 10, 1985, s. 49 – 89), studii Zdeňka JIRÁSKA *První etapa znárodnění textilního průmyslu v Českých zemích (ZDT*, suppl. 6, 1988, 150 s.), Břetislava TAUFMANNA *Organizační vývoj VHJ Bavlnářský průmysl od roku 1958 do roku 1980* (ZDT, sv. 3, 1982, s. 135 – 149). Strukturální změny v jednotlivých bavlnářských podnicích zkoumali František KOZEL *(Příspěvky k dějinám Milety v letech 1949 až 1979*, ZDT, sv. 2, 1982, s. 37 – 65; sv. 8, 1985, s. 129 – 185), jenž si všiml i našich závodů 01 Víchová n. J., 05 a 06 v Roztokách u J. a 17 v Dolních Štěpanicích, převzatých v r. 1958 z likvidovaného podniku Kapnar, a Lubomír DUSIL *(Přehled vývoje n. p. TIBA Dvůr Králové nad Labem, od založení do roku 1980*, ZDT, sv. 1, s. 93 – 114), který v letech 1946 – 1949 registruje i závody Alvin Gerl v Hájích n. J. a Linke a Stumpe v Jablonci n. J. Základní data od r. 1949 do konce 70. let statisticky zpracoval Jiří FEJGL v článku *Hlavní směry textilního průmyslu Východočeského kraje* (ZDT, sv. 1, 1982, s. 21 – 49).

Závěrem bychom chtěli na stránkách sborníku Z dějin textilu upozornit na publikační činnost jediného pravidelného přispívatele z našeho okresu, předsedy komise pro dějiny závodů n. p. Kolora Semily Václava VOTOČKA. První tři roky bohaté činnosti této komise zhodnotil v článku *Zkušenosti z činnosti podnikové komise dějin n. p. Kolora Semily* (ZDT, sv. 9, 1985, s. 238 – 244), průběžně připomínal výročí závodů Kolory a průběh jejich oslav ve zprávách *120 let závodu Kolora 01 Semily* (ZDT, sv. 3, 1982, s. 179 – 181), *100 let závodu Kolora 11 Benešov u Semil* (ZDT, sv. 5, 1983, s. 246 – 249) a *Závod Kolora 08 v Hájích nad Jizerou oslavil 100 let svého trvání* (ZDT, sv. 9, 1985, s. 260 až 263). Jako monografii publikoval důkladnou studii *Národní podnik Kolora Semily a vodní tryskové stavy* (ZDT, suppl. 1, 1983, 51 stran). Zasvěceně, s oporou v široké pramenné základně líčí zrod myšlenky bezčlunkového tkaní u Vladimíra Svatého z Roztok u Jilemnice (objev vodního tryskového stavu byl roku 1953 oceněn státní cenou Klementa Gottwalda) a obtížnou cestu k jeho praktickému uplatnění ve výrobě – poprvé roku 1957 v závodě 03 PBZ Semily.

(in)

FRANCEK, Jindřich: *Kořeny přátelství. Kapitoly z dějin československo-sovětských vztahů ve východních Čechách v letech 1917 – 1939.* Hradec Králové, Kruh 1987. 258 stran. – Grafická úprava Miroslav Všetečka. Tisk TISK 04 Přerov.

Autorův zájem o problematiku československo-sovětských vztahů přinesl po šesti letech *(Dokumenty přátelství*, Hradec Králové 1981) novou regionální syntézu, založenou na důkladném pramenném průzkumu ve fondech státního oblastního archivu v Zámrsku i archivů okresních a dobovém tisku. Jindřich Francek plasticky a konkrétně osvětluje sympatie i přímé kontakty Východočechů s národy Sovětského svazu od konce první světové války až do vypuknutí nového válečného konfliktu.

Je třeba želet, že jinak pečlivě vypravená publikace postrádá (nikoliv vinou autorovou) místního a osobního rejstříku, jež

by jistě usnadnily orientaci. Náš okres se v ní totiž prezentuje velmi čestně – připomenuta je tu mimo jiné úloha Ivana Olbrachta, Josefa Rezlera, Františka Vondráčka, Josefa Rejnarda, Aloise Davida, Františky Šimkové, Marie Nepolské, Josefa Jakubičky, Karly Pfeiferové, Aloise Honzáka, Josefa Čeřovského, Josefa Krause, Josefa Hrubého a Vratislava Šantrocha.

Téměř třetinu knihy tvoří edice 48 dokumentů, většinou poprvé publikovaných. Pět má přímý vztah k semilskému okresu. Především je to zpráva o schůzi sociálně demokratické organizace v Daliměřicích 11. února 1921, kde bylo jednáno o založení komunistické strany a o pomoci sovětskému Rusku, dále výtah z projevu poslance Josefa Hakena na protiválečné schůzi 1. srpna 1924 v Lomnici nad Popelkou, relace o komunistickém táboru lidu, konaném 25. srpna 1929 v Jilemnici, popis průběhu dělnického sportovního dne ve Valteřicích a Horní Branné 14. září 1930 a zpráva o účasti Františky Šimkové na oslavách 15. výročí VŘSR.

Zvlášť bychom měli ocenit zevrubnou bibliografickou přílohu, z níž ovšem zřetelně vyplývá také poznání, že semilský okres má velký dluh ve vydávání původních pramenů k dějinám dělnického hnutí a KSČ, chybí nám i kritické zpracování meziválečného období, jež je zastoupeno jen třicet let starou (a dosud vděčně užívanou) monografií Františka Mizery.

Kniha Jindřicha Francka má znaky seriózního vědeckého přístupu při zachování čtivosti. Pomáhá zaplnit jednu z citelných mezer v naší regionální historiografii.

(in)

RYDVAL, Oldřich: *Semilsko v boji za svobodu 1938 – 1945.* 1. vydání. Semily, OV ČSPB 1985. 247 stran, 64 fotografií v příloze. – Grafická úprava Jaroslav Kosnar. Tisk Severografia Turnov.

Kniha Oldřicha Rydvala tématicky zabírá důležité období novějších regionálních dějin. Problematika protifašistického boje v okrese Semily nebyla dosud v takové šíři zpracována.

Po úvodu následuje sedm kapitol, které podrobně zachycují vývoj dění od počátku druhé světové války až do dnů Květnového povstání a osvobození semilského okresu. Každá kapitola je uvedena stručnou charakteristickou událostí v celostátním měřítku.

Na textovou část navazuje seznam použitých pramenů a literatury (dlužno zvlášť vyzvednout, že studie je opatřena poznámkovým aparátem) a obsáhlé přílohy (s. 145 – 244), zvyšující zejména užitnou hodnotu celého díla. Je to především seznam občanů naší a sovětské národnosti padlých v Květnovém povstání (řazený abecedně podle dnešních obcí okresu), soupis hrobů padlých rudoarmejců, seznam zahraničních vojáků a zvláště důkladný soupis politických vězňů a dalších občanů postižených fašistickou persekucí, uspořádaný poněkud nepraktický podle místních organizací ČSPB (Jablonec n. J., Jilemnice, Lomnice n. P., Loukov, Rovensko p. Tr., Semily, Turnov a Vysoké n. J.) v abecedním sledu. Přílohy uzavírá soupis památníků a pomníků z první a druhé světové války, řazený abecedně podle obcí. Snad jen třicetistránkový přehled událostí světových a vnitřních v letech 1918 až 1946 pociťujeme jako nadbytečný, ostatní přílohy mají v regionálním tisku důležité místo. Soubor fotografií dokumentuje významné události v celém semilském okrese.

Práce byla oceněna v celostátní soutěži Českého svazu protifašistických bojovníků roku 1980. Jako první pokus o syntézu je nutno tento vydavatelský počin okresního výboru ČSPB kladně hodnotit. Tím, že shrnul naše dosavadní vědomosti, ukázal současně cesty, jimiž by se měl další pramenný výzkum ubírat.

(Ma)

Čtyřicet let mírového rozvoje města Semil. 1945 – 1985. Zpracoval Václav Votoček. Semily, MěstV KSČ a MěstNV 1986. 102 stran a 27 fotografií v příloze. – Obálka Jiří Jakoubek. Foto Miloš Kosař a archiv. Tisk VČT 28 Semily.

Město a okres Semily se mohou – ve srovnání s jinými oblastmi Východočeského kraje – pochlubit úctyhodným počtem drobných tisků, obracejících se především k novějším a nejnovějším dějinám města a regionu. Publikace napsané po druhé světové válce doplnila nyní brožura, vydaná ke 40. výročí osvobození. Má tradičně dobrou grafickou úpravu, obsahuje

fotografie, text doplňují přehledné tabulky.

Osnovnou část tvoří úvodní kapitola *Město a jeho správa*, která je fundovanou studií o politickém a správním vývoji města od roku 1945. Ucelenému pohledu chybí snad jen začlenění do širších souvislostí poválečného vývoje republiky (město jako sídlo okresu, vznik krajského zřízení, správní reforma z roku 1960).

Kapitoly následující (*Zemědělství a lesy, Průmysl, obchod, služby a peněžnictví, Doprava a spoje*) jsou komplexním pohledem na ekonomiku města, viděnou tentokrát z nezbytného aspektu širšího regionu. Terciální sféře autor věnoval kapitoly *Zdravotnictví a sociální péče* a *Školství* – úspěšně se vypořádal se spletitým vývojem organizace školského systému, který v letech 1948 – 1976 prošel řadou převratných změn. Snad jen gymnázium, které v letech 1975 – 1983 patřilo mezi nejúspěšnější v kraji, přišlo v publikaci poněkud zkrátka. Zdařile jsou postiženy organizační a strukturální změny, jimiž v poválečných letech prošla kultura a zájmová činnost (kapitoly *Kultura, Společenské organizace*), velmi přínosný je nástin dějin jednotlivých společenských organizací, které dnes v Semilech působí.

Vhodné je zařazení soupisu literatury o městě, vydané v letech 1945 – 1985, patrně omylem zůstal opomenut vcelku zdařilý sborník z olbrachtovské konference, konané v Semilech roku 1982; za zmínku by rovněž stála skutečnost, že v poválečných letech vyšla v časopisu Beseda řada cenných vzpomínek a statí, vztahujících se k odboji na Semilsku i v samotných Semilech.

Publikace představuje zdařilý výsledek užitečné a erudované badatelské činnosti a lze si jen přát, aby v budoucnu regionální historikové nahlíželi do minulosti města hlouběji, neboť ucelená a marxisticky fundovaná monografie Semilům stále chybí.

(len)

Materiály ze slavnostní schůze konané dne 13. prosince 1986, (uspořádané) *ZO KSČ, MNV a MV NF v Horní Branné pod záštitou OV ČSPB a OV KSČ v Semilech.* Semily, Muzeum dělnického hnutí 1987. 16 stran, 1 fotografie. – Tisk VČT 28 Semily.

Hned úvodem musíme konstatovat, že se jedná o referát Bořivoje JOHÁNKA, bývalého člena ilegální organizace KSČ v Mrklově, o Josefu Hrubém na vzpomínkové akci stranických a státních orgánů z Horní Branné, která se konala v roce 1986 ve Valteřicích k 90. výročí narození jmenovaného. Některé z těchto údajů se nedopatřením na obálku, titulní list ani do tiráže nedostaly a tím tato publikace ztratila na přehlednosti pro budoucí badatele i uživatele veřejných knihoven. Zčásti je nahrazuje celostránková fotografie Josefa Hrubého, kterou roku 1939 zhotovila jeho dcera Naďa.

Autor referátu přinesl mimo jiné několik dosud nepublikovaných informací o významném komunistovi J. Hrubém (19. 12. 1896 Valteřice – 1. 2. 1943 Berlín-Plötzensee), předsedovi družstva VODOG (název má ovšem znít Výrobní a obchodní družstvo oděvní a galanterní, nikoli Výrobní oděvní družstvo obchodní galanterie), jehož byl roku 1927 zakladatelem, a vyslovil tezi, že Jednota proletářské tělovýchovy pro Valteřice a Horní Brannou vznikla již v roce 1927. Hlavní projev doplňuje zdravice pionýrského oddílu Josefa Hrubého v Horní Branné.

(mk)

275 let harrachovské sklárny. (Na obálce a v tiráži název: *Sklárna Harrachov 1712 až 1987.*) Text Jana Urbancová a Jana Svatoňová, fotografie Lumír Rott. Nový Bor, Crystalex (1987). Přerušené stránkování, 80 barevných a černobílých fotografií. – Grafická úprava Ladislav Vorba. Tisk Severografia Děčín.

S přibývajícími léty se zkracuje interval veřejného vzpomínání a hodnocení. Sklárna v Harrachově, sedmý závod oborového podniku Crystalex Nový Bor, nás k tomuto ohlédnutí zve příležitostnou publikací (ještě si pamatujeme poněkud skromnější tisky z let 1962 a 1982) k svému 275. výročí. Již obálka nás upoutá rozvinutým skleněným květem, vážně konkurujícím přírodě. O tom, že je to dílo sklářských rukou, nás přesvědčují další fotografie výrobků novosvětské sklárny od poloviny 18. století do dnešních dnů, jimž je věnováno přes tři čtvrtiny téměř stostránkového katalogu. Artefakty na fotografiích velmi dobré kva-

lity, většinou barevných, podtržených kvalitním tiskem, jsou až na několik výjimek vyčerpávajícím způsobem popsány a vytvářejí tak až překvapujícího průvodce sklářským uměním různých slohových období.

Textová část toto zjištění potvrzuje. Sleduje vývoj sklárny od jejího založení před rokem 1712 a zdůrazňuje podíl nejvýznamnějších duševních tvůrců i technologických novinek na podobě harrachovského skla. Pro všechny, kteří neměli možnost navštívit velkolepou výstavu (co do trvání i rozsahu) v Muzeu skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, je tato publikace důstojnou, i když jen dvojrozměrnou náhradou skutečných výrobků. Vzbuzuje v nás povinnost popřát po letech ekonomického nezdaru harrachovské sklárně k 275. narozeninám návrat do čela evropského sklářství.

(ba)

ŠIMURDA, Josef: *Historie železničního provozu na trati Martinice v Krkonoších – Jilemnice – Rokytnice nad Jizerou 1899 až 1989.* Jilemnice, ZO SSM železniční stanice ⟨1987⟩. 25 stran textu a 25 fotografií v příloze. – Tisk Severografia Turnov.

Málokdy se stane, že by publikace k výročí významné události vyšla dva roky předem. U příležitosti 90. výročí zahájení provozu železnice na trati Martinice – Rokytnice nad Jizerou se tak stalo díky pozornosti autora, předsedy ZO SSM železniční stanice v Jilemnici.

V sympaticky působící knížce jsou podrobně popsány přípravy na výstavbu a okolnosti stavby samotné, organizace vlakové dopravy, používaná hnací vozidla, stručný přehled stanic na trati a technické údaje o používaných lokomotivách. Text vhodně doplňuje unikátní fotografická příloha. Snad mohl být ještě uveřejněn pracovní řád Podnikatelství staveb E. Gross a spol. v Jilemnici, kde mimo jiné čteme: *... pracovní poměr navzájem bez jakékoli výpovědi zrušen býti může ... Šestinedělky připustí se k pravidelné práci v závodě teprve 4 neděle po porodu ... Při stavbě tunelu se pracuje ve dvou šichtách od 6 do 18 hodin a od 18 do 6 hodin ráno ...* apod., což dokazuje, jaké sociální podmínky na stavbě vládly. Z celé publikace vyzařuje fandovství a láska k železnici autora i okruhu mladých lidí kolem něho. Práce ukazuje především mladým dopravákům atmosféru, která v minulosti vládla kolem *hrabačouský ančky*, jak se železnici říkalo ve vsích pod Žalým.

(mk)

Technometra, národní podnik, závod Semily. Nositel Řádu práce – podnik 50. výročí KSČ. 1945 – 1985. Sestavil kolektiv pod vedením Jaroslava Žilky. Semily, Technometra 1985. 20 stran, 14 fotografií v textu. – Tisk VČT 28 Semily.

V roce 1983 vydala pražská Propagační tvorba pro n. p. Technometra Praha publikaci s historickou retrospektivou tohoto podniku i jeho závodů. Čtyři strany v ní byly věnovány i semilskému závodu a doplněny kvalitními fotografiemi. Stručnou informaci rozvedl o dva roky později drobný tisk vydaný ke 40. výročí založení semilského závodu. Ve srovnání s výpravnou, reprezentativní podnikovou publikací, nesoucí všechny znaky profesionálního přístupu, působí semilská brožurka hodně skromně, obsahem však v podstatě plní své informativní poslání. Popisuje založení závodu v roce 1945, hledání vhodného výrobního programu, časté změny v zapojení závodu a s tím související změny názvů až po zařazení do národního podniku Technometra Praha při reorganizaci průmyslu v roce 1958. Dočteme se o vývoji výrobního zaměření závodu, o rekonstrukcích a výstavbě objektů, modernizaci technologického vybavení i o sociálním programu. Pozornost je věnována také socialistické soutěži, případně jiným formám iniciativy pracujících, uveden je i přehled ocenění, která za svou úspěšnou práci získal závod i jednotlivci, mezi nimiž vynikl vynálezce Václav Adam, první hrdina socialistické práce v semilském okrese. Závěrečná stať patří závodní jednotce Lidových milicí, která byla první jednotkou LM v r. 1948 na Semilsku.

Vzhledem ke svému účelu, zaměření a rozsahu není práce opatřena poznámkami, a tak čtenáři zůstává utajeno, odkud autor čerpal údaje na s. 5 o poválečném zápasu vedení závodu s reakčními představiteli, stranícími textilnímu průmyslu. Již vícekrát jsme se v tisku setkali s podobným tvrzením, dosud však marně čekáme,

že pisatelé toto povšechné konstatování podrobněji rozvedou, konkrétně doloží a seznámí čtenáře s použitými prameny.

Vedení semilské Technometry prokázalo zájem o historii svého závodu založením kroniky, zřízením síně tradic a konečně i vydáním anotovaného jubilejního tisku. Věřme, že tento zájem povede k zpracování rozsáhlejší publikace, jež by postihla minulost závodu v plné šíři.

(vtk)

Sklostroj Turnov. 25 let. 1950 – 1975. Text František Antoň, foto Jiří Zajíc, Jaroslav Hajfler, Fotografia Liberec a Praha. Turnov, vlastním nákladem 1975. Nestránkováno. – Grafická úprava Jaroslav Kosnar. Tisk Severografia Turnov.

SKLO UNION - Sklostroj, koncernový podnik, Turnov. 1950 – 1985. Foto Čáp. Turnov, vlastním nákladem 1985. Nestránkováno. – Tisk Severografia Turnov.

Mám před sebou dvě publikace, které s odstupem deseti let vydal národní, později koncernový podnik Sklostroj Turnov. Starší vyšla v roce 1975 k 25. výročí založení podniku. Za úvodním slovem ředitele v ní najdeme nástin historie strojní výroby obalového skla v českých zemích, popis vzniku a vývoje podniku, historii jeho jednotlivých závodů, přehled o plnění základních ekonomických ukazatelů. Další statě jsou věnovány vědeckotechnickému rozvoji, mezinárodní socialistické integraci v oboru sklářského strojírenství, přípravě kádrů, rozvoji iniciativy pracujících. K této kapitole jsou připojeny i přehledy o státních vyznamenáních udělených podniku i jednotlivým zaměstnancům. Publikace obsahuje tedy téměř všechny informace, jichž je třeba k vytvoření představy o rozsahu podniku, jeho výrobním zaměření a historickém vývoji. Texty F. ANTONĚ jsou čtivé, zasvěceně zpracované, bylo by jim možno vytknout jen ojedinělá drobná nedopatření. K dobrému dojmu přispívá celkové uspořádání, pečlivý výběr dokonalých fotografií i kvalitní tisk.

Publikace ke 35. výročí je skromnější provedením, rozsahem i formátem. Obsahově je první velmi podobná, zachovává nejen stejné členění do kapitol, ale do slova i do písmene celé odstavce textu. Pokud se autor publikace z roku 1975 dopustil nějakého opomenutí, najdeme je i v novém vydání. Tak například v kapitole o vzniku a vývoji podniku se nedovíme, že nesl šestnáct let název Sklářské strojírny a slévárny. Autor zůstal tentokrát v anonymitě, další technické údaje v tiráži jsou vzhledem k tmavomodrému podkladu jen stěží čitelné.

V posledních letech se historii podniků a závodů věnuje zvýšená pozornost, publikace s touto tématikou jsou vítány. Bylo by záslužné, kdyby je měl k dispozici každý podnik pro informaci a poučení svých zaměstnanců, učňů, studujících i širší veřejnosti. A tak i přes některé nedostatky můžeme snahu Sklostroje Turnov pochválit.

(vtk)

Gymnázium Turnov 1908 – 1988. Turnov, vlastním nákladem 1988. 45 stran, 3 barevné a 20 černobílých fotografií. Uspořádali Miroslav Špika, Zdeněk Měkyna, Jan Touš, Břetislav Skrbek a Jaroslava Dudková. – Tisk Severografia Turnov.

Autorský kolektiv složený z členů pedagogického sboru připravil u příležitosti 80. výročí založení školy pamětní sborník, postihující jednotlivými příspěvky jak historii turnovského gymnázia, tak jeho živou současnost.

Pestrá mozaika příspěvků začíná úvodním slovem předsedy MěstNV Josefa VLNY. Pro stručné popsání historie školy byla použita starší práce Karla KINSKÉHO z roku 1963. Srovnáním minulé a současné studijní náplně gymnázia se zabývají krátké statě dnešních pedagogů; přinášejí také informace o dalších studijních perspektivách absolventů školy v letech 1982 až 1987, o nově pojaté výuce odborné přípravy, svazáckém a tělovýchovném hnutí. Příjemným osvěžením sborníku jsou příspěvky studentů, jež jsou dokladem jejich kulturní a estetické úrovně. Trochu milé nostalgie pak najdeme ve vzpomínkách některých starších absolventů. Sborník uzavírá přehled maturantů od roku 1972 do roku 1988 a seznam členů učitelského sboru v letech 1970 – 1988.

Publikace, navazující obsahově na obdobnou k 60. výročí někdejší SVVŠ, je nesporně důstojným počinem. Je dokladem stále trvající odborné a kulturní tradice této školy.

(Ma)

Čtyřicet pět let lidové školy umění v Semilech. Semily, vlastním nákladem 1984. Nestránkováno, 43 fotografií v textu. – Grafická úprava Vladimír Komárek. Tisk VČT 28 Semily.

Dne 1. března 1939 bylo zahájeno vyučování na hudební škole v Semilech. Prakticky šlo o hudební školu z Tanvaldu, která byla založena již v roce 1925 jako jedna z prvních pěti v menšinových městech na severu Čech a po záboru pohraničí přeložena do Semil. Od té doby se tato škola pod různými názvy významně podílí na kulturním životě města.

Ke 45. výročí svého trvání vydala lidová škola umění nevelkou, avšak velice nosnou brožuru. Zahajuje ji úvodní slovo předsedy MěstNV Semily ing. Jiřího MARXE o přínosu školy městu. Následuje příspěvek Ladislava VACKA, okresního školního inspektora, zaměřený na angažovanou činnost školy. Gros publikace tvoří ovšem studie Václava VOTOČKA, jež se zabývá celou historií semilské umělecké školy. Publikaci uzavírají soupisy ředitelů školy, interních i externích pedagogů za léta 1958 – 1980, učitelského sboru ve školním roce 1982/1983 a absolventů školy, kteří se věnují umění profesionálně.

(ič)

Člověk a kultura v Krkonoších a krkonošském podhůří. In: Zpravodaj koordinované sítě vědeckých informací pro etnografii a folkloristiku. Vědecká redakce Antonín Robek a Josef Vařeka. Praha, Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV 1985. 232 stran ve 2 svazcích. Rozmnoženo cyklostylem.

Publikace obsahuje 27 referátů ze semináře pořádaného 20. listopadu 1981 Ústavem pro etnografii a folkloristiku ČSAV a vědeckou radou Správy Krkonošského národního parku. Akce to byla velmi záslužná, seminář však trpěl přílišnou tematickou šíří a velmi nadměrným počtem referátů, takže většina z nich mohla být přednesena jen ve zkrácené formě. Nezbyl též čas na plánovanou diskusi, která mohla referáty doplnit, případně opravit některé chyby a omyly, vzniklé někdy nedostatečnou znalostí prostředí, nepřesnosti ve jménech osob, topografii, datech. Nedostatky některých referátů, jež jsou všechny publikovány v úplnosti i s prameny a odkazy, jsou však zcela vyváženy přínosem k poznání života v Krkonoších a jejich podhůří. Téměř všechny se týkají podkrkonošské části semilského okresu – pojednávají o nových archivních nálezech, o práci významných osobností, o lidové architektuře, čižbě, lidovém oděvu, lidových zvycích, pověstech, lidové slovesnosti, pověrách a obyčejích, o památkách na dolování, o zemědělství, o rysech duchovní kultury, o lidovém divadle, o spiritismu, hudební folkloristické problematice apod. – bylo by proto užitečné přinést v tomto věstníku recenze alespoň nejvýznamnějších z nich.

(vl – mk)

SCHEYBAL, J. V. – SCHEYBALOVÁ, Jana: *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách.* Příspěvek k etnografii severočeské vesnice a malého města v období národního obrození. Ústí nad Labem, Severočeské nakladatelství ve spolupráci s Ústavem pro etnografii a folkloristiku ČSAV 1985. 344 stran. – Akvarely a kresby J. V. Scheybal, foto Jan Kabíček. Graficky upravil Miloslav Fulín. Tisk Severografia 01 Liberec.

Kdo se zajímá o lidové umění severních Čech, nemůže opomenout toto obsahem i obrazovou dokumentací pozoruhodné dílo manželů Scheybalových. Je to výsledek čtyřicetileté pilné a cílevědomé výzkumné práce jejich vlastní i autorova otce Josefa Scheybala, nadšeného a zasvěceného sběratele. PhDr. J. V. Scheybal je autorem řady odborných prací s etnografickou a kunsthistorickou tématikou, PhDr. Jana Scheybalová se již ve své diplomové práci zabývala lidovým kamenictvím v horním Pojizeří.

Severní Čechy tu nejsou míněny jako současný administrativní útvar, který je posunut více na západ do podhůří Krušných hor, ale ve svých přirozených hranicích, vymezených horním Labem na východě a dolní českou částí Labe na západě. Východní část tohoto území, Podkrkonoší, je i zájmovou oblastí našeho sborníku.

O obsahu díla nás poučí názvy hlavních oddílů: *O krajině severních Čech, O typech venkovských sídel a jejich vývoji, O kráse severočeské lidové architektury, O mnohotvárném a jedinečném bohatství lidové kamenné plastiky v kraji severočeských pískovcových lomů.* Vše je dokumentováno množstvím černobílých i barevných fotografií a umělecky hodnotnými akvarely a kresbami, které zdůrazňují charakteristické vlastnosti zobrazených objektů a jejich detailů, vystihují materiál a oceňují řemeslnou dovednost, vynalézavost a estetickou citlivost jejich tvůrců.

Vložená příloha přináší rodokmen Culiků z Bystré, Košťálova a Libštátu (rodokmen Zemanů ze Žernova a Tatobit je všit jako s. 280 – 281), z nichž v několika generacích vyšla řada lidových kameníků a sochařů. Kniha má ruské a německé resumé a bohatý seznam literatury. Škoda jen, že chybí seznam ilustrací, uživatel díla rovněž citelně postrádá místní, případně i osobní rejstřík. Pokud se podaří vydat připravovaný druhý díl, doporučovali bychom zařazení rejstříků i pro díl první.

(vl)

ŠOLCOVÁ, Libuše – COGANOVÁ, Vladimíra: *Lidová architektura Pojizeří a Krkonoš.* Trutnov, Muzeum Podkrkonoší ⟨1983⟩. 72 stran, 90 fotografií v příloze. – Foto a grafická úprava Miloš Vojíř. Tisk VČT 19 Litomyšl.

Je to především obrazová publikace, neboť obsahuje 58 stran fotoreprodukcí. Obě autorky patří svým rodovým původem do oblastí, jejichž lidovou architekturu popisují, proto o ní informují s důvěrnou znalostí, ať již jde o vnitřní dispozici, vybavení nebo architektonické a zdobné zvláštnosti jednotlivých typů převážně lidových staveb. I když si autorky (zejména L. Šolcová) všímají širšího Podkrkonoší, obrazová část přináší především ukázky lidové architektury z Vysocka, Jilemnicka, Lomnicka, Turnovska a též ze Železnobrodska a Maloskalska. Útlá publikace vcelku dobře informuje o dosud většinou zachovaných památkách lidové architektury v horním Pojizeří.

(vl)

Jaroslav Havlíček a Jilemnice. Připravil Václav Kmínek. Jilemnice, Městská knihovna 1988. 18 stran, 6 obrázků v příloze. – Reprofoto Josef Bažant. Tisk VČT 27 Stará Paka.

Již v minulosti vydala jilemnická knihovna čtyři pamětní listy o Jaroslavu Havlíčkovi. Má v tom určité zkušenosti, což dokazuje vydání celkem 85 pamětních listů k různým kulturním příležitostem. Tisk z r. 1988 je podle slov editora publikací, která shrnuje předcházející havlíčkovské materiály a akce pořádané v Jilemnici. Ve sborníčku najdeme vzpomínky národní umělkyně Jarmily Glazarové a zasloužilého pracovníka kultury Jana Buchara, Havlíčkova spolužáka; dále Havlíčkovo Vyznání lásky a další fakta spojená s Jilemnicí, kde se Jaroslav Havlíček 3. února 1896 narodil (zemřel v Praze 7. dubna 1943). Čtenářským potřebám bude sloužit personální bibliografie z fondů Městské knihovny v Jilemnici.

Několik slov o autorech: Václav KMÍNEK vedl 25 let jilemnickou městskou knihovnu. Publikoval řadu článků k literárním výročím našeho kraje. Žije v Horní Branné, kde byl dlouholetým předsedou osvětové besedy a kronikářem. Autor sedmi kreseb Václav HORÁČEK je výtvarníkem-amatérem. Pracuje jako mistr v závodě Cutisin. Absolvoval výtvarný kurs, uspořádal několik výstav. Ve sborníčku jsou nejlépe hodnoceny kresby k Petrolejovým lampám a k Neviditelnému.

(mk)

160 let ochotnického divadla v Lomnici nad Popelkou 1825 – 1985. Text Jaromír Mastník, spolupráce Petr Štěpán, Vladimír a Libuše Cermanovi a Ladislav Novák. Foto Jaroslav Vávra. Lomnice nad Popelkou, Sdružený klub ROH 1985. Nestránkováno, 90 fotografií v textu. – Grafická úprava Jiří Lízler. Tisk VČT Nový Bydžov.

1 568 představení, 843 tituly – kolik ochotnických divadel, a nejen na Semilsku, se může pochlubit takovým výsledkem své práce, byť i trvala více jak jedno a půl století?

Názvy her, data premiér, jména režisérů, počty repríz, seznamy členů od roku

1941 s udáním počtu her, ve kterých vystoupili – to vše zpracováno v přehledných tabulkách nabízí první almanach v historii lomnického ochotnického divadla, vydaný k jeho 160. narozeninám. Se stejnou pečlivostí, která byla věnována části soupisové, je zpracována i část textová (jen škoda, že se autoři nedokázali oprostit od kronikářské vázanosti výkladu podle jednotlivých let a nevytvořili skutečnou syntézu dějin lomnického divadla) a obrazová. Po prvním přečtení se nám však lepený hřbet rozpadne na více než sto bohužel nečíslovaných stran.

Vraťme se však k obsahu. Od počátku organizované činnosti a nastudování prvních her v hostinci Františka Šlechty v letech 1825 – 1827 procházel soubor mnoha etapami, přímo závislými na materiálním zázemí. Prvního představení na stálém jevišti se Lomničtí dočkali až v roce 1859, v budově staré radnice. Ta však po třech letech vyhořela. V sále nové radnice se hrálo až do roku 1930, kdy si vybudovali vlastní stánek, Tylovo divadlo. V této budově, rozsáhle rekonstruované v letech 1980 – 1982, se hraje dodnes.

Přehlédneme-li umělecky úspěšná léta divadelního souboru Tyl, zjistíme, že jsou od počátku spjata s výraznými osobnostmi lomnického společenského života, jako byli Antonín Šlechta, lékař a zakladatel lázní Sedmihorek, Jan Vávra Lomnický, spisovatel a překladatel, MUDr. Alois Kabeláč, kronikáři Josef František Vlček, Josef Petrák, okresní školní inspektor František Mizera, Jan Konopáč a další. Za povšimnutí stojí i na svou dobu významná technická novinka – elektrické osvětlení divadla dynamem v období let 1889 – 1893.

Na této kulturní půdě vznikaly i další soubory: Zpěvácký spolek Bořivoj (1862), Divadlo Svornost (1886), Dělnický dramatický kroužek J. Wolker (1927), dramatický soubor Orla (1925), sokolská loutková scéna (1926), dramatický odbor ochotnického spolku Tyl firmy P. A. Šlechta a syn (1941 – 1944; jako výtvarník zde působil akad. malíř Franta Patočka). V roce stého výročí založení ochotnického spolku Tyl, po zřízení JKP (SK) ROH, nastává nejnovější období tvořivé práce. Řada významných akcí (Cyranův kord, hostování nejlepších umělců a divadel) a vlastní náročná divadelní činnost je toho nejlepším důkazem. I tato publikace potvrzuje, jak stále živá a společensky potřebná je tato forma lidového uměleckého projevu.

(ba)

Žáci Fillovy školy. Obrazy, grafika, plastiky. Text Josef Hejzlar, foto Jan Solovjev. Turnov – Jičín, Okresní muzeum Českého ráje a Okresní muzeum a galerie 1987. Nestránkováno. – Grafická úprava Jaroslav Králík. Tisk Severografia Turnov.

Katalog turnovské a následné jičínské výstavy v letech 1987 a 1988 s elegantní typografickou úpravou a černostříbrnou obálkou, ale s málo informujícím textem o výstavě samotné. První polovinu zaujímá starší stať J. HEJZLARA *Jak bývalo u Fillů* – zasvěcená výpověď jednoho z žáků prof. Emila Filly (1882 – 1953) na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v Praze. Dává nám nahlédnout do tvůrčí kuchyně velikého umělce a teoretika, dělícího se o sebe se svými studenty.

Ve druhé části katalogu je seznam čtyřiceti sedmi vystavujících autorů, kteří stáli za štaflemi Fillova ateliéru; patří k nim též turnovští výtvarníci Dalibor Matouš, Jaroslav Klápště a manželé Jaroslava a Jan Solovjevovi. Datum a místo narození, roky studia, výtvarný obor a současné působiště. Ani zmínka o vystavených pracích, a úkaz v katalogu výstavy opravdu ojedinělý – ani jedna reprodukce. Škoda, autoři, jejichž jména mají dnes v umění zvuk, by si to zasloužili. Velmi hezká výstava také.

(ba)

ČUBRDA, Zdeněk: *Severočeská grafika.* Ústí nad Labem, Severočeské nakladatelství 1985 ⟨v tiráži 1984⟩. 110 stran, 13 barevných reprodukcí v příloze a 40 černobílých v textu. – Obálka, vazba a grafická úprava Miroslav Houra, foto Otakar Holan. Tisk Severografia Turnov.

Severočeští výtvarníci. Ústí nad Labem, Severočeské nakladatelství 1986. 142 stran, 126 černobílých fotografií v textu. – Přebal a grafická úprava Jaroslav Švihla. Tisk Severografia Turnov.

V posledních letech se nám dostaly do rukou dvě užitečné publikace věnované severočeskému výtvarnému umění, aktuální i pro naši oblast na rozhraní dvou krajů. V roce 1985 to byla knížka Zdeňka ČUBRDY *Severočeská grafika.* Autor v ní širokým záběrem postihuje tvorbu severo-

českých grafiků nebo autorů s tímto krajem pevně tematicky spjatých. Proto se zde setkáme i se jmény K. Vika, K. Kinského, V. Komárka nebo J. Klápště, D. Matouše a J. Solovjevové. Protože jde o první krajově zaměřený přehled, začíná historickým nástinem sahajícím do období romantismu, kdy se v Balzerových, Postlových, Bubákových dílech začíná sever Čech objevovat. Následují oddíly Krajina přírody, Krajina průmyslu, Člověk a společnost. V nich se Z. Čubrda snaží tematicky utřídit pestou skladbu severočeské grafiky a postihnout regionální specifikum děl formovaných neobyčejnými a v podmínkách naší vlasti s ničím nesrovnatelnými proměnami krajinného prostředí.

Rozdělení do obsáhlých kapitol umožňuje Čubrdovi plynulé vyprávění; četnými odkazy, v nichž se objevují jména klíčových osobností (Filla, Holý, Rabas, Rada, Zrzavý aj.) uvádí krajovou tvorbu do širšího kontextu s moderním českým výtvarným uměním. Jediným nedostatkem tohoto pisatelsky vděčného dělení je určitá nepřehlednost: k některým tematicky všestrannějším autorům se čtenář opakovaně vrací v nových souvislostech, do pozadí jsou zatlačeny časové relace a generační vazby.

Na místě je ale nutno připomenout, že jde o první regionální publikaci tohoto druhu – Východočeši na ni dosud marně čekají – a její klady jasně převažují. Řada reprodukcí a výčet šedesáti šesti osobností doprovázený životopisnými údaji a stručnou charakteristikou je cennou pomůckou pro odbornou veřejnost i laické milovníky výtvarného umění.

O rok mladší brožura, nazvaná *Severočeští výtvarníci*, je vlastně abecedně uspořádaným katalogem, v němž nalezneme portréty a reprodukce děl šedesáti výtvarníků, kteří v době přípravy publikace byli členy severočeské krajské organizace Svazu českých výtvarných umělců. Fotografie doprovázejí bibliografická hesla a stručné údaje o významnějších uměleckých realizacích, samostatných výstavách, zastoupení ve sbírkách a dosažených oceněních. Bohužel zde anonymní autor (nebo autoři?) nevyužil příležitost k tomu, aby poskytl alespoň věcnou informaci o vývoji, současném stavu a tendencích severočeského výtvarného umění. V úvodu najdeme pouze nástin zasloužilého umělce Františka HORY o historii a činnosti krajské organizace SČVU. Okruh těch, kteří mohou této knížky využít, se tak prakticky zúžil na výtvarníky a odbornou veřejnost, základní orientaci poskytne pracovníkům kulturních zařízení. Seznam dalších výtvarníků, uměleckých řemeslníků i teoretiků registrovaných v oblastním středisku DÍLIA podniku Českého fondu výtvarných umění v Ústí nad Labem tuto zbytečně úspornou publikaci uzavírá.

(mc)

Šperk a drahokam – Turnov 1984. Text Věra Vokáčová a Dobroslav Liška, sestavili Miroslav Cogan a Miloslav Frydrych. Foto Jarmila Bláhová, Zbyněk Gabriel a Jiří Hampl. Turnov, Granát 1986. Nestránkováno. – Grafická úprava Zbyněk Kočvar. Tisk Severografia Turnov.

V průběhu červencových dnů roku 1984 se v Turnově uskutečnilo první šperkařské sympózium (po dvou jabloneckých) na téma Český granát a drahé kameny v moderním šperku. Katalog nám představuje devět účastníků sympózia a část děl, která zde vytvořili. Útlý, třicetistránkový tisk malého formátu je dokumentem laboratorního vzniku současného šperku, určeného do sbírek. Napovídají tomu i neživé fotografie, u kterých postrádáme alespoň základní údaje o jeho velikosti. Úvodní slovo přímého účastníka dr. Vokáčové krátce hodnotí autory a jejich práce s ohledem na použitou surovinu. U reprodukovaných děl jsou spolu s fotografiemi autorů uvedena životopisná data, účast na výstavách a ocenění. Zhodnocení tolik potřebné akce se v závěru katalogu ujal Dobroslav Liška z turnovského družstva umělecké výroby Granát, iniciátora sympózia. Katalog je doplněn cizojazyčným resumé.

(ba)

PIŠL, Milan: *Fotoherbář zkamenělin.* Semily, okresní pedagogické středisko a okresní kulturní středisko 1986. 13 stran textu, 24 listů obrazové přílohy, – Text a foto Milan Pišl, grafická úprava a rekonstrukce rostlin Oleg Pišl, linoryty Karel Janák. Pouze pro vnitřní potřebu. Tisk OTMS Dolní Sytová.

V metodické publikaci, určené zejména učitelům vlastivědy a přírodopisu na základních školách, informuje bývalý geolog turnovského muzea o tradici sbírání zkamenělin v okrese a o významu této činnosti. Vysvětluje mechanismus fosilizace a alespoň orientačně seznamuje se způsoby určování a ukládání zkamenělin. Autor rovněž uvádí nejvhodnější lokality pro sběr fosilií v podkrkonošském permokarbonu, popisuje postup práce v lokalitě a ošetření nasbíraných zkamenělin, zveřejňuje také přehled prvohorních rostlin, s jejichž fosilními otisky se můžeme v Podkrkonoší setkat, doprovázený názornými rekonstrukcemi. Pro zájemce, kteří by chtěli proniknout do problematiky hlouběji, je připojen seznam doporučené literatury; deset regionálně zaměřených titulů je z pera autora anotovaného tisku.

Obrazová příloha obsahuje fotografie otisků, zkamenělých částí a jejich řezů permokarbonských kapradin, přesliček, plavuní, kordaitů a dalších vyšších rostlin, ukázkově i hmyzu, ryb a krytolebců, nalezených většinou v Podkrkonoší – u všech je uvedena lokalita a skutečná velikost, u mikroskopických řezů též stupeň zvětšení.

Publikace Milana Pišla je zdařilým dílem, přibližujícím paleobotaniku fundovaným, ale srozumitelným způsobem dětskému zájmu. Poskytuje zajímavou náplň vlastivědných vycházek učitelům a pionýrským pracovníkům, měla by se dostat do rukou také vedoucím dětských táborů a mimoškolních výchovných zařízení.

(zk)

Chráněná krajinná oblast Český ráj. Naučné stezky a kulturní památky. Zpracoval Zdeněk Dohnal a kolektiv. Pardubice, KSSPPOP 1984. Nestránkováno, 17 fotografií v textu, 2 mapky a 2 kresby. – Grafická úprava Petr Rybář. Tisk Severografia Turnov.

V úvodu brožury se čtenář seznámí s přírodními poměry CHKO Český ráj; popis se dotýká geografických, geologických, klimatických, botanických i zoologických specifik oblasti. Další část představuje průvodce naučnou stezkou Hruboskalsko, zřízenou roku 1979. Nástup na ni je u hruboskalského zámku, každá zastávka přináší nová překvapení – nejznámější je snad hruboskalské arboretum (výborná mapka informuje o poloze 95 dřevin) a skalní město. Stezka končí dvanáctou zastávkou v Turnově.

Podobně je zpracována část, věnovaná naučné stezce Podtrosecká údolí, vybudované v roce 1980. Začíná nástupem v Borku pod Troskami a pokračuje přes přírodní rezervaci rašeliniště Vidlák, pramen Prdlavku a rybník Nebákov až na Trosky, kde končí.

Závěrem autoři upozorňují na sezónní informační střediska a kulturní památky. Dílko lze hodnotit jako kvalitního průvodce, který uspokojí i náročnější návštěvníky Českého ráje.

(zk)

Naučná stezka Kozákov. Průvodce. Text Miroslav Hladík a Vratislav Ouhrabka. Bozkov, Okresní správa krasových jeskyní a ochrany přírody 1986. 8 nečíslovaných stran, 1 fotografie. – Tisk VČT 28 Semily.

Vrch Kozákov byl v roce 1986 prohlášen za chráněný přírodní výtvor a ještě téhož roku na něm bozkovští jeskyňáři zřídili naučnou stezku s osmi zastávkami: Kozákov, Podkrkonoší, Drábovna, Babí pec, Měsíční údolí, Votrubcův lom, Český ráj a Radostná studánka. Místa jsou v terénu označena pouze tabulkami s čísly, která odpovídají informačnímu textu v brožurce, jež je šířena zdarma. Výklad si všímá geologických zvláštností a výsledků archeologického průzkumu; laické veřejnosti je určen malý slovníček geologické terminologie. Průvodce oprávněně zdůrazňuje zákaz provádění geologické prospekce a amatérských archeologických vykopávek, který je zatím stále ještě nezřídka obcházen.

(zk)

Sto let požárního sboru v Tatobitech. ⟨Tatobity, vlastním nákladem⟩ 1985. 16 stran, 6 fotografií v textu. – Tisk VČT 28 Semily.

100 let organizované dobrovolné požární ochrany v Loučkách. 1887 – 1987. Zpracovali Jiří Kujan, Josef Materna, Miroslav

Miksánek. ⟨Klokočské Loučky, vlastním nákladem 1987⟩. Nestránkováno, 3 fotografie v textu. – Foto Stanislav Poloprudský. Tisk Severografia Turnov.

100 let požárního sboru v Chuchelně. ⟨Chuchelna, vlastním nákladem 1988⟩. 20 stran, 8 fotografií v příloze. – Tisk VČT 28 Semily.

100 let požárního sboru v Kruhu. Zpracovali Jan Chrtek a Jaroslav Pochop, foto Rudolf Kužel a Lída Nováková. Kruh, ZO SPO 1988. 23 stran, 5 fotografií v textu. – Tisk VČT 28 Semily.

Požárnické jubilejní tisky se vzájemně podobají formátem, obsahem i grafickou úpravou. Jejich vydávání bylo před časem podpořeno též ústředním výborem SPO. Domníváme se, že nejvíce nejasností vzniká při stanovení data založení hasičského sboru. Rozhodně jím není svolání přípravného výboru (Tatobity – místo správného 26. 8. 1885) ani ustavující valné hromady (Kruh – správně 4. 2. 1888), nebo volba představenstva (Chuchelna – správně 4. 2. 1888), protože podle tehdy platného spolkového zákona spolek vznikl dnem schválení (resp. nezapovězení) stanov místodržitelstvím, později zemským úřadem.

Ve všech brožurách je popisován růst strojního vybavení a inventáře sborů od skromných počátků až do současnosti, věnují pozornost i jejich kulturní a společenské aktivitě, která až do roku 1953 musela zajistit finanční prostředky pro činnost a vybavení sboru. V současnosti se veřejná činnost požárníků obrací především k rozvoji a zvelebení obce; významně vzrostla i činnost na úseku požární prevence. Nové požární zbrojnice, jako je v Tatobitech, Kruhu a Chuchelně, slouží dnes jako společenská centra obcí.

Vylíčení vývoje požárního sboru bývá pravidelně opřeno o archiválie z činnosti spolku, tj. zápisy ze schůzí a kroniky, jen výjimečně najdou autoři cestu do okresního archivu. Tam, kde se snaží zachytit i dějiny obce, vstupují obvykle na nejistou půdu, oporou nemůže být ani nekriticky převzatá starší literatura (historie Louček z tisku k 15. sjezdu hasičské župy Palacký z roku 1902). Přílohu brožur tvoří většinou přehledné seznamy funkcionářů organizace, výsledky okresních a krajských požárnických soutěží apod.

Autoři často zůstávají v anonymitě (Chuchelna, Tatobity), což jim někdy umožňuje skrýt případné nedostatky své práce. Chuchelské brožurce musíme vytknout především nedbalou korekturu, jež způsobila mnoho zbytečných tiskových chyb, i řadu věcných přehlédnutí (r. 1924 obecní národní výbor místo obecní výbor, Zitwerk místo Zittwerke, reifaisenky místo raiffeisenky atd.).

Anotované publikace si nekladou velkých cílů. Mají být ohlédnutím za dosud vykonanou prací a dokladem, že členové Svazu požární ochrany mají své obce rádi a dokážou jim také hodně obětovat.

(zk)

Autoři tohoto svazku

Jaroslav Barták (ba), okresní archiv Semily; PhDr. Miroslav Cogan (mc), Okresní muzeum Českého ráje Turnov; Igor Činovec, prom. hist. (ič), Muzeum dělnického hnutí Semily; Zdeněk Kašpárek (zk), okresní archiv Semily; Miroslav Kubát (mk), Rokytnice nad Jizerou; PhDr. Milena Lenderová (len), okresní archiv Hradec Králové; JUDr. Václav Lukáš (vl), Vysoké nad Jizerou; PhDr. Hana Maierová (Ma), Okresní muzeum Českého ráje Turnov; PhDr. Ivo Navrátil (in), okresní archiv Semily; Miroslav Pojkar, Turnov; Vojtěch Ron, Státní divadlo F. X. Šaldy Liberec; Oldřich Rydval, Jilemnice; PhDr. Jiří Sigl, Krajské muzeum východních Čech Hradec Králové; Vlasta Šimková, státní oblastní archiv Zámrsk; Luděk Štěpán, Soubor lidových staveb a řemesel Vysočina; Boris Titzl, Jedličkův ústav Praha; Oldřich Turčín, prom. hist., Jičín; Václav Votoček (vtk), podnikové ředitelství s. p. Kolora Semily; PhDr. Vladimír Wolf, podnikový archiv s. p. Texlen Trutnov.

OBSAH

Články

Jiří Sigl – Vladimír Wolf Zjišťovací archeologický výzkum hrádku v poloze Hradiště u Horních Štěpanic 7

Boris Titzl František Bakule a jeho působení na Malé Skále v letech 1901 až 1913 15

Milena Lenderová Divadlo Dělnického domu v Semilech 37

Václav Votoček Šachistka Věra Menčíková 47

Oldřich Turčín Pochody smrti válečných zajatců Českým rájem a Podkrkonoším 55

Materiály

Únor 1948 na Semilsku v situačních zprávách SNB – II. *(Ivo Navrátil)* 81

Drobnosti

Krkonošské epizody v díle Karla Vika *(Miroslav Cogan)* 105

Kopicova kamenná galérie v Kacanovech *(Miroslav Pojkar)* 106

Pokus o zřízení manufakturní tiskárny kartounů v Lomnici nad Popelkou *(Ivo Navrátil)* 109

Plány lidových staveb v semilském okresním archivu *(Luděk Štěpán)* 111

Kronika

Činnost okresního archivu Semily v roce 1988 *(Vlasta Šimková)* 117

Historicko-dokumentační komise při OV ČSPB Semily *(Oldřich Rydval)* 119

JUDr. Václav Lukáš *(Miroslav Kubát)* 122

Za Janou Hlavovou *(Oldřich Turčín)* 125

Literatura

Recenze *(Vojtěch Ron)* 129

Referáty 132

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ
věstník okresního archivu Semily
svazek 2

Vydal okresní archiv Semily se sídlem v Bystré nad Jizerou roku 1989 ve spolupráci s komisí regionálních dějin dělnického hnutí a KSČ při OV KSČ v Semilech, ústředním výborem ČSPB, okresním kulturním střediskem v Semilech, Okresním muzeem Českého ráje v Turnově, Krkonošským muzeem v Jilemnici, Muzeem dělnického hnutí v Semilech a Vlastivědným muzeem ve Vysokém nad Jizerou. Odpovědný redaktor PhDr. Ivo Navrátil. Obálka a grafická úprava Jaroslav Barták. Reprografie Zdeněk Kašpárek. Štočky zhotovila Severografia, n. p., závod 01, Liberec. Vytiskla Severografia, n. p., závod 06, Turnov. Náklad 1 000 výtisků. Stran 148.
kult/0093/89 02/61 Cena výtisku 20 Kčs